

Tartalom

| | |
|---|----|
| ÁFRA János: Bontatlan tenyér (vers) | 3 |
| NAGY HAJNAL Csilla: Fél év Csehszlovákia (vers) | 4 |
| JUHÁSZ Tibor: Elfogyasztani, tönkretenni * Vakvágány (versek) | 7 |
| | |
| Terrance HAYES: Irha (vers) (GYUKICS Gábor fordítása) | 9 |
| Eileen MYLES: [itt vannak] * [a felhő] * P-town * Őrült végtagok (versek) (GYUKICS Gábor fordításai) | 10 |
| Tracy K. SMITH: Egy régi történet * Minden, ami valaha volt * Floresi nők * Férfivilág (versek) (GYUKICS Gábor fordításai) | 12 |
| Rebecca TAMÁS: A boszorkány és az ördög * Boszorkány Európa (versek) (BAKOS Petra fordításai) | 16 |
| | |
| Nataša KRAMBERGER: Áramszünet Európában (regényrészlet) (GÁLLOS Orsolya fordítása) | 27 |
| | |
| LÉNÁRD Róbert: Y elágazás (dráma) | 34 |
| | |
| Gilles Deleuze a filozófiáról beszél. Jeanette COLOMBEL interjúja Gilles DELEUZE-zel (LOSONCZ Márk fordítása) | 70 |
| KINTLI Borbála: A nem-ugyanaz. A tiszta különbség filozófiája Deleuze-nél (tanulmány) | 74 |
| LOSONCZ Márk: A bergsoni tartamfilozófia – a rendszerektől a komplexitásig (tanulmány) | 92 |

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődési, Tömegtájékoztatási és Vallási Közösségi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.



Град Нови Сад



25nka

Nemzeti Kulturális Alap

A jelen folyóiratban szereplő tartalmak nem feltétlenül tükrözik a kiadványt támogató Újvidék Város Önkormányzatának hivatalos álláspontját.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Patócs László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2019. szeptember.

Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Misić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 15-től 16 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön 1500 dinár. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR – Készült a Magyar Szó Lapkiadó Kft. nyomdájában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Bontatlan tenyér

Hiszel-e már a halk kattogásban,
amit sosem akartál meghallani?
Félsz-e még tőlem, öreg suhogótól,
aki elveszett a festék alatti gyengeségben?
Gondolsz-e rá, milyen volt árnyékom,
és hogy az ablakon át belegyeztem
felforrt szobád. Bárcsak megmutathatnám,
hogy osztoztunk a föld és az ég adományán,
amíg el nem szakítottál társaimtól,
ki nem téptél gyökérezetemből,
hogy szétbontás után lehántsд kérgem,
felapríts, szitálj masszává pépesítve,
és darabjaim átengedd a présen.
Kifeszítetted száradni, ami maradt,
hogy utána hatalmas tekercsekből
méretre vágд és összekend kisajtolt
maradványaimat. Világgá küldtél,
pedig csak élni akartam, növekedni
tovább a vén udvar új gyermekeivel
igaz virágzásokor, és ha levél koppan,
sűrű napsütésben, eget rázó fagyban.
Hiszen akkor buktam ki a fényre,
amikor anyádat mély levegővételek
közt támogatták ki a kapun, sietve.
Miért haragudnék, a te lélegzeted,
de ahogy karjai közt veled hazatért,
még nem láttam a gyilkost benned.

Nagy Hajnal Csilla

Fél év Csehszlovákia

T. A.-nak és Sz. B.-nek

Oldalvást nézem a dombokat,
árnyakat keresek, sohasem azt, ami
vethetné.

Első hiba.

A nyelvedbe zárod magad.

Mások nyelvébe zárod magad.

Lenyeled a kulcsot,
vigyázzba áll a szemantika.

Második hiba.

Álmodban egy kígyó a
sarkadba harap, és én
nem tudlak megvédeni.

Alattad vékony szakadék, mint
tengerszoros, szalad egy
értelmezhetőbb
idegrendszer irányába.

Felébredsz.

Harmadik hiba.

Állomások homlokzatán
valószínűtlen csempéket számolsz,
próbálsz összekötni, nem
tudod, mivel kellene.

Átölel valaki, vagy inkább
valami, csendesen ölel egy
álmos és részeg
hajnal, nem én vagyok az,
hanem egy hegység,
határokat keresel, és nem sikerül
igazán észrevenned, hogy
már nincsenek sehol.

Negyedik hiba.

Ösvényt követek, egy óriási,
lassú alak nyomában,
gombát keresünk az erdőben,
nem tudhatjuk pontosan, éppen
melyik föld területén.

Eltelik tíz év, és az óriási,
lassú alak már nem vezet,
gombákat emelsz fel a földről,
mindegyik halálos annak,
aki már nem él.

Hibáidat követed egy erdő közepébe,
morzsáik egyre távolabb hullanak
egymástól, mérhetetlen szeretetben
átúszik alattad egy szakadék,
sarkadba fájdalom nyilall, egy
monszonnal álmodsz, kiscicát
mentesz ki belőle,
emberek csinálták,
csak valamilyen felhőket akartak

eloszlatni, ez a kiscica nem ismer téged,
legalábbis kevésbé, mint a monszunt,
segítségnek véled lomha mozdulataid,
megértésnek az ajtónyitódást,
az ajtó túloldalán anyád, tíz évvel
ezelőtt, szemében pára és lassan
érlelődő rettegés, mondj neki valamit,
de leginkább add át a kiscicát,
nem kéri és nincs szüksége rá, és
nem mondhatod meg, miért
hoztad most el neki mégis,
a gombák kézikönyve helyett.

A kígyó egyébként sehol sem őshonos,
elhiteti magával, hogy nem is ezt akarja,
lebontod sarkadról a kötést, most
már messze jársz, errefelé nem teremnek
hibák, mert nem tudnád, melyik
ehető.

Fél évet élsz Csehszlovákiában,
bár ezt semmilyen fénykép nem
bizonyítja. Utána még tizenkilencet
ugyanott, bármit is jelentsen ez, majd
kifeszítesz egy cérnát és húzod
tovább, hét évvel később kell csak
újabb csomókat kötnöd rá, hogy
elérjen, hogy átérjen a szakadékon,
már nem álmodsz kígyókkal,
éveket számolsz, évek számolnak,
a bokád gyakran ficamodik ki, ez
időnként vicces, időnként valami
fontosabbnak a jele, vagy éppen
lényegtelenebbnek.

Egy köteg fáslit örökölsz.

*És az öröklés úgy általában
minden fennmaradt hiba.*

Elfogyasztani, tönkretenni

Bort vesznek, kenyeret, dohányt, konzerveket,
élelmiszereket, amiknek a tárolásához
nem szükséges hűtő. Édességet a gyermekeiknek,
játékokat, amiket majd pár hét múlva,
mert idegesíti őket a lárma, a bozótba vágnak.
Hónapról hónapra így csinálják, segélyosztáskor
újat vásárolnak mindenből,
hogy ismét legyen mit elfogyasztani, tönkretenni.
Mikor érzik, hogy hűl az idő, buszjegyre többet
már nem költenek, taxival mennek haza a városból,
kihajítják a palackokat az ablakon, az úton
szétdobálják a hamburgerek csomagolását,
mintha eldönthetnék azt is, mikor köszöntsön be a tél.

Vakvágány

Az izzadság-, a borszag és a félelem,
az egyszeri utazók számára is ezek
a tapasztalatok voltak a legmeghatározóbbak.
A kártyapartik és a helyszínen kitalált
szerencsejátékok izgalma rájuk is átragadt,
a tömeg egy emberként rándult össze,
amikor a felkiáltások, a röhögések hangjai élesen,

akár az öveken hordott bökö, elértek hozzájuk.
A rendszeres ingázók hamar kiszúrták
az újakat: megérezték tartózkodásuk,
és történeteket meséltek a vonaton fogant gyerekekről,
vagy megmutatták a hasukon a hegeket.

Elviselhetetlen volt a hőség, állítják sokan,
ezért egyesek önszántukból vetették le ruháikat,
de azoknak is napvilágra került a szemérme,
akik védekeztek. A meglazított ingnyakak,
az építkezéseken leégett végtagok, a napszitta hátak,
mellkasok összekeveredtek a fennmaradt, csatakos
ruhadarabokkal, egy hosszú, nyüzsgő masszává álltak össze,
amely időnként a sínek menti búza- és kukoricaföldekre
dobott magából valakit.

Ez az állomások közötti nép péntek esténként
visszatért otthonába, hogy két nap múlva a megfáradt
településekkel együtt ismét magára hagyja a családját.
Hazament a hétvégére, hogy megpihenjen,
szeretteivel legyen, és berúgjon az örömtől,
ami az otthon töltött idő alatt egyre fokozódott.
Majd azon kapta magát, hogy leszármazottait rugdalja,
marja a feleségét, mert jobb híján őket tudja büntetni
félresiklott élete miatt.

Irha

A kerék olyan volt mint a hídról
a foka-fekete vízbe dobott
nedves fókabőr
úgy fénylett a csillogó éjjeli halál
nyomdokvizében
mintha valami ami nem lehet olyan halott
azon az éjjelen
az a rohadék lyukas kerék ugyanazzal a lélegzettel
ugrott le a sínről mint
amilyenel kiestünk a megiramodó
háromkerekű Fordból
mint egy arc nélküli stírölés
mint egy rés azon a helyen ahol élni akartál

Én voltam a fokaárnyék nedves irhája is
azon a széles folyami hídon
álmos mint aki megfulladt és fekete
így figyelve az éberségre
halott ha az éberség lehet olyan halott
megvilágítva a töréssel teleszemetelt éjszakát
de már nem bírja erővel hogy elszökjön hogy
öklök gurítsák ki egy dohos álomból és neki-
iramodjon üresen tátogó cipőimnek ahogy
kivezettél a házunkból halállal arcomon
a gyásztól elgyengült szív megbocsátására vágyik
soha nem akartam hogy így legyen

¹ Terrance Hayes (1971) amerikai költő, egyetemi tanár, hét kötet szerzője. Több rangos díj nyertese, legrangosabb díja a National Book Award. Manhattanben él.

[itt vannak]

itt vannak
napjaim
csíkjai
a vonalak
amelyek
átszelik
az engem
cipelő utcát

ismerni
a majdnem éjszaka
nyelvét
a torok
köhögését
a szorongató
levertséget
átpréselem
magam

¹ Eileen Myles (1949) amerikai költő, író, húsz kötet szerzője. A St. Mark's Poetry Project művészeti vezetője, egyetemi tanár, performer. Politikailag nagyon aktív, ami költészetében is megnyilvánul. Számos díj, elismerés és ösztöndíj nyertese. A most közölt versei a *Skies* című kötetében jelentek meg.

[a felhő]

a felhő
az élet
egy roppanása
fehér
imája

P-town

ezen a héten
még egy darab
felhőt sem írtam:
az ég üresen
kék, felnézek,
szürke.
Morajló repülő.

Őrült végtagok

Ha a betűk
olyan fontosak lennének
mint a számok

elkezdenék tisztán írni
fontos a számítás
a jelek értelmében
örvénylenek a szavak
fontosak a jelek
az iskolában mindig
annyi a mind.
Tudni akarom

Tracy K. Smith¹

Egy régi történet

Gyukics Gábor fordításai

Ha azért lennénk, hogy megértsük, az szörnyű
Volna. Minden apró akarat, minden akadékoskodó késztetés,
Minden gyűlölet valamiféle epikus széllé dagad.

Sápadt a föld és lepusztult, mint egy őrjöngő
Álom. A legrosszabbjaink vették át a hatalmat,
És tették teljesen tönkre a többieket.

Hosszú idő
Telt el, mire végre kiderült, milyen kevesen
Vészelhetjük csak túl – mily keveset javítottunk ki

Vagy építettünk fel abból, ami nem veszett el –
Valami nagy és régi tért magához. És ekkor éneklésünk
Egy más hozzáállású időjárást hozott létre.

Rég kihaltak hitt állatok lopództak elő a
Fák közül. Egymásra építve gyarapodtunk.
Sírtunk, hogy emlékezzünk erre a színre.

¹ Tracy K. Smith (1972) amerikai költő, egyetemi tanár. Több rangos díj nyertese, többek között az American Book Award és Pulitzer-díjas. Amerika jelenlegi Babérkoszorús költője. Öt kötet szerzője. Princetonban él.

Minden, ami valaha volt

Mintha egy széles virrasztás fodrozódna
Végtelenül a távolba, minden,

Ami valaha csendes volt, valahol most is az,
Sodródik a felszínhez közel, neked és nekem
Ringatja éhségét.

És most elneveztük
És készítettünk egy helyet neki.

Néha szökőárként feldagad,
Követeli azt az apró földrészt,
Ahol állunk.

Az eső szélként vágat,
Átsöpör a faleveleken,

Betaszítja az ablakot,
Nem csuktuk be elég gyorsan.
Sötét a víz, napokba telik, míg elfolyik.

Múlt éjjel álmomban lepett meg minket.
Ételt, ajándékot hozott. Ott állt

Nyíltan közöttünk, miközben szemed
Szemem felé táncolt, és kezem
Egy szál fonalon dolgozott az ölemben.

Közelről olyan sovány volt, és amikor
Végül megérintettél, meghátrált,

Reménytelenül, de nem legyőzötte. Ma már
Akármilyen is volt, csekélynek tűnik. Füstként
Emelkedő felhőcsík.

A fák nézik, amint írok,
Hajlonganak a szélben, mintha minden,

Ami megmozdul a föld alatt, az nem más,
Mint a tudás egy apró érintése.
Nagy vak gyökerek incselkednek,
És idővel elhagynak minket.

Floresi nők

Apró emberi fajt fedeztek fel, amely 18 000 évvel ezelőtt élt Indonézia egy távoli szigetén a Flores-szigeten... A kutatók eddig nyolc olyan személyt hoztak napvilágra, akik mindössze egy méter magasak voltak, grapefruit-méretű koponyákkal. Ezek az elképesztően apró emberek... eszközöket készítettek, apró elefántokra vadásztak, és ugyanakkor éltek, amikor azok a modern emberek, akik éppen akkor gyarmatosították a területet.

(Nature, 2004. október)

Fény: felkelve, megropogtatom tömör testemet.
Szín: a nap fénye üres tekintetek mögött.

Hang: a madarak fatörzsekbe, magvakba, kiömlött héjba
Döfik mohó csőrüket.

A halomba, ahol az álmain
És a szerelmem él.

Minden reggel erre ébredek.

Ösvény követi a súlyos állatokat
Vissza oda, ahol összebújik a csorda.

Vadászat: tánc az éhség ellen.
Zene: ünnep és félelem.

Azonosul velünk a sziget.

Fák süvegelik meg az eget. Az ég buja zöld hangon
Suhog elragadtatásában. Hüllők

Vonszolják farkukon az éjszakát,
Éjszaka élnek. Dühös hullámok

Védelmezik a láthatárt, amit mi felzabálnánk.

Egy napon alábukom és sodródok.

Veszélynek kitett kezek és lábak,
Mint egy sötét csillag. Fent akarok maradni.

Férfivilág

Biztosan előveszi, amikor egyedül vagytok,
És lógatja köztetek, mint egy nyakláncot.
Mint minden világ, villog és elmereng.
Üzérkedik, a szükség csillagképe. Apró felhők árnyékot vonszolnak
A síkságon át. Vigyorogva figyelni hunyorgásod, megfejt
Folyókat, határokat, sziklákon ívelő hidakat. Előadja
Történelmét: az egyik hatalom miként nyelte el a másikat. Miként
Maradt fent egy civilizáció 3000 évig úgy, hogy nem volt szava
az örökkévalóságra.

Elkalauzolja kezedet az atmoszférarétegen.
Megtanít arra, hogyan hamisítsd meg az időjárást. Gyengéden,
Oda-vissza ringat, esküszik, hogy ezt még soha nem mutatta meg
Senki másnak.

A boszorkány és az ördög¹

Bakos Petra fordítása

amikor a boszorkány először találkozott az ördöggel az ördög
gyönyörű férfi volt és gyönyörű nő
hosszú pillákkal és kemény volt a teste és lány is
úgyhogy szerettél volna hozzábújni
és a karjaidba venni és kezeidet ragacsos göndör
medvecukor hajába mélyeszteni párolgott mint
hajóorrok köpülte só
az ördög meg akarta ismerni a boszorkát tudni akarta milyen
varázsigéket használ
amikor gyökereket szaggat az eleven levegőből és
csókákat irányít
mint elsőéves egyetemistákat első nap a kampuszon
látni akarta mi történik mikor ujjait a
sárba mélyeszi
és minden idegszálával a sár szavát lesi
mire a sár
néha felkúszik a torkán és kipotyog a száján
az ördög más volt a boszorkány látta hogy más mert
máshogy beszélt

¹ A boszorkány mindig magányos. Kultúránk egyik legmagányosabb alakja. Csakhogy magánya a társa: abban bontakozik ki ereje. A boszorkány úgy viseli magányát, mint egy ragyogó köntöst, amelynek rejtekében gyarapodhat. Hogy a boszorkány szereti magányát, szinte elviselhetetlen. Egy nő, aki nem szorul rá senkire, botrány. A boszorkány ezért mindig lázadó. Azzal lázad, hogy szeret mindent, ami a földön, földben és föld fölött létező, mint a maga testét. Sűrű szeretet, mélytüzü melankólia lakozik ezekben a boszorkányversekben. Ne féljetek tőlük. Szeressétek (Bakos Petra).

hozzá és mert végighallgatta amit válaszolt
a boszorkának tetszett az ördög vontatott járása és ahogy egyre csak
nézte olajfoltos szemmel
amely színt váltott miképp az ég és a tenger vált irányt
a boszorkány már régóta várakozott mert ugyan egy
középkori társadalomban élt mégis autópályákról és
éjszakai mulatókról álmodozott
habár még azt sem tudta hogy azok autópályák és éjszakai mulatók
azt álmodta hogy az ég hatalmas darabokban potyog és
befedi mint a tornyokat
és minden harangot és várost és ekét és templomot
kékbe fojt

az ördög szeretett korán kelni akárcsak a boszorka úgyhogy
kimentek még mikor
üresek voltak az utcák és mindenféle sátáni rituálékat
hajtottak végre az erdőben
a boszorkány nem erre számított azt gondolta
az ördög az éj szeretője
úgyhogy örült mert hajnalban
sokkal jobban látni mit csinálsz
és a fény finom zöld patinája
bekapcsolódott az ünnepélybe
amiről az ördög azt mondta ilyen jóban valószínűleg még nem volt része
mert a boszorkány annyira
jól csinálta mondhatni őstehetség volt
a boszorka sokat szexelt az ördöggel és az ördögnek megvolt
minden nemi szerve
amire csak vágyhatsz úgyhogy a boszorkány a szájába vehette
a mellét miközben az mélyen beléhatolt
és ugyan a boszorka mindig úgy gondolta hogy
elvileg kedveli a szexet
habár gyakorlatban kevésbé most igazán élvezte
gyakorlatban is mivel nem kellett
a szájára szorítania a kezét vagy ilyesmi
csak csinálta amit csinált
és az ördög szerette beleilleszteni a nyelvét és különböző
állatalakokat ölteni a combjai
között úgyhogy a boszorka nemcsak azt érezte hogy

megkapja amire vágyik hanem azt érezte hogy
mindenki mindenütt megkap mindent amire vágyik

az ördög salátát tálalt fejes saláta és uborka volt benne
de görögdinnye-falatkák is és
a rózsás hús meg a fekete magvak láttán
a boszorkány sírva fakadt habár maga sem tudta
pontosan miért
valamiképp a lédús rózsaszín és a kemény fekete
és a hűvös gyümölcshús a nyelvén
a kissé földes salátalevelekkel Krisztus feltámadását ábrázoló
képeket idézett fel benne
amikor a szikla mögött töltött holt idő után
előjön és továbbra is halott
ugyanakkor mégis él és különös fényben ragyog
mint egy északi nyár mikor
a nap sose nyugszik le és előmosolyog a maga ép mégis
megsemmisült húsából
amely kapaszkodik a csontjain miközben valaki
friss rózsaszín vért keringet benne

a boszorkány megmutatta az ördögnek hogyan lehet pislogással
beszélgetni hogy senki
se értse és az ördög megpróbálta megmutatni a boszorkának
hogyan lehet
láthatatlanná válni de ez kemény dió volt
ezt gyakorolnia kell majd még
az ördögnek sok könyve volt
az alsóneműs fiókjába zsúfolva
vegyes dolgok például a biblia visszafelé és kortárs
irodalmi alapművek
úgyhogy a boszorka kedvére olvasgathatott amikor épp
nem azt gyakorolta hogyan
váltottassa meg az időjárást egy kanál mézzel kevert
kutyaszőrt szopogatva vagy
hogyan fojtsa a lelkészbe a szót petrezselyemmel úgy hogy az
kénytelen elmutogatni
a pokol förtelmes perzselését és a lobogva forró vizet amely
minden bűnös osztályrésze

mikor feladják töredelmes e világi éltüket és a túlvilágon
még egyszer belevágnak

a boszorka sose gondolt arra vajon
mire gondolnak mások
az autópályákra és az éjjeli mulatókra gondolt és elképzelte
ahogy elütik vagy
túlادagolásban meghal de azt is elképzelte hogy
krétává válik és elporlad
elképzelte hogy világra hoz egy falkányi békát
és angolnát is
és ezt másoknak is elmesélte úgyszólván őt
sokkal kevésbé fenyegette
a házasság lehetősége mint más lányokat
vagy nőket vagy ifjakat
de most másféle másféle dolgokra gondolt például
kékcinke-csapatok elővarázsolására
az izmai közti üregekből és egy tágas díszes
épületre amely telve ágyakkal
úgyszólván a padlót nem is látod csak a finom selyem borította
matracokat ahol nők másznak priccstről priccstre
sugdolózva gyertyákat gyújtva és a lábuk
sohasem ér a fűrészpörba
az áttetsző üvegtető alatt amelyen ők kilátnak
de be senki sem lát

az ördög nem nagyon szeretett istenről beszélni
a nézeteltérésük óta
a boszorkány abban sem volt biztos hogy az ördög 100%-osan
hisz benne
mégis hallani akarta milyen isten
első kézből
ki akarta tisztogatni a hasadékat amelyre sokat gondolt
kiskorában éjszakánként
amikor semmire sem gondolt senkihez sem imádkozott csak nézte ahogy
a függöny meglebben majd az ablaknak csattan lebben és csattan
úgyszólván az ördög leírt egy fagyott tájat jégbércekkel és jégsápadt
 eget karcoló havas
magaslatokkal ahol a hatalmas torlódó hómezőket szélcsatornák

cakkozzák ormótlan fodrokba és földrésznyi jéghegyek véreznek
dermesztő vizet a jégpáncélra amely annyira vastag hogy egyetlen
tudományos mérőeszköz sem képes a mélyére hatolni és a levegő
olyan hideg hogy az arra repülő madarak dermedten aláhullnak
a bálnák megfagynak és szilánkokra hasadnak ahogy
a mozdulatlan tengerbe ütköznek
fehér mérföldeken át csak fehér úgyhogy ha nem nézel rá
akkor is ránézel a boszorkány megkérdezte
hogy lehet isten egy jégvilág és az ördög azt felelte nem isten
nem a jég isten a jég alatt van
és nagyon nagyon nagyon forrónak kell lenned
hogy utat égezz hozzá

az egyetlen dolog amiről a boszorka nem kérdezte az ördögöt a rossz volt
pedig tudta hogy sokan azt mondanák
az ördög csordultig van rosszal
ha nem maga a rossz
de eddigre a boszorkány ugyanúgy rosszul volt a jótól ahogy
rosszul volt a rossztól
csakugyan rosszul volt tőlük a gerince sajgott ahogy
lecsapódott benne
émelyítő rózsaszín lötyként ott ahol csigolyák csatlakoznak
a boszorkány hatalmat akart noha tudta hogy az
bajba fogja sodorni
a boszorkány csak csinálni akarta a dolgát
zavartalanul
a tűzre akarta dobni a söprűt helyette
egy repülőre vágott amivel a halkonzerv-fényű egekig repülhet
és feljebb egyre feljebb
tízezer méter magasra és feljebb olyan magasra ahol senki sem tud
a bokádba csimpaszkodni
senki sem tud eltakarni vagy lefotózni a hátadra dönteni
vagy átfejteni
felhőtlen kékség vacogó planéták madárrajok
egész életében fölfelé nézett úgyhogy mondhatni
régóta és sokat
gyakorolt peremeken állva nyakát nyújtogatva
a földtől távoli helyeket képzelt és
egy légi sétát ami olyan mint a jövő mert már az

az ördög azt mondta hogy gyilkossággal gyanúsították
amerre csak járt noha
sohasem ölt meg senkit de nem erkölcsi okból
más okból
aminek az elemi életerőhöz és az évszakok erőhordalékához van köze
azt mondta ő nem férfi és nem iszik tejet mert
nem az övé és
még ha ezer évig lenne vele valaki nem értené meg
akkor sem
mert nincs mit megérteni pontosabban a megértés nem ez
az ördög azt mondta hisz a személyes áldozatban amelyhez
nem kell
oltár sem különösebb ok habár
a mártírok voltak a gyöngéi
azt mondta inkább el kell döntened kész vagy-e
elpusztítani magad
a szabadságért még ha pocsék lesz is és talán még rosszabb
mint a nem-szabadság
még ha olyan igazán förtelmes dolgok is részét képezik mint
egy szurokkal teli tüdőlebeny
egy napsugártöredék amely áttör a folyton zárt
zsalugáteren
és csöndek nagyszabású gyűjteménye amelyekben az a közös hogy
egyikre sem figyelt senki
az ördög mindig együttérzőn nézett a boszorkányra és
a boszorkány az ördögre
de amikor a szabadságról beszélt fájdalmasan halk volt
mint azok
akiknek nincs árnyékuk és a boszorkány azon töprengett
azért van-e így
mert ilyenkor az ő arca ilyen

amikor a boszorka elköszönt az ördögtől
nem volt jelenet csak hosszan ölelték egymást
amíg a szájukból áramló levegő egyetlen légoszlopként lengett oda-vissza
borzasztó hogy nem tudunk szavatolni semmit amit igazán akarunk
gondolta a boszorkány de azért egy tincset az ördög csuklójára
tekerte

az ördög pedig a fülébe súgott valamit de
nem szavakkal
úgyhogy nem tudom lejegyezni de olyan volt mintha egy test
úszna fűtengerben melyet a hold hullámokban előre-hátra
ringat és a holdfény minden lökésére kék virágok
pattannak ki
a földből és puha szájukat felfelé tartják és
a test tovasodródik
fölöttük oly éles fényben
hogyan akár olvasni is lehetne mellette

Boszorkány Európa

a boszorkány romantikus hajlamainak egyedüli célpontja
a benzinkutas fiú
ő kap virágokat és néha puszikat is mert túl kicsi hogy üldözze a
boszorkát
a többiek azonnal üldözőbe vennék
a boszorka szeretné némelyiket maga alá gyűrni és
a mellei közt ringatni vagy jól megbaszni a szófán
a boszorkány szeretne elbeszélgetni a kedvenc
irodalmi műfajairól
a boszorka szeretne csavarni egy cigarettát és a szájukba tenni
és nézni ahogy a füst szürke szemük fölé száll
de nem ment el az összes józan esze
a benzinkutas fiú megnézi a tetkóját és azt mondja „király!”

a boszorka mindent tud Európáról
Európában az emberek sokat szomorkodnak
Európában nagyszerű dolgok vannak
például fiesták és árnyas kupolák
és valamikori apátságok
amelyek ma már
kőfal és fű és ég
továbbá Európában golyóütötte lyukak is vannak
a legutóbbi boszorkányüldözések óta

és katonai felvonulások
ahol a kalapok elterelik a figyelmet
legalábbis részint a gyilkos szándékról
de az európai folyók így is halálszagúak
úgyhogy sohasem verheted ki a fejedből

a boszorka helyiként tartja számon magát
mivel a mélyben ősőreg
a boszorkány tudja hogy ha egészen nyugodtan állsz
az nem azt jelenti hogy nem figyelsz
az nem azt jelenti hogy nem vagy
a boszorka tudja hogy az emberek a gyorsat szeretik
úgyhogy követ játszik mert nem akarja hogy kedveljék
fát alakít és baszod
csakugyan faként gondolkodik
elméje zöld lesz és nő egyre nő

amikor a boszorkányt elkapták meztelen motozásnak vetették alá
azt a helyet keresték ahol az ördög megjelölte
a fogaival
a péniszével
vagy valami ördögi szerszámmal
de csak egy szemölcsöt találtak
és egy napozásnyomot
úgyhogy belekukkantottak
és odabent találtak egy foltot
amiről a boszorkány azt mondta anyajegy
ettől függetlenül
egy csomót faggatták arról mi ütött belé
miért szórakozott az ördöggel bepalizta az embereket
elvezette a falu jószágát
sarkallta a nőket hagyják el férjeiket
párduccá és barna gyíkká változott
és úgy dugott az ördöggel
megkérdezték miért gyűlölte a jóságot és az életet
mire a boszorka csüggedten lehunyta szemét
és a kék fényre gondolt ami szélesen árad a tengerről
úgyhogy felfeszítették a szemét
és megkérdezték tudja-e hogyan lehet a férfiak faszát

elfonnyasztani
és leszárítani

a boszorkány erről mesél a benzinkutas fiúnak
az ebédszünet alatt miközben kókuszos sütit majszolnak
a fiúnak elég lapos és kifejezéstelen az arca
úgyhogy könnyű hozzá beszélni
a boszorkány elmeséli a pert
hogyminden tömve volt újságírókkal
akik megpróbálták lefotózni az előtérben
odabent csönd volt és kriptaszag
és mindenki feketét viselt kivéve
a boszorkányt akire semmi mást nem
adtak csak egy kombinét és most lúdbőrzött
a per során sokan sokfélét állítottak róla
például hogy megmérgezte a kutyákat
hogyvillámlást hozott
hogymegőrijtette a város lányait
és habzó szájjal vodkát vedeltek
hogycsecsemőket lopott és felfalta őket a csatatéren
hogyazt mondta háború és háború lett

a boszorka elmondja a fiúnak
hogye gy dombról szokott álmodni
amit rögök borítanak
csomókban úgyhogy nem járható
rendesen nem lehet felsétálni se üldögelni se nézelődni
minden rög alatt egy halott
és a földréteg a holtak fölött sekély
úgyhogy a boszorka térdre ereszkedik és a felszínre
vonszol néhány tetemet az enyészet
eltérő fázisaiban
mert látni akarja az arcukat
és emlékezni rájuk amennyire és amire lehet a hajszínükre
a csontszerkezetükre vagy az öltözékükre
vagy személyes ereklyéket halász ki a sírokból
és a neveket betűzi
de a domb nem fogy és ahányszor csak előhúzza egy tetetet
még több hever alatta

úgyhogy azok akiket már látott kezdenek
összemosódni az elméjében álmában
a boszorkány arra jut hogy az egyedüli amit tehet hogy
eszik minden sírról egy kis port így ha nem tud emlékezni
rájuk egyenként legalább a baktériumaik tovább élnek benne
úgyhogy nekivág és két marékkal tömi a szájába a földet
megállás nélkül megy és megy és rosszul van és tudja hogy sehogy
sem ér a végére mielőtt besötétedne és onnantól már lehetetlen

a boszorkány nagyszerű táncos volt ami azért jó
mert amennyire tudta a táncra elég nehéz ráfogni
hogy büntény persze nem mindegy hol csinálod
de a kiváltó okai általában elég tisztázatlanok
emellett a boszorkány nem bízott a saját szavaiban
ezért hagyta abba a dolgok leírását
ehelyett ott volt a tánc amiben jó volt mindenféle
képzettség nélkül is és az emberek amúgy is elvárják a nőktől
a táncot és elvárják a boszorkányoktól is szóval ez nem volt sem
igazolás sem tagadás amíg azért csinálja hogy a férfiakat felizgassa
persze nem azért csinálta de ők ezt nem tudták ugyebár
szenvedéllyel mégis visszafogottan táncol dúdolással tartja a ritmust
nem csatlakozhatsz hozzá és nem táncolhatsz vele
ez a lényeg
akárcsak a versben csak épp ő nem a táncos
ő maga a tánc

a boszorkánynak nincs pártsága
talán mert sokat utazik
és annyi minden érdeklő
például egy kerítéskaróról lógó vörös gyöngysor
a perzselő poros napsütésben
ahogy egy magára hagyott autóról pereg a festék
gyomnövények kúsznak a szélvédőn át
és a motor
koponyasorok üvegrekeszekben
két ember ahogy öleli vagy öli egymást egy kivilágított ablakban
ébredés egy csónakban ahol az előző esti
sült krumplival telehánnya valaki sűrű sötét hajkoronáját

a benzinkutas fiúnak nem maradt sok hátra
az ebédszünetből úgyhogy a boszorkány elmesélte az égetést
azt mondta ha beláthatnál a lángok közé
tudnád hogy nem csak te égsz
nem csak a te bőrödön nyílnak tátott vörös szájak
a szemhéjaid pernyeszirmok elporladnak
és már nem tudsz nem nézni
tudnád hogy minden más is ég
az égből kék zsír csurog a hideg fekete
tartócsillagokra
Krisztus tüdői hólyagosak az áthevült
vér nyomásától szavai oxigén hiányában
kifulladásra
a nők pocakja felreped mint egy érett
húsdinnye és a járdára toccsan és az erkélyek kövére
egy apró sötét gyújtópontot látnál amint
a bolygó közepében üres acéllá rándul össze
beszívja mind az anyagot és mind a fényt
amiről azt hitted a teljes univerzumé

Áramszünet Európában

(regényrészlet)

Bepi állva várta, mikor jelenik meg az érkezést-indulást mutató képernyőn fluoreszkálva a LANDED felirat, mikor az egész repülőtéren tompán villant egyet a világítás, blb, blb, majd elsötétült minden. Az első pillanatban mintha visszarántották volna, bal válla alatt undorító fájdalom markolt belé, és keserű lett a szájíze.

Hármat sóhajtott, nyögve és tompán, a fekete levegő bosszantóan tolakodott oda az orra alá és égette a torkát, fejében villámok cikáztak. A fémoszlopok és alumíniumülőkék között halkan zümmögni kezdtek a vörös biztonsági lámpák, és a zöld EXIT felirat halványan jelent meg a vészkijáratok felett és az üvegfalakon. Az érkezést-indulást mutató képernyő feketén fluoreszkált, és az ugyancsak fekete helyiséget e pillanatban steril félelem uralta. A leblokkolt mozgólépcsőn turistacsoportot nyugtatgattak a halálos csendben, no panic, no panic. Az egyes terminál hatalmas csarnoka magába roskadva, lebetonozva elnémult, titokzatosan, fém- és üvegelemeivel sötéten, fojtottan, elmosódó zöldesen, teljesen felkészületlenül, teljesen EXIT.

Amikor Európában beállt az áramszünet, az amszterdami repülőtéren mintha elérkezett volna a világvége. A leállított személyzet először rémült tanakodásba kezdett, halkán és suttogva, mintha kö-

¹ Nataša Kramberger (Maribor, 1983) Berlinben élő szlovén író. *Szederegbolt (Nebesda v robidah)* című regénye 2007-ben a legjobb első könyv volt Szlovéniában. 2010-ben részt vett vele a budapesti könyvvásáron, az elsőkönyvesek fesztiválján, majd ugyanebben az évben elnyerte az Európai Unió irodalmi díját. A Metropol Média Kiadó 2019 októberében adja ki a könyvet. Főhőse Jana, az Amszterdamban tanuló vidéki szlovén lány, bébiszittert kerékpárját ellopják a nagy európai áramszünet idején (Gállos Orsolya megj.).

zülük senki sem lett volna képes kieresztteni a hangját, az üvegfalak mögött egy hajdani éjszaka nézett rájuk, a kifutópályák fényei a semmibe villogtak. Látni lehetett, hogy két repülő kering a levegőben, egy pedig leereszkedik valahová, le, őfeléjük.

Bal hóna alá nyúlt, és leült a műanyag támlájú alumíniumszékre, nehezen lihegett, és a tüdeje szét akart szakadni. A csarnokban elindult a hangok, szagok és kiáltások borzalmas elegye, a felső szintről alázúdult az általános hisztéria, és az egyes terminál hatalmas csarnokán egy pillanat alatt úrrá lett a zúrzavar. Ki támadott, mit támadott, a repülőtér áll. Szemben egy nő kezdett körbejárni, és ezt hajtogatta: Ez az. Ez az. Tudtam. Most a szellőztetőn át ránk adják a gázt, és aztán jó éjszakát, bye, bye. A férje, partnere, fia megragadta a nő kezét, és a kardigánját nyújtogatta neki, vedd fel, Zofija, mert megfázol, vedd fel, Zofija, vigyázz magadra, Zofija, hülye vagy, itt a kardigánod, a javadra válna, tudod, milyen hideg van, idióta!, de Zofija gondolj az asztmádra, fogd be! Ordító tömeg indult el tülekedő áradatban a kijárat felé, a mozgójátók nem nyíltak, és az alkalmi társaság legmagasabb tagja nekiveselkedett a „veszély esetén törd be az üveget” kalapáccsal. Törd be az üveget! Most! Azonnal! Rajta! Menjenek vissza, nehogy az üvegszilánkoktól megsérüljön valaki. Vissza! Vissza! Oké! Hrsk. Hrsk. Az önműködő ajtók szétröpültek. Ez megvan. Kifelé! Az ordító tömeg átgázolt a földet borító üvegszilánkokon, és sietett, ahogy csak bírt, el, ki innen, az egyes terminál csarnokából a sötétbe, de micsoda sötétségbe, uram, micsoda mindent átható hideg sötétségbe, kint még szörnyűbb volt, az összes fényreklám kialudt, a sportcipőké is meg a drogellenes harcé, a repülőtéren négy új rendőr kutya teljesít szolgálatot, tudták ezt? Négy új német juhászkutya kitűnő szimattal, az előbb láttam a plakátjukat, látja, uram, ott az a plakát, neonsárgával volt megvilágítva, de most az is bedöglött.

Amikor Európában áramszünet lett, ő közel állt a szívinfarktus-hoz a Schiphol repülőtéren.

A széknak támaszkodott, lehunyta a szemét, és reménykedve újra meg újra a csarnok nagy képernyőjére sandított, és elképzelte, hogy fluoreszkálva megjelenik a LANDED, ami nem és nem akart megjeleneni. Valahol rendőrautó járőrözött, és az útról sziréna vijjogott. A két fiú, aki az előbb egy Heineken fémdobozával focizott, bolyongó

szüleik, nénikéik meg a külföldi utasok körül kergetőztek, a földön hemperegtek, négykézláb másztak, tilosba futottak a gyengén pislákoló piros közlekedési lámpánál, Charlie, Joep, gyertek ide, azonnal, mama, ne pánikolj, Charlie, mama, Joep, mama, ne parázz, micsoda luxus ez a sötétség, mint a számítógépben, ta-ta-ta-ta, lelőttelek, a bordád alá kaptad, véged, már csak négy életed van.

Amikor így belehasított a szívtájékon, a hóna alatt, az artériába, mindent ezüstben látott, és várt egy kicsit, hogy múltjon el a roham, és a képernyő megint áram alá kerüljön, eltűnjön a pánik, és megint úgy legyen minden, ahogy kell, az amszterdami repülőtéren érkeznének és távoznának az emberek, és a kedves stewardessek egyenes tartással haladnának a csarnokon át a kapitány után, a pilóta nyomában, magas sarkú cipőben, hibátlan arcbőrrel, ahogy szoktak.

Egy stewardest sem látott, és biztonsági embereket sem, minden az ezüst-szürke-piros atmoszférába ömlött a halványzöld exit feliratokkal, és az emberek csak bolyongtak, dühöngtek, tomboltak a szörnyű dilemmában, elmenjenek-e a reptérről vagy várják meg a gépüket. (Gépüket? Maga repülni akar? Az életéért kellene aggódnia!) Vagy összeesni a pániktól... néhány csalódott fatalista lehangoltan jött vissza a betört mozgóajtótól, nincs értelme kimenni, minden taxi elment, mi legyen most? A repülőtér foglyai vagyunk, minden fényreklám kialudt, megszűnt a nappali világosság a csarnokban, a reflektorok elsötétültek, a reklámok szintén, a metró sem működik, minden fekete. Kint úgy érzi az ember, hogy mindjárt elkapja valaki, hátulról torkon ragadja, megfojtja, pontosan ilyen érzés fogja el az embert, ahová néz, mindennütt sötétség, lehet, hogy már háromszoros gyűrűbe zártak bennünket, csak nem vagyunk tudatában, lehetséges, jaj, de szörnyű érzés bekerítve lenni, vagy nem lenni, hiszen nem tudjuk, de könnyen lehetséges, hogy már háromszorosan be vagyunk kerítve, jaj, mennyire szorítja valami a torkomat, magának is?, félelmetes, én mondom, el sem hinném, ha nem élném át, hogy mi itt foglyok vagyunk.

Kint az éjszaka még sötétebb lett, és a másik gép, amelyik az előbb még fent lebegett, valahova leszállt. Valaki ide-oda járkált csikorgó csizmatalpakkal, és hangosan beszélt a mobilján, amikor végzett, az álló és üres mozgólépcső közepére lépett, arcát megvilágította a telefonja, és fennhangon hajtogatta: Semmi pánik! Csak áramszünet van. Nem terrortámadás! Don't worry. Ülünk le és várjunk.

Ahelyett, hogy megnyugodtak volna, a tömeg ordításban tört ki, szégyelljék magukat, szidták a vezetést, az államot, a technikát és

Európát és a polgármestert meg Amerikát és az orosz nagytőkét, mit jelentsen ez, meg a pilótákat és a repülőgépeket meg a stewardesseket meg az informátorokat, és milyen szervezés ez, semmi kulturáltság és nulla polgári védelem, és mi lesz a késésekkel meg az átszállással Kuala Lumpurban, hát a csomagom meg a jegyeink és a vámmentes alkohol, csak egyszer repültem életemben, és a kiskutyánk a reptéri őrzőben, és úgy fáj a fejem, vedd fel a kardigánt, Zofija, mert megfázol, ta-ta-ta-ta-ta-ta, lelöttelek, már csak egy életed van, Charlie, Joep, gyertek ide, azonnal! mama, ne pánikolj, még jó, hogy túl vagyunk a határellenőrzésen, hova fordulhatnak az utasok vízumért, hova tart ez a világ, hol van a vécé, miért nem akarnak atomerőműveket, maguk az okai, a tudatlanság az oka mindennek, kikészít ez a csőcselék, Zofija, nyugodj meg, egyáltalán hány óra, a New York-i gépre szállítják be az utasokat. A casablancai gépre még nem, a számítógépes rendszer összeomlott, valahogy megviseltnek tűnik, uram, nyolc óra múlhatott vagy kilenc, megnézem a mobilon, hála istennek, azt mondják, hogy a mobilok villamos hálózattól függetlenül működnek. – Uram, valahogy megviseltnek látszik.

Amikor Európában elment az áram, az amszterdami repülőtér sokkal kommunikatívabb lett, mint egyébként.

– Uram, minden rendben?

Négy évvel ezelőtt érte jöttek, és elhozták a tulipánvásárra. Hagymákat vettek, a fél kertre elegendőt, és sohasem hitte el, hogy a kék tulipán nála is kéket virágozik majd. Mit ki nem találhatnak! Dobozos tulipánt is árultak, mint a dobozos sört vagy az olajos halat, három példányt vettek, sohasem keltek ki, talán túllöntözték őket vagy túl kevés vizet kaptak, talán a hálószoba árnyékos fekvése nem kedvezett nekik. Szép nő volt, megrendítően hasonlított a saját anyjára, világos haját hosszú copfba fonta, ami a keresztcsontjáig ért, és szüntelenül enni akart, valamit rágcsálni, Smokit, chipset vagy földimogyorót, egyébként az agya túl lassan adta ki az utasításokat, és ez idegesítette. A holland mellett folyékonyan beszélt olaszul, latisanai nyelvjárásban (isten-tudja-honnan-vette) meg spanyolul és angolul, és szívesen mondogatta, hogy ő született hippí, hippinek nevelték, és hippiként is fog meghalni.

A gyerek kíváncsi volt és aranyos, szemöldöke mint a bársony a tágra nyílt nagy szeme felett, szüntelenül csacsogott és kérdezett, mit, miért, mit, miért, Bepi amszterdami lakása meredek lépcsőin mászkált (járkált), csúszkált nyaktörő módon, hogy neki a félelem-

től időnként leállt a szívverése, hitemre, Josephine, leeshetett volna a második emeletről a földszintre, Josephine, az ilyen gyereket folyton szemmel kell tartani, hallod-e, Josephine, hitemre, Jo, elvégre a te lányod!

Szinte semmit sem érzett, amikor augusztus elején egyszerűen eltűntek, csak mélységes csodálkozást, hogy milyen hamar és milyen nagyon megszokta, hogy gyerek van a háznál.

Az exit homályos zöld felirata pislogni kezdett az amszterdami repülőtér csarnokában, és ez jelentett valamit, csak senki sem tudta pontosan, hogy mit. A dühös ordítózás, az okok és megoldások türelmetlen keresése zsongássá szelídült, az egyenruhás fiatal nők a sötétben az egyik oldalra irányították az embereket, az ajtóknál ki és be, a műanyag padokra, a biztonsági lámpák halványvörös derengésében viaszbábuként hatottak, nem lehetett kivenni a vonásaikat, és a bőrük nem e világi fényben ragyogott. Kezükben elemlámpát tartottak, és lámpáik ragyogó alakokat rajzoltak a levegőbe, az információs központ vitrinjeire, a check in pultokra meg a szétvert mozgójajtókra. A fényes alakzatok keskeny fekete árnyakká nyúltak a falakon, az ülőkéken, a padlón, a fluoreszkáló vörös és fluoreszkáló zöld színek üveges sötétjében, homályosan zöld, világoszöld, ami most ismeretlen okból ezt lüktette: exit.

Válla alatt a fájdalom enyhült, fölegyenesedett, nem bírta már elviselni a mozdulatlanságot, és még mindig nem tudta, hol az ördögben szállt le az a két repülőgép.

– Uram, valahogy megviseltnek látszik.

Viaszszerű arc közelített hozzá a vörös derengésben, és az egyenruhás fiatal nő kézen fogta: Ne aggódjék, urai vagyunk a helyzetnek. Abban a pillanatban a felső szintről rettenetes ordítás hallatszott, fogják meg, rabló, állítsák meg, elvitt mindent, a vészjelzők meg oda se neki, legalább három üveg whiskyt és több karton cigarettát lopott! Az emberek a vámmentes üzletek felé özönlöttek, valaki futásnak eredt egy irányba, mire legalább öten futottak utána, ott van!, itt van!, fogják meg!, a biztonságiak, akik ideiglenes fényszórókat szereltek fel az oszlopokra, leintették a tömeget: senki ne mozduljon!, senki!, semmi mozgás! A fentről hallatszó ordítás nem hagyott alább, és a rabló (nem egyedül volt!, nem egyedül!, kapják el a segítőit!), két napszemüveget is ellopott, egy kapucnis anorákot, kasmírkendőket és egy drága toalettvizet.

– Kisasszony, mi van a leszállt gépekkel?

Amikor Európában elment az áram, ő hétéves lányunokáját várta az amszterdami repülőtéren.

– Kisasszony, mi van a leszállt gépekkel?

Szörnyűek voltak a lassítva poroszkáló pillanatok, nem tudta, mit kellene látnia a távolban, a repülőtéren túli horizonton, de biztos, hogy nem azt a sötétséget, amiből hiányzott tucatnyi lámpa, vagy legalább egy irányítótorony vagy kereskedelmi egység, a metró, ami a repülőtérről egyenesen a városba visz, vagy, semmire sem tudott visszaemlékezni, fő, hogy a látóhatáron kirajzolódó gép nem az igazi, és ez megrémítette, ahogy a hostessek helyett fellépő viaszbabok is, akikkel kínos volt beszélgetni, a biztonságiak őrjöngtek, ne mozduljanak, senki se mozduljon! Fentről hallatszott, ahogy lehúzzák a redőnyt a vámmentes boltokban, az eladók mérhetetlen kárról sikoltoztak, és éppen most, a munkaidő végén, micsoda gazemberség, kisasszony, hallja, a lányunokám egyedül utazik, és most fogalmam sincs, hol van, mit csinál, mondja meg, kisasszony, honnan érkezett az a két gép, ami egy ideig körözött a levegőben, és kevéssel előbb eltűnt idelent?

Glu, glu, a zöld exit-jelek nem lüktettek tovább, stop, vége, már nem is derengtek a reptéri épületben, már csak a vörös biztonsági fények égtek meg a mobiltelefonok képernyői fehérlettek. Tovább terjedt a sötétség, és a rendőrök által hozott reflektoroknak több volt a káruk, mint a hasznuk, mert szinte elvakították az embereket. Na, látod, micsoda készületlenség, dühöngött egy nyakkendős férfi, és rágyújtott. Uram, a repülőtéren nem lehet dohányozni, szarok a maguk repülőterére, a nem dohányzó utasaikra meg az egészre, szarok rá, hallotta, két férfi csatlakozott hozzá, és bátorította sorstársát, minek komplikálnánk a helyzetet, ez itt rendkívüli állapot, jobb egy kis füst, mint az idegeskedés, uram, gyerekek is vannak a helyiségben, uram, hallgasson ide, kisasszony, az én gyerekemnek holnap van a születésnapja, és a maguk átkozott tehetetlensége miatt nem fogok odaérni az ünnepségre, és tudja jól, hogy ezzel összetöröm a szívét. A feldühödött nyakkendős betöltötte a teret, és társai még buzdították is: az ördög vigye el, nem igaz, hogy pont most ne szívhassam el azt a pár cigarettát, előbb verem szét a tetves kávéautomatájukat, ami nem adja vissza az aprót, hallotta, szét fogom verni, és aztán agyonverem még azt az ordító némbert is, aki nem képes elhallgatni a süket dumájával, mi az a három whisky meg a karton Lucky Strike, kérem szépen, a mi elmaradt repülésünkhöz képest, ha maguk szervezettebbek vol-

nának, már rég kialakítottak volna egy helyiséget a dohányosok számára, hallotta, mivel tény, hogy a kétségbeesett embernek szüksége van egy szippantásra!

A viaszbáb kisasszony hátat fordított a férfinak, és elment, hogy keressen valakit, aki tisztázhatja a félreértést. Bepi visszaereszkedett az ülőkére, tüdeje nyögött a bordái között, szívizma remegett és égő fájdalom kínozza a bal hónaljában. Az alumíniumszéken ülve céltalanul meredt a csarnokra, erre a szürkés-ezüst, homályos vörös hallra, az üres, néma, dühödt fekete körvonalakra, a sűrű cigarettafüstre, a végtelenül üres, rettentő örök sötétségre, a keserűség feltartóztathatatlan, erős, szomorú ízére, a válaszig eltelő végtelenül hosszú fényévre.

A nyakkendőös férfi egyik cigarettát szívta a másik után, és a ködös sötétségben piros cigarettavégek izzottak, minél mélyebbet szívott, annál tüzebben. Semmit sem gondolva meredt a vörös izzásba, szemét a fény felé hunyorgatta, és tekintete az ürességbe veszett. Magányos volt a sok ember között, és mikor a cigarettázó férfi megint beleszívott, és a csonk még jobban felizzott, egyszer csak eszébe jutott az örökmécses. A latisanai templom örökmécsese, amit a fattyúval el akartak lopni, hogy elvigyék Martának.

Lénárd Róbert

Y elágazás

(dráma)

Szereplők (a megjelenés sorrendjében)

BÁRÓ BENDEGÚZ, a Délvidék Valóságshow műsorvezetője

PETÁR, a Pán Péter-szindrómás

PAUL, az Instagram-vitéz

SZÖSZI, a sokdiplomás

DJ ZOLIKA, a falusi DJ

ZÉ, DJ Zolika néma titkára

ZÖLD ÁDÁM, a vegán

MARCI, a mütyürfüggő

NAGYONCOOL18, a különc

OLGA

MÁRTA

IRINGÓ

KÉT BÁJOS ANDROIDASSZISZTENS

ELSŐ RÉSZ: A VAJDASÁGI VÁGÓHÍD

(A szereplők a vasútállomáson állnak. Az éjszakai gyorsot várják. Báró Bendegúz, a játékmester lép színre. Mi látjuk, ők nem látják.)

BENDEGÚZ Csupa Csernobil-arc, csupa mosoly. Vajon kik ezek az ifjak? Ezek a gyerkőcök a megváltásra várnak – úgy is mondhatnám, az utolsó gyorsvonatra. És ez a gyorsvonat robog, robog, egyenest a Paradicsom felé! Ámde sajnálatos módon a Paradicsom mindenkinek ó, de mást jelent! Látják ezt a szerkentyűt, kedves nézőink? Nem, nem távirányító. Ez a szerkezet egy gondolatol-

vasó, ez a mi vezérünk a csöndben! Kipróbáljuk? Nincs mit szégyellni, asszonyom, a kukkolás a legtermészetesebb emberi magatartás. Hangosítsuk hát ki leghőbb vágyaikat! Hallgassunk bele szívüknek zöreijébe!

PAUL *(a titkos gondolatait halljuk)* ...vajon hányas melltartót hordhat? Hord egyáltalán melltartót? Legszívesebben meghívnám egy lózára a restiben, aztán meg a fizetős vécében jól...

BENDEGÚZ Ne szaladjunk a lovak elé, valaminek a műsor későbbi perceire is maradnia kell! És ő? Ő vajon min töpreng?

OLGA *(a titkos gondolatait halljuk)* ...ötszáztizenkét bárány, ötszáztizennégy bárány, ötszáztizennégy bárány, ötszáztizennégy bárány...

BENDEGÚZ Nem túl eredeti. És ő?

SZÖSZI *(a titkos gondolatait halljuk)* ...csak ne vegyék észre, hogy elfelejtettem depilálni, csak ne vegyék észre, hogy elfelejtettem depilálni...

BENDEGÚZ Ugye-ugye... egyszerű gyermekek egyszerű kínjai. Na de mit hallunk, ha egyszerre hangosítjuk ki őket? Előtűnik egy generáció siráma? Eljő egy új Ádám új pusztulata?!

No 1. A vajdasági vágóhíd

KÓRUS

Bambulunk a semmi szélén, új imáktól ég a szánk,
itt a sár, de ott a tenger, intve hozzánk, várva ránk!
Azt ígérted, jaj, muter, hogy szebb világ lesz holnap itt,
megdarál és felzabál a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ Na, ez így már egész más, ordít belőle a couleur locale, ez így valódi, ez így már érdekel benneteket, mi? Ti kértétek, báránykáim. Elő a fájdalommal, elő a legmélyével! Hadd ismerkedjünk meg e gyerkőcök leglidércebb nyomásával! Fel a hangerővel, Kavilló! Halljuk azokat a titkos gondolatokat!

PETÁR

Szülők nyakán élek én, bár jól tudom, nem szép,
lám, mióta apám kezét elvitte a gép.
Ittragadtam, iskolára nem volt többé pénz,
egy esély van, ezt a meccset én nyerem és kész!

PAUL

Pusztatemplom, mérgezett kút, éppen jó háttér,
izmom ott a világhálón, ebből lesz házbér.
Instagramon kurva lettem – ez most véget ér,
ezt a testet el t'om adni százszor drágábbért!

KÓRUS

Jó anyám, el gyorsvonat visz, jobb kilátás, szebb jövő,
itt a portól, itt a sártól nincs menekvés, hát agyó!
Azt ígérted, Kánaán jön – lám a kése szétaprít,
álmainkból főz gulyást a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ És már meg is érkezett a szerelvény. Íme, a Hszi Csin-ping Intercity, egyenesen a Nagy Vajdasági Falon túlról, a messzi Belgrádból! Idei játékosaink megannyi patkányként szaladnak fel a fedélzetre! Ó, mennyi gond, ó, mennyi baj – mind csak a ti örömetökre!

SZÖSZI

Tán kilencszer diplomáztam, munka mégisincs még,
hogyha mégis, itt az éhbér, felzabál a cég.
Ápoló és könyvelő és árumozgató
nem leszek már, vár a show, az pénzre váltható!

DJ ZOLIKA

Karrierben itt a csúcs a Koszovó diszkó,
késelés és drogtanya, ó, jaj milyen retró!
Többet érek, mint e bicskás, véres délibáb,
sztár leszek, egy techno DJ, nem csak mókás báb!

KÓRUS

Elmegyünk, mert tegnapunk egy meg nem álló háború,
elmegyünk, mert új derű kell, itt mi jön: csak új ború!
Mást ígértél, jaj, muter, lásd, hű szülőföld elhajt,
mindörökké visszahúz a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ És a Hszi Csin-ping Intercity elindul, végcélja pedig a játékok játéka! Lelkes kis barikáim, erre vártatok az első pannon rádiós reklám óta! A játék, amely egyszerre szabadulószoba, erkölcsi példabeszéd és a való világ! A Délvidék Valóságshow!

ZÖLD ÁDÁM

Itt ha jó vagy, úgy röhögnek mindenütt pofán,
mintha disznó vicc lennél és nem csak egy vegán!

MARCI

Száz telóm és tabletem van néha álomban,
hogy ha szólok, azt sem értik, milyen nyelven van.

KÓRUS

Itt a kőkor ércsziklával rád nyomul és összetör,
itt a holnap nem talány, nem létrafok, csak újabb kör.
Szebb időket jóstál, de dúl a sár és elpusztít,
eltakar, mint nagy mocsár a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ A vonat már meg is érkezett, hiába: a kínai technológia! A játékosok most adják le mobiltelefonjaikat. A Délvidék Valóságshowban nem használhatnak okostelefont, okosórát, okostévét – csak az okos fejüket!

MARCI Bocsánat, nem lehetne, hogy én ettől mentesülök? Én nem kapok levegőt, ha nincs nálam a mobilom.

BENDEGÚZ A szabály az szabály. Persze bármikor ki lehet lépni...

(Marci beledobja a mobilt a kukába, aztán elájul.)

NAGYONCOOL18

Kint az utcán megtaposnak, inkább elbújnék,
életem csak félig élem, mint egy álomkép.

OLGA, MÁRTA és IRINGÓ

Moszkva, Párizs: mindegy, innen jó messze legyen,
ottan éljünk, ott henyéljünk, éljünk édesen!

KÓRUS

Elvisz egyszer végül innen szőke herceg jó lovon,
fájdalomtól, bánatoktól én ma el sem búcsúzom!
Ígértél egy szebbik arcot – jól pofán ver, eltorzít,
műmosolyt vág ajkamon a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ Csuda egy szerkentyű, mi? Ha valaki szeretne ilyet
az otthonába, potom 52.000 dinárért az övé lehet.

KÓRUS

El, mielőtt jéghideg lesz minden otthon, minden ágy,
el, mielőtt itt rohad meg minden álom, mind a vágy,
el, mielőtt péppé roncsol, el, mielőtt eldurvít
el, mielőtt torra hív a vajdasági vágóhíd!

BENDEGÚZ Itt mindenki vágyik valamire. És hamarosan egy,
egyetlenegy valaki vágya teljesül! Én leszek a ti Luciferetek ezen a
jó szándékkal kikövezett úton, a nevem Báró Bendegúz. Ez pedig
az első, az egyetlen, az utánozhatatlan Délvidék Valóságshow!

(A Délvidék Valóságshow bejárata.)

BENDEGÚZ Szevasztok, új generáció!

MIND Jó estét, Báró Bendegúz!

BENDEGÚZ Játékba lépés előtt kérek benneteket, hogy jellemezzétek magatokat egy-két mondattal. A lényegét és csakis a lényegét, jövőnk csillagai!

(Zene, spotlight, ami kell.)

SZÖSZI Szöszi vagyok, diplomás könyvelő, szakácsnő, autószerelő, programozó, oklevelem van EU-s pályázati írásból és mellékelten elvégeztem a Magyar Tanszéket...

(Dudahang.)

BENDEGÚZ Oh, el is feledtem megemlíteni: a közönség mindenkit kiberreghet, amikor elunja a szónoklatát. Következő!

ÁDÁM Sziasztok, Zöld Ádám vagyok, tizenkét éves korom óta környezetvédő, szerintem a húsevés felér az állatkínzással...

(Dudahang.)

BENDEGÚZ Úgy látom, nemes céljaidhoz még nem érett meg a nép. Tovább!

DJ ZOLIKA DJ Zolika vagyok, már többször volt saját mixem a Koszovó Diszkóban, a Szpotifájon úgy találtok meg mint...

(Dudahang.)

BENDEGÚZ Lagzi Lajcsi, Zámbó Jimmy, Karleuša, ezért alél a mi nézőnk, Zolika!

DJ ZOLIKA DJ Zolika.

BENDEGÚZ Az. Következő!

MARCI Marci vagyok, egy amerikai cégnek dolgozom szoftverfejlesztő-segéd-segéd-segéd-munkaerőként, és ha lehetne, szeretném visszakapni a telefonomat, mert...

(Dudahang.)

BENDEGÚZ El kellett volna olvasnod a szabályzatot, amit postáztunk.

MARCI Miért nem e-mailen küldték? Nem olvasok papíron.

BENDEGÚZ A következőt!

OLGA Olga.

MÁRTA Márta.

IRINGÓ Iringó.

BENDEGÚZ *(rövid szünet után)* Igen? És?

MINDHÁRMAN Mi vagyunk a három nővér.

BENDEGÚZ És?

MINDHÁRMAN Hát, ennyi... Várunk.

NAGYONCOOL18 A nevem Nagyoncool18...

BENDEGÚZ Milyen szép név. Anyukádék hogy vannak?

NAGYONCOOL18 Ez egy nicknév. Van kilenc blogom, két gasztro- és néhány videojátékos, és van egy verses is, a *Szeretném, ha szeretnének...*

PETÁR Petár vagyok... vagy esetleg Peti. Ha nagyon muszáj. Ed-
dig a szüleimmel éltem, de most szeretnék végre magamnak egy
saját életet meg munkát meg esetleg később családot, persze nem
mindent egyszerre, de jó volna végre... élni.

(Dudahang.)

PAUL Paul vagyok, vagy ahogy a rajongóim ismernek: @instapaul.
(Bemutakozás helyett leveszi a pólóját és befeszíti az izmait) Ez az én
diplomám, emberek. *(Taps.)*

(A bemutatkozókörnek vége.)

BENDEGÚZ Mielőtt elkezdődik a játék és új utakra vezetlek ben-
neteket, akad pár formalitás. Alá kellene írnotok ezt a szerződést.

PAUL Ide vele!

BENDEGÚZ Ó, egy játékos, kiben dül az akarat!

PAUL Tízmillió dindzsiért? Hogyne dúlna!

BENDEGÚZ *(Petárhoz)* Lassan megy ez a firkálás, lassan megy...

PETÁR Előbb átfutom.

BENDEGÚZ A futás szégyen, hasznos, de fájdalom, nincsen rá
idő.

SZÖSZI Így jó lesz? Bal kézzel is megy!

BENDEGÚZ Ne most teljesíts túl, kedvesem, lesz még rá elég al-
kalom.

DJ ZOLIKA *(Zéhez)* Ne vacakolj, csak firkantsd oda a nevem.

BENDEGÚZ Ez mi?

DJ ZOLIKA Ez a menedzserem, Zé. Amolyan kellék. Nélküle
nem megyek sehová.

BENDEGÚZ Ó és süketnéma... pardon, hallásban és beszédben
akadályozott talán?

DJ ZOLIKA Csak Facebook messengeren tud kommunikálni.

ÁDÁM Nem lehetne digitálisan aláírni? Naponta tizenkétezer fát
vágna ki, hogy...

PETÁR Az mit jelent, hogy „a Délvidék Társaság nem vállal fele-
lősséget a műsorban történő...”?

BENDEGÚZ Csak csupán formalitás.

PETÁR És hogy „a show felelőssége csak a show lezárultával eshet
büntetőjogi...”?

BENDEGÚZ A szerződéseket nagytestvérünk, a Budapest Való-
ságshow bürokratái fogalmazták, írd alá...

PETÁR Csak még egy: „a show szereplőinek elhunytát a játék re-
szeként értelmezzük és...”

BENDEGÚZ Kussolj már el!

PAUL Most mit parázol, jogászkám?

PETÁR Anyám mindig azt mondta, hogy olvassam el a dokumentumokat, mielőtt...

PAUL Csak fogd meg szépen a kicsi kacsóddal és szignózd. Aztán majd megbeszélheted anyukáddal.

PETÁR *(aláír)* És... Miről is szól ez a játék?

BENDEGÚZ Ó, igen, a szabályok! Köszöntsétek szeretettel a padéi fejlesztésű androidasszisztenseinket! Mosnak, főznek, takarítanak, egyéb előnyeiket már nem is említve, és részletfizetésben is megvásárolhatók!

(Zene. Két bájos asszisztens lép be, és előadja a szabályokat.)

ASSZISZTENS 1 A Délvidék Valóságshowból egyféleképp lehet kilépni: önként. Minden más játékban maradásnak minősül.

ASSZISZTENS 2 A balesetek is.

BENDEGÚZ Na meg a véletlenszerű halál!

ASSZISZTENS 2 A játékosok csoportokba tömörülnek.

ASSZISZTENS 1 A csoportok önmaguknak választanak vezetőt.

BENDEGÚZ Én már majd' elalélok az izgalomtól, hogy kik lesznek a csapatvezetők!

ASSZISZTENS 2 A játék résztvevői feladatokat kapnak, amelyeket teljesíteniük kell.

ASSZISZTENS 1 Aki nem teljesít, az hoppon marad!

BENDEGÚZ Vagy elkárhozik.

ASSZISZTENS 2 A játék fordulókból áll.

ASSZISZTENS 1 A fordulók után jön a szünet.

BENDEGÚZ De a szünet nem pihenés, de nem ám!

ASSZISZTENS 2 Itt nincs magánélet.

ASSZISZTENS 1 Ebben a játékban nincsenek titkok. Minden gondolatotokat halljuk.

ASSZISZTENS 2 Minden mocskos kis titkotokat halljuk.

BENDEGÚZ Ez egyébként a játékon kívül is így van, hála a kínaiaknak, a CIA-nak és Mark Zuckerbergnek, integessünk neki, szia Mark!

ASSZISZTENS 1 A játék addig folyik, míg az egyik csapat vagy annak vezetője ki nem esik.

ASSZISZTENS 2 Az utolsó forduló akkor jön, amikor az egyik csapat kihívja a másik csapatot a végső küzdelemre, és azt...

ASSZISZTENS 1 ...azt várja az utolsó próbatétel!

ASSZISZTENSEK Az Y elágazás!

ASSZISZTENS 2 A hely, ahol minden eldől!

40 ASSZISZTENS 1 A hely, ahol valaki megnyeri a játékot!

ASSZISZTENSEK A hely, ahol valaki a mennybe száll, más pedig a pokolra jut.

BENDEGÚZ Kik vagytok ti?

MIND Az új generáció!

BENDEGÚZ Mit akartok?

MIND Mindent!

BENDEGÚZ Mikor akarjátok?

MIND Most!

BENDEGÚZ Mikor akarjátok?

MIND Most!

BENDEGÚZ Mikor akarjátok?

MIND Most!

BENDEGÚZ Akkor kezdődjön a játék!

(Hirtelen csönd.)

MÁSODIK RÉSZ: A JÁTÉK ELKEZDŐDIK

PETÁR Hová... hová tűnt mindenki?

SZÖSZI Szerintem észre se vettük és elkezdődött.

IRINGÓ Értette valaki, hogy mik a szabályok?

PAUL Világos volt, nem? Játszunk, és csak egy maradhat a végén.

PETÁR Jó, de *mit* játszunk?

PAUL Te mindig ennyit tökölődtél?

PETÁR Te mindig azt trippelted, hogy te vagy a Chuck Norris?

OLGA ...Hol vagyunk?

MARCI Várj, mindjárt megnézem a Google... *(rájön, hogy nincs nála telefon)* térképen.

ÁDÁM Valami falunak látszik. Vagy tanyának.

MARCI Én rosszul vagyok...

DJ ZOLIKA Zé, mi ez a zaj?

PETÁR Szélnek hívják. Susog a kukoricásban.

NAGYONCOOL18 *(Petárnak)* Te láttál már ilyet?

PETÁR Olvastam már róla.

NAGYONCOOL18 *(Paulnak)* És te?

PAUL Persze, hogy láttam. *(Soha a bűdös életbe' nem látta.)*

MARCI Jaaaaj, mi ez?!

ÁDÁM Búzabogár. Veszélyeztetett faj.

MARCI *(pánikrohama van)* Azonnal tudni akarom, hogy hol vagyunk! Adjátok vissza a mobilomat, rohadékok! Adjátok vissza!

BENDEGÚZ *(meg is jelenhet, vagy csak a hangját halljuk)* Első forduló! A feladat: kaszáljátok le a fűvet, verjetek sátrat, egyszóval: rendezkedjete be.

PAUL Ennyi?

PETÁR Ennyire nem lehet egyszerű. Biztosan van valahol egy csapda... vagy valami.

PAUL Mifelénk a vészmadarokat elintézzük egy tockossal.

PETÁR Mifelénk meg végignézik, ahogy a nagypofájú debilek pófára csattannak.

PAUL Mit mondtál?

PETÁR Aztat, amit hallottál.

IRINGÓ *(szétválasztja őket)* Hé, hé, hé. Be a szarvakkal, szürkemarhák.

(Közben Zöld Ádám kotorászik kicsit a színpad alatt.)

ÁDÁM Találtam itt egy rakás izét.

PETÁR Miket?

ÁDÁM Rudak meg ponyvák.

MARCI Meg egy másik rakás... izét.

MÁRTA Azt kaszának hívják.

ZÉ Mpfmfmammsms?

DJ ZOLIKA Az ott egy villany fűnyíró, Zé.

OLGA Nézd, egy farakás!

PAUL Rendi. Akkor a csapat egyik fele nyírja a fűvet, a többiek felverik a sátrakat és fát vágnak.

ÁDÁM Ezt meg ki avatta fel fősfének?

PETÁR Én biztosan nem.

PAUL Gyerünk! Munkára fel!

(Zene. A banda egy része kaszát ragad, a többiek felépítik a két sátrat.)

No 2. A nagy munkadal

KÓRUS

Fogd meg, kapd el, húzd meg, told meg,

ne fogjon ki rajtunk ennyi meló!

Nem lesz gond egy szál sem, hidd el,

aki belehal, az szánni való!

Vájjon, tépjen, nyessen, véssen,

alakul a házunk, munka hevít,

szúrjuk hát, ne hagyjuk félbe,

gyere, ez a küzdés megnevesít!

BENDEGÚZ Szép induló, mint egy úttörőnóta a régi szép idők-
ből, mielőtt a Délvidéket vastag, mindentől elzáró fal vette volna

körül. Na de ez-e az igazság? Vagy ez csupán a kép, amit kedves nézőink felé közvetítenek ezek a bitangok? Minket nem vernek át, báránykáim! Nézzük, mi rejlik a műmosoly mögött!

(Mostantól a titkos gondolatokat halljuk, ugyanarra a nótára.)

KÓRUS

Fázom, fájok, épp hogy mászom,
belerogy a lábam és fáj a kezem.

Asszem, máris lett bőrrákom
ide-oda pár perc, és kinn a belem.

Míg nincs vége, nem lesz nyugtom,
mosoly a pofán és a vért lenyelem,
ájultságot kéne kamuznom,
ha ez ilyen, mindjárt pofára esem!

BENDEGÚZ Ez így már mindjárt más színben tünteti fel az alföldi szép nagy rónaságot! Egy baj azonban mégiscsak van: unatkozom. Ti nem unatkoztok, báránykáim?

(Az egyik androidasszisztens berohan a fűnyíróval, és üldözőbe vesz néhány játékos. Zenére menekülnek. Kitér a káosz.)

BENDEGÚZ Ez az! Ez már játék! Ez már adrenalin! Na, kit csapjon el a K-871 önjáró fűnyíró...

ASSZISZTENS 1 ...amelyet kikindai szponzorunk ajándékozott a játéknak.

ASSZISZTENS 2 és amely csak 4500 dinárba kerül?

BENDEGÚZ *(lemegy a közönséghez)* Nos, melyik legyen az? Szerinted? És ön szerint, asszonyom? Ki legyen az első? Még nem jegyeztétek meg a neveket? Még nincs ötletetek? Melyikük a legkevésbé szimpatikus? Melyiküket szavaznátok ki? Gyerünk! Ma élet és halál urai vagytok!

(Az asszisztensek a fűnyíróval levadásszák Zét, aki holtan esik össze. A zene és a koreográfia is leáll. Csönd.)

DJ ZOLIKA Zé! Zé, ne baromkodj már, kelj fel!

PAUL Nyugi, biztosan nincs semmi baja, csak nem bírja a melót.

DJ ZOLIKA Zé! Hallasz?

PETÁR Tanult itt valaki elsősegélyt?

MARCI *(jelentkezik)* Nálam van Hansaplast.

DJ ZOLIKA Zé, lécci, válaszolj!

IRINGÓ Odamenne már hozzá valaki, hogy megnézzze, mi a görcs van?

OLGA Menj te, ha annyira kíváncsi vagy.

MÁRTA Ja.

PETÁR *(odalép a testhez, lehajol, megnézi)* Ez halott. Kicsinálta a fűnyíró.

(Mind kicsit hátrébb lépnek a holttesttől. Csak DJ Zolika borul rá.)

BENDEGÚZ Íme, hölgyeim és uraim, a Délvidék Valóságshow első halottja. És van még ott, ahonnan ez jött. És most: szünet!

HARMADIK RÉSZ: AZ ÉJSZAKA

(A felállított két sátor között Zé holttestén DJ Zolika rí. A többiek körbeállják)

IRINGÓ *(DJ Zolikához)* Te... hé... hagyd már abba. *(Egyre tehetetlenebb)* Nagyfiú vagy már, hagyd abba!

PETÁR Csinálnunk kéne valamit.

PAUL Például mit, Carter doktor?

PETÁR Például felhívni az elsősegélyt. Vagy a rendőrséget...

ÁDÁM Meg nem ártana letakarni, nemsókára bűzleni fog.

DJ ZOLIKA *(még hangosabban bög)*

OLGA Klassz. Most aztán le se lehet állítani.

SZÖSZI Van itt egyáltalán egy telefon?

MARCI Nincs! Azt akarják, hogy itt pusztuljunk el wifi és hírfo-lyamok nélkül!

PETÁR Kell, hogy legyen egy biztonsági telefon. Előírás, a törvény szerint is kell, hogy legyen. Ki megy el megkeresni? Önként jelentkezők?

MARCI Én! Telefont akarok végre a kezemben fogni! Telefont, telefont, telefont!

PETÁR *(Marcihoz)* Rendben.

IRINGÓ Én vele megyek!

PAUL Aki pedig nem szeretne úgy ugrálni, ahogy a mamipicifia fűtyül, az foglalja el a jobb oldali sátrat. A játék nem ér véget attól, hogy egy néma levante nem tudott fűnyíróval kezelni.

(Szöszö, Olga, Márta és Zöld Ádám beállnak Paul mögé. Iringó, Nagyoncool18 és Marci beállnak Petár mögé.)

BENDEGÚZ Hölgyeim és uraim, a darwini természetes kiválasztódás csodája: a csapatok összeálltak!

MÁRTA Na mi van, Iringó? Nem tartasz a nővéreiddel?

IRINGÓ Seholy sincs megírva, hogy együtt kell nyomulnunk.

PAUL Pedig épp jól jönne egy ilyen csaj a menő bandában, cicukám.

IRINGÓ Ez a csaj épp a menő bandában van, bocikám.

NAGYONCOOL18 És én? Én veled vagyok, Petár, de én mit csináljak...?

PETÁR *(Nagyoncool18-hoz)* Te maradj itt Zolikával, nehogy valami hülyeséget csináljon.

(Iringó és Marci lelépnek. Petár csapata elfoglalja a jobb oldali sátrat. Petárek a bal oldalit.)

BENDEGÚZ Kedves nézőink! A játék folytatódik, még ha a résztvevők azt hiszik, hogy szünet van. Megkérem bájos androidasszisztensemet, hogy hozzon be egy Iskra ETA 80-as telefont a réges-régi jugoszláv időkből. Nosztalgiazzatok velünk, barikáim!

(Belép az egyik asszisztens egy Iskra 80-assal. [Ifjú színészeink kedvéért: az egy tárcsázós piros telefon. Kábé mindenkinek olyan volt a nyolcvanas években.] Iringó és Marci maradnak, találnak egy telefont.)

MARCI Ez mi?

IRINGÓ Egy telefon... Legalábbis annak látszik.

MARCI Szuper! Én akarom, én!

IRINGÓ Várj már! Nem gyanús, hogy ez eddig nem volt itt?

MARCI Kit érdekel, engedj oda! *(A telefonhoz rohan)* Hol van ennek a kijelzője?

IRINGÓ Ez egy olyan... régi izé. Nincs kijelzője.

MARCI Akkor hol nézi meg az ember a Messengerét?

IRINGÓ Ezeken nincs Messenger. Ezen tárcsázni kell.

MARCI Azt értem, de hol vannak a gombok?

IRINGÓ *(mutatja a levegőben)* Tárcsázni, te debil.

MARCI *(tekeri a gombokat összevissza)* Ez az izé sípol.

IRINGÓ Hogyan sípol?

MARCI Így: túúúú... tu-túúúú... Ez normális?

IRINGÓ Fogalmam sincs.

MARCI Várj, odébb viszem, hátha itt nincs térerő. *(Teljesen belegabalyodik a kábelbe)* Ja, hogy töltőn van! *(Kibúzza)* Most meg süket...

IRINGÓ Add már ide! *(Visszadugja a kábelt, felveszi a kagylót)* Mennyi a rendőrség telefonszáma?

MARCI 911.

IRINGÓ Az az amerikaiaknál van, te lüke.

MARCI Várj, megnézem a... *(Rájön, hogy nincs nála a telefonja) guglin.*

IRINGÓ Fölösleges. Itt vannak a fontos hívószámok a telefonra ragasztva. *(Tárcsáz.)*

MARCI *(úgy nézi, mint egy istennőt)* Ezt hol tanultad?

IRINGÓ Sokat nézek régi filmeket.

MARCI A kilencvenes évekből?

IRINGÓ Nem, még a fekete-fehérekből.

MARCI Én is megpróbáltam egyszer, de rám jön a szédülés, ha nincs 3D meg dolby surround.

IRINGÓ Mindegy, úgylis feliratosak.

MARCI *(rosszul van)* Ilyet többet ne mondjál! Már annak a gondolatára is rosszul vagyok, hogy valami nem szinkronos.

IRINGÓ *(vonalat kap)* Na végre! Halló! Halló, rendőrség?! Miért susog ez a vacak? Van itt egy halott... hallanak engem? Itt vagyunk egy játékban, a... Az isten tudja, hol vagyunk, mérjenek be a szám alapján, vagy mit tudom én! Van egy halott! Egy olyan középiskolás forma. Kinyírta a fűnyíró! *(Földhöz vágódik)* Áááááá!

MARCI Mi volt ez?

IRINGÓ Áram... Ez az izé megrázott.

(A sátrakban fény gyúl.)

BENDEGÚZ *(valahonnan kívülről szól a játékosokhoz)* Kedves versenyzők! Ideje nyugovóra térni. Holnap egy nehéz nap vár rátok. Jó éjszakát!

PETÁR Léteznek, hogy ezek nem vettek észre semmit?

NAGYONCOOL18 Márminthogy lehetséges-e, hogy nem vették észre, hogy egy hulla fekszik a sátrak közt?

PETÁR Azt hát.

NAGYONCOOL18 Kizárt. Mindenholn kamerák figyelnek, van belőlük vagy száz.

PETÁR Én nem látok egyet se.

NAGYONCOOL18 Mert tordai gyártmány. A Pannon Rádióban mondták.

(Reklámjelzés.)

ASSZISZTENS 1 Biztonságban akarja érezni magát?

ASSZISZTENS 2 Netán meg akarja lesni a szomszédját zuhanyozás közben?

ASSZISZTENS 1 Vásároljon ön is tordai fejlesztésű Kukker 2.1 láthatatlan kamerát!

ASSZISZTENS 2 Kukker 2.1!

ASSZISZTENSEK Hogy semmi se maradjon rejtve!

(Közben Iringó és Marci visszaérnek a táborba.)

PAUL *(a visszatérő Iringót nézi)* Hogyhogy a húgotok a másik csapatban kötött ki?

OLGA Mit tudom én, mindig a saját feje után csámborgott az árvám.

MÁRTA Miért, mi nem vagyunk elég jók neked, Palika?

PAUL Ne hívj így. Hogy hangozna a világhírnév küszöbén az, hogy Palika?

MÁRTA Megmasszírozzalak elalvás előtt, Paul?

OLGA Megmasszírozzunk elalvás előtt?

PAUL Majd holnap.

PETÁR Sikerült?

IRINGÓ Nem tudom. Elmondtam mindent, de susogott a vonal, fogalmam sincs, hogy hallotta-e valaki.

PETÁR Marci?

IRINGÓ Talált egy térképet a táskájában, és most megpróbál bejelentkezni rajta. (*Nagyoncool18-hoz*) A kisDJ hogy van?

NAGYONCOOL18 Egy ideig még pityergett, aztán beleszunnyadt.

PETÁR Nem értem... Ha látják kint, hogy itt mi történik, akkor miért nem jön senki? Miért nem jönnek el a halottért? Vagy miért nem állítják le az egészet? És miért fáj a mája mindenkinek az egészre a másik csapatból?

IRINGÓ Fáj a mája? Mit akarsz ezzel?

PETÁR Áh... Nem mondtam semmit. Aludjunk.

(*Zene. A szereplők rémálmait láthatjuk-hallhatjuk.*)

No 3. Mint a kosz

DJ ZOLIKA Mi ez a szar, ez nem zene, a 3+2, no az zene – ezt ordítja anyám, miközben egy szülői értekezleten állunk az általános iskolában, a hangszóróból bömböl a Skyllrex, és mindenki rajtam röhög, és én nem értem, hogy a Barna Zoli miért röhög, amikor ő is ezt a zenét hallgatja, és akkor lenézek és rájövök, hogy meztelesenül állok mindenki előtt.

ÁDÁM Apám hentesbárddal a kezében jön utánam a spájzba – merthogy egyébként hentes –, és már megint azt kérdezi, hogy ki ette meg az összes sárgarépat. Pedig nem én voltam, én a brokolira járok rá titokban, mert azt senki más nem falja. Akárhogy könyörgök, nem enged ki, hanem becsukja maga után az ajtót, és azt mondja a hentesbárddal felém közelítve, hogy...

KÓRUS

Te kis vacak, te szalmabáb, te lépfene, te gépzene,
a jóbanyád is köpne rád, te millenáris szégyene,
ki átölel, ki felsegít, az jobb, ha rögtön felpofoz,

mert kis bohócnak látszol, ámde annyit érsz csak, mint a kosz!

MÁRTA Álomban nézzük a Travel Channelt a nővéremmel...

OLGA Álomban *is* a Travel Channelt nézzük, és közben azon vitatkozunk, hogy az Eiffel-torony a szebb vagy a Kreml, és ott hevernek mellettünk a repülőjegyek, a múlt héten vettük őket, még csak nem is fapados...

MÁRTA ...hanem igazi luxusgép, csak épp nem tudjuk, hová tart, és akkor benyit valaki a szobába és felgyújtja mindet.

OLGA „Nem mentek ti sehova se!”

NAGYONCOOL18 Éjszaka van és megyek az utcán, valaki jön utánam, én meg szaladni kezdek, mint ébren is. Szóval az a valaki rohan utánam, és én nem látom, de akkor is tudom, hogy az egy navijács, most épp nem tudom, hogy Zvezda-e vagy Partizan, vagy ne adj isten Spartak, pedig szoktam tudni, és amikor utolér és fejbe ver a baseballütővel, akkor is csak ordít velem, mintha még mindig üldözne...

KÓRUS

Csak sírsz, hogy ennél többre vágysz, de ennyi az, mit érdemelsz,
lásd, élni hagynak, kuss tehát, belőled ember úgyse lesz!

Egy nyávogó kis kripli vagy, ki bárhol jár, ott kárt okoz,

és folyton többért sír a szád, de annyit érsz csak, mint a kosz!

MARCI Tizenkét ablak van nyitva, plusz a Tinder meg az Instagram, erre hirtelen törli a Fészbuk a profilomat! Elkezdem írni a panaszlevelet, erre lemerül a telefonom. Sebaj, mondom, feldugom. Már mint tölteni. Erre abban a pillanatban, hogy becsatlakoztatom a falba, hopp, felrobban az Ájfon. Jó, akkor majd a gépről folytatom. Bumm! Áramszünet, nincs se tévé, se internet, se telefonvonal, csak én vagyok egyedül a sötétben, és kiabálni akarok és ordítani, de az internet nélkül csak valami görcsös reccsítés jön ki a számon!

SZÖSZI Feketébe öltözve állok egy sírnál és csak tekingetek szerzeteséjjel, merthogy nem igazán tudom, hogy kit temetnek, csak a bazi sok virágot látom meg a gyászoló tömeget. Biztos valaki, akit ismerek, mert mindenkit ismerek a temetésen. Aztán kijön a pap, felnyitja a koporsót és benne a vágyaim vannak... az, hogy még lehet belőlem valami.

PAUL Nem merem felkapcsolni a villanyt a fürdőszobában, egész egyszerűen nem merem. Ha felkapcsolom, akkor meglátom, hogy ki néz rám ott a sötétben. Aztán valaki mégiscsak fölgyújtja a villanyt, klick, és egy időszűdű klosár áll velem szemben, nagyon gonosz és nagyon keserű, és én rájövök, hogy ez én vagyok, én magam, aki felett elműlt az idő. És ordítok. Magamra ordítok.

KÓRUS

Egy reszketű csűpp pincsi vagy, egy gyáva féreg, semmi más,
kit felzabál a nagyvilág, de rossz ebédként majd kihány!
Te céltalan, te hasztalan, mi rombol és nem létrehoz,
te földi létnek vírusa, te annyit érsz csak, mint a kosz!

IRINGÓ Kamerákat látok, mindenfelé csak kamerákat és nem tudom, ki néz a másik oldalról. Elűttem egy holttest. Lehet, hogy azé a srácé, akit elűtött a fűnyíró. Anyám közben telefonon beszél velem és elmondja, milyen büszke ránk, hogy benne vagyunk a tévében, és arról beszél, hogy jó ez a műsor, jó, de egy kicsivel több vér kéne bele...

PETÁR Én nem álmodom. Nem szoktam álmodni. Minden megvan a valóságban, ami elegendű egy lidércnyomáshoz. Vannak barátaim, többnyire külföldön. Van egy macskám, a múlt héten elcsapta egy újgazdag mitugrász Porschéja, amikor áthajtott a piroson. Vannak szűleim, akikkel még mindig együtt élek, és akik mindennap kiosztanak.

KÓRUS

Te senkinek sem kellesz így, egy senki vagy, egy kisbetű,
egy szarrakás, egy pattanás, egy viszketű kis lűtetű!
Mit bűgsz, azt kívűlrűl tudom, a skála blűd, a nűta rossz,
hát mindhiába ordibálsz, mert annyit érsz csak, mint a kosz!

(Sűtét. Mindenki alszik tovább, mintha semmi se történt volna.)

NEGYEDIK RÉSZ: TÁBORTűZ

(Reggel.)

BENDEGűZ Jó reggelt, új generáció!

MIND *(kurva álmosan a sátrakból)* Csak még öt percet... Ne, korán van még... Anyu, hagyj még aludni...

BENDEGűZ Álmoskák vagyunk?

(Egy android rohadt hangos kűrtsűzűt hallat. Mind kirohannak a sátraikból, a fűlűket fogva.)

BENDEGűZ Szűval újfent: jó reggelt, új generáció!

MIND Jó reggelt...

BENDEGÚZ Reméljük, jól aludtatok, és teljes erőbetétessel készen álltok az új fordulóra.

MIND Készen állunk...

DJ ZOLIKA Bendegúz... nem tudom, vágják-e, de tegnap este...

BENDEGÚZ Akkor kezdődjön az új forduló!

DJ ZOLIKA Bendegúz úr, ott a sátor mögött fekszik a menedzserem, asszem, kinyiffant...

BENDEGÚZ Megkérem kedves androidasszisztenseimet, hogy hozzák be a következő fordulóhoz szükséges eszközöket.

ASSZISZTENS 1 Íme a Gomboson gyártott, ezért kicsit elrajzolt Vajdaság-térkép!

ASSZISZTENS 2 A legjobb minőségű tűzifa és egy kanna benzin, egyenesen Pobedáról!

ASSZISZTENS 1 Egy pengeéles fejsze a kishegyesi Fel, fel, ti rabjai a földnek szakszervezet ajánlásával.

BENDEGÚZ Mindez természetesen megrendelhető az alább látható telefonszámon.

PAUL Jó, de mi a feladat?

DJ ZOLIKA Báró Bendegúz úr, a menedzserem kinyiffant!

BENDEGÚZ A játékosok egy része elmegy és beszerzi az ebédhez szükséges dolgokat. A másik része itt marad tábortüzet rakni.

PAUL Rendben: az én csapatom most elindul és...

BENDEGÚZ Nem, nem. Te, te és te (*Szöszsi, Iringó, Paul, DJ Zolika és Nagycool18*) maradtok tüzet rakni. Ti pedig (*a maradék*) indultok a szomszéd faluba. Sok szerencsét, új generáció...

PAUL Ennyi? Azt hittem, ez a forduló már kicsit komolyabb lesz.

PETÁR Épp ez az. Kicsit túl egyszerűnek tűnik, aztán hopp, valakit *véletlenül* elmeszel a fűnyíró...

PAUL Elég volt a vészmadárkodásból, Vuk-diplomás!

OLGA Mi ez az izé?

MARCI Térképnek látszik...

MÁRTA Na jó, de mik ezek a keresztek?

ÁDÁM Gondolom, ott van a kaja.

MARCI Ugyan, hagyjuk már a fenébe ezt a régimódi izét, mindjárt megnézem a... (*Rájön, hogy nincs nála a telefonja*) ...Google Mapsen.

PETÁR Induljunk. De csak szép lassan.

PAUL Betoji szarcsimbók.

PETÁR Mondd, neked valami bajod van velem?

50 PAUL Azonkívül, hogy nem bírom a pofádat, semmi.

(Az egyik rögtönzött csapat tagjai [Paul, Olga, Márta, Ádám és Marci] elindulnak.)

MÁRTA Te, figyelj, miért jársz úgy, mintha beszartál volna?

PETÁR Igyekszem vigyázni, hogy semmi baj ne történjen.

OLGA És azt ezzel a békamozgással szándékoztad elérni?

MÁRTA Lúzer!

MARCI Én nem bírom tovább! Ez a térkép nem jelzi a McDonaldsokat, és ha rá akarok nagyítani, szakad!

PETÁR Áááááá, mi volt ez?

MARCI Mi?

PETÁR Valami megmozdult a fűben.

ÁDÁM Hol?

PETÁR Ott. Meg ott is.

ÁDÁM Aha. Az ott egy *crotalus horridus*.

MÁRTA Magyarul, ember!

ÁDÁM Egy fekete farkú csörgőkígyó.

OLGA Jó, de nem veszélyes, vagy igen?

ÁDÁM Halálos. De nem kell izgulni, csak Dél-Amerikában él.

(Felfogják és menekülni kezdenek, felmászva a falra. Közben a másik rögtönzött csapat [Szöszi, Iringó, Paul, DJ Zolika és Nagyoncool18] fát vág.)

DJ ZOLIKA Jaaaaaj!

PAUL Mi a fene történt?

DJ ZOLIKA Belebasztam a fejszével az ujjamba!

PAUL Azt kell mondanom, hogy rendkívül elégedett vagyok veletek. Ha az én csapatomban lennétek, már átvágtam volna a saját torkomat.

IRINGÓ Kéred a baltát?

PAUL Csak azt nem értem, kis csincsillám, hogy te mit keresel ezekkel? A nővéreid például nem kértek ebből az árvanyusziból.

IRINGÓ A nővéreim valami torz Instagram-világban élnek, ahol egy kilógó mellszőr már fél siker.

PAUL Mér', nem az?

IRINGÓ ...Te tulajdonképp mit csinálsz?

PAUL Tábortüzet. *(Totál nem hasonlít.)*

IRINGÓ Menj odébb, majd én.

(Paulék közben felmáasztak a falra.)

PAUL És most mit csinálunk?

OLGA Ezekből van vagy húsz!

ÁDÁM Huszonkettő. Pontosan.

MARCI Áááá, majdnem elkapta a bokámat egy!

OLGA Még mindig úgy gondolod, hogy Dél-Amerikában élnek?

ÁDÁM Oké, lehet, hogy megszöktek a palicsi állatkertből.

PAUL Szerintem meg szándékosan rakták ide őket.

OLGA Ott! Nézzétek!

MARCI Mi az?

MÁRTA Egy csomag. A kígyók között, pont közepén...

ÁDÁM Mi lehet az?

PAUL Attól tartok, az ebédünk.

(Iringó legyártotta közben a tábortüzet.)

PAUL Honnan tudsz te ilyet?

IRINGÓ Olvastam *A legyek urában*.

PAUL Az valami Marvel-képregény?

IRINGÓ ...Na ezért vagyok a Petár bandájával és nem a tiédde.

SZÖSZI *(benzineskannával jő)* Nézd, Paul, locsolok rá ebből egy kicsit.

IRINGÓ Csak óvatosan azzal az izével!

SZÖSZI Miért, épp csak rálöttyintek, hogy rendesen megfogja.

(Paulék megpróbálják valahogy elérni a csomagot a falról.)

BENDEGÚZ Jaj, kedves véréhes és könnyezomjas nézőink, hányféleképp meg lehet halni ebben a játékban! Vajon a fejsze viszi le valaki kezét? *(Egy asszisztens baltával Zolika mögé áll)* Vajon megesszik őket a kígyók? Vajon kigyullad valaki a tűzre öntött benzintől? *(A másik asszisztens gyújtót villant Szöszi mögött)* Vajon leesnek egy szakadékba? Elnyeli őket a kukoricás? Eljön az özönvíz?

MARCI Ezt nézni is rossz!

PAUL Nem érem el.

MÁRTA Pedig a te karod a leghosszabb.

BENDEGÚZ Szavazzanak!

IRINGÓ Ne, ne önts a tűzre, azt se tudod, mi van benne!

SZÖSZI Kuss legyen már, tudom, mit csinálok.

BENDEGÚZ Na, melyik legyen az?

PAUL Egyikünknek ki kéne hajolnia úgy, hogy a többiek tartják.

MARCI Majd én megtartalak, Petár!

PAUL Ádám, nem lehetne, hogy inkább te tartasz meg?

BENDEGÚZ Szavazzanak!

52 SZÖSZI Állj el az útból, szuka!

IRINGÓ Nem!

ÁDÁM Kapaszkodj!

PAUL Basszus, le fogok esni...

BENDEGÚZ Szavazzanak már!

(Paul elkapja a csomagot, és mászni kezdenek visszafelé. A tűz meggyúl, és nem történik semmi baj.)

PETÁR Itt a kaja... *(Van itt sütni való hús, némi gyümölcs, ilyesmi.)*

ÁDÁM Most komolyan egy marék döghúsért kockáztattuk az életünket?

PAUL Na végre, mi tartott ennyi ideig?

ÁDÁM A csörgőkígyók.

PAUL A mik?

PETÁR Emberek, itt valami gáz van. Nem olvastuk el, mit írunk alá, és asszem, ez a játék egy kicsit másról szól, mint gondoltuk.

PAUL Ugyan már!

MÁRTA Láttuk a csörgőkígyókat, Paul!

PAUL Fogadjunk, hogy gumiból voltak.

ÁDÁM Nem is létezhetek volna itt, a Vajdaságban.

PAUL Jól beetted a csapatomat. Klasszul taktikázol, jófiú. Elismerésem.

PETÁR Ez nem taktika.

SZÖSZI Hagyjátok már abba, éhes vagyok.

PETÁR Eljut egyáltalán a pixeles agyadig, amit mondok?

PAUL Te velem így nem csetelsz, hernyó.

(Majdnem összeverekednek, amikor... megérkezik a rendőrség. Pontosabban Bendegúz rendőrnek álcázva.)

BENDEGÚZ Šta se ovde događa?

(Kurva nagy csönd.)

BENDEGÚZ ... Šta, niste me čuli, pička vam se ogadila, šta se dešava ovde?

IRINGÓ Mit mond?

PETÁR Én se értem...

NAGYONCOOL18 Szerbül beszél.

MARCI Mindjárt beírom a... *(Rájön, hogy nincs nála a telefonja) ...*
Google Translate-be.

BENDEGÚZ Hajde, da vidim lične karte, redom.

NAGYONCOOL18 Asszem valamilyen kártyát keres rajtunk.

PETÁR Most komolyan senki nem beszél itt szerbül?

MÁRTA Te sem beszélsz.

OLGA Észak-vajdaságiak vagyunk, baszd meg, nem poliglották!

BENDEGÚZ Vi ste zvali telefonom, zar ne? Prijavili ste ubistvo.

IRINGÓ A telefonról beszél valamit...

MARCI Igen! Mi telefonáltunk!

MÁRTA (*mutogatja*) Gyerek. Fűnyíró. Kinyíff. Kaput. Uff-uff!

PETÁR Hulla! Dead people, I see dead people! Ott!

BENDEGÚZ Šta mi sad sereš na amerikansom? Oni su nas bombardovali, a ti mi ovde sereš na amerikansom.

SZÖSZI Na ebből nekem elegendem van. Hol az a kurva ebéd? (*Megy és eszik.*)

BENDEGÚZ Dakle, šta se tačno ovde dogodilo, gde je mrtvac, gde je lična karta mrtvaca, da li ste identifikovali mrtvaca i tako dalje.

DJ ZOLIKA Én ezt megverem.

BENDEGÚZ Jeste li vi možda znali preminulu osobu?

DJ ZOLIKA Szoba? Semmiféle szoba nincs itt, ember!

BENDEGÚZ Dobro, pokažite mi mrtvaca.

DJ ZOLIKA Halál, bazmeg, nem érted? Meghalt! Nyekk! Puff-puff!

BENDEGÚZ Šta je, ti sad meni pretiš? (*Pisztolyt fog rájuk.*)

PETÁR Valamit félreértett. Mármost szerintem.

DJ ZOLIKA Ott! Hulla, baszd meg, hulla! A kérében. Kéve! U kévu!

BENDEGÚZ Šta? Ti meni spominješ kevu? Moju kevu?

DJ ZOLIKA Ne, ne lőjön!

OLGA Most meg min kapta föl így a vizet?

BENDEGÚZ Ti mi spominješ moju divnu sremsku mamicu? Kojame je gajila, volela? Pa pušite mi svi redom! (*Elmegy.*)

DJ ZOLIKA Hé! Hé, hova megy? Ott fekszik egy halott, hogy verte volna meg az isten!

(*Abban a pillanatban, hogy a rendőrség távozik, Szöszi fuldokolva öszszeesik.*)

OLGA Gyertek már, ez félrenyelt!

PETÁR (*gyanakodva*) Félrenyelt...?

PAUL Tudja valaki azt az izé fogást, amikor a gyomrát nyomod?

ÁDÁM Heimlich-fogásnak hívják.

54 PAUL És tudod?

ÁDÁM Dehogyan tudom.

DJ ZOLIKA *(a rendőr után)* Jöjjön vissza! Hívja a mentőket!

NAGYONCOOL18 Gyerünk, nyomd!

DJ ZOLIKA *(a rendőr után)* Jöjjön már vissza!

PETÁR Már késő...

(Szöszi ott fekszik kiterítve.)

BENDEGÚZ Ó, a jó öreg mérgezett alma, szimbólumok egész tárháza a Hófehérkétől a Tell Vilmosig...

ASSZISZTENS 1 Vegyenek önök is Pacov Ubica 2000 patkányirtót!

ASSZISZTENS 2 Egyedül a temerini Nyírd A Férges cégnél!

ASSZISZTENS 1 Ha most telefonál, egy borotvával felszerelt távirányítós egérfogó is jár vele.

BENDEGÚZ Figyelem, játékosok: gyónás!

DJ ZOLIKA Most? Mi a fene folyik itt?

BENDEGÚZ Gyónásra szólítom fel Petárt és Pault.

PETÁR Hallottad, bőgőmasina. Gyónás.

PAUL Mi?!

PETÁR Ember, most halt meg valaki...

PAUL Félrenyelt, van ilyen. Készen állok! Én még nagyon jól bírom a játékot, imádom a közönséget, a közönség is imád engem...

BENDEGÚZ Nem, nem, nem, a közönségnek ilyesmire nincs szüksége. Minket csak a legtitkosabb gondolataid érdekelnek!

PAUL Semmi gond, előállok én a farbával, csak...

BENDEGÚZ Dalra, bölömbika!

(Hirtelen fényváltás. Zene.)

No 4. Féregdal

PAUL

Haza nem mehetek már,
ott most mindenki szurkol, a tévébe bambul.
És az én nevem súgják,
végre valaki feltör a sárga mocsokból.
Más itt nem lehet nyertes,
jelkép lettem, egy álom, egy kincs a családnak.
Szemük oly veszedelmes,
mert egy sohase jósolt, egy új jövőt látnak.

Akkor a nőket végre már nem csak megnézem,
nem csak apróban túrok, mert végre lesz pénzem!
És nem félek, az éjszaka végül majd kint ér,
és a csehóban előre köszön a pincér,
és a nevem egy szebb név, a hírnévre rímél,
és a kocsim is új, sok száz lóerőt bír el,
és az egyik nap nem lehet, mint az a másik,
hisz a féreg is mind csak a fény fele mászik!

PETÁR

Futva jöttem el onnan,
ahol nem voltak álmok és szürke a naptár.
Azt a földet eldobtam,
ahol éjszín a föld és a dögvész a nagy sztár.
Apu tombol és ordít,
de ha eljön az éj, imát értem mond sírván.
Anyu harangot kondít,
de ha álmodik rólam, szebb holnapot kíván.

Akkor a nőket végre már nem csak megnézem,
nem csak apróban túrok, mert végre lesz pénzem!
És nem félek, az éjszaka végül majd kint ér,
és a csehóban előre köszön a pincér,
és a nevem egy szebb név, a hírnévre rímél,
és a kocsim is új, sok száz lóerőt bír el,
és az egyik nap nem lehet, mint az a másik,
hisz a féreg is mind csak a fény felé mászik!

PAUL

Nekem meg kell ezt nyernem,
mert ott kinn a sok szempárba vissza kell nézzek!

PETÁR

Nekem nincsen más tervem,
csakis így lesz az én életem ez az élet!

EGYÜTT

Akkor a nőket végre már nem csak megnézem,
nem csak apróban túrok, mert végre lesz pénzem!
És nem félek, az éjszaka végül majd kint ér,
és a csehóban előre köszön a pincér,
és a nevem egy szebb név, a hírnévre rímél,
és a kocsim is új, sok száz lóerőt bír el,
és az egyik nap nem lehet, mint az a másik,
hisz a féreg is mind csak a fény felé mászik!

BENDEGÚZ Hát nem bájos ez a giccs ifjú főhrereink koponyájához tapadva? Hát nem csupa hit, remény és szeretet? Ezt akartátok? Bizony, hogy ezt akartátok! És most: szünet!

ÖTÖDIK RÉSZ: TEMETÉS

(Mindenkire ráveti magát a kajára, és zabálni kezd.)

PETÁR Ne! Hülyék, ettől egy perce fulladt meg valaki! Lassabban! Álljatok le! Ne egyél, hallod, ne egyél! *(Feladja)* Ezek a vajdasági kölkök a haláltól se félnek, ha zabálhatnak... *(Észreveszi Iringót)* Te nem eszel?

IRINGÓ Nincs étvágyam.

PETÁR Nekem sincs.

IRINGÓ Azon gondolkodom, hogy nem kellene-e őket... eltemetni?

PETÁR Majd ha abbahagyták a zabálást. Bár ez a Paul előbb állna be vezényszóra egy zsákfutásra, minthogy elhantolja a saját anyját.

IRINGÓ ...Vajon ez még a játék?

PETÁR Micsoda?

IRINGÓ A rendőr, a fulladás, a fűnyíró baleset... Ha ugyan baleset volt... Vajon azok ott kint... tényleg a fejünkbe látnak? Tényleg olvassák, hogy mit gondolunk?

PETÁR Áh, biztosan csak valami felszínes izé. „Most az anyjára gondol.”

IRINGÓ Én nagyon nem komálnám, ha a fejembe kukucskálnának.

PETÁR Miért?

IRINGÓ Á, mindegy.

BENDEGÚZ Én nagyon utálok a realista párbeszédeteket. Ti nem utáljátok a realista párbeszédeteket, én nyájam? „Jaj, vajon ez még a játék?”, hiszen úgysem ez jár a fapados fafejünkben. Nézzük meg ezt a jelenetet még egyszer!

(A jelenet visszacsévélődik az elejére, és újrakezdődik.)

PETÁR Ne! Hülyék, ettől most fulladt meg valaki! Lassabban! Álljatok le! Ne egyél, hallod, ne egyél! *(Feladja)* Ezek a vajdasági kölkök a haláltól se félnek, ha zabálhatnak... *(Észreveszi Iringót)* Te nem eszel?

IRINGÓ Inkább ketyyintenek egyet.

PETÁR Arra itt is igény mutatkozik.

IRINGÓ Hagyjuk ezt a hülye játékot, és népesítsük be a Vajdaságot!

PETÁR Beviszlek a kukoricásba, véresre szívom a melled, lehán-
tom a bugyid, bevágom, hogy attól nyekkensz!

IRINGÓ Az ilyeneknek miért mindig csak a szája nagy?

PETÁR Az ilyeneknek más is nagy, nem csak a szája.

IRINGÓ Akkor meg gyerünk már!

PETÁR Nem bírok.

IRINGÓ Miért nem?

PETÁR Mert lehet, hogy a nézőknek nem tetszik.

IRINGÓ Teszek a nézőkre, gyerünk a csuhéba!

PETÁR Nem állhatok fel, mert felállás esete forog fenn.

IRINGÓ Akkor csináljuk ülve.

PETÁR Lehet, hogy elkezdhetnénk... egy csókkal?

IRINGÓ Kezdetnek nem rossz.

(Egy pillanat csend, aztán a Délvidék Valóságshow első csókjá. Ezt a csodás pillanatot az egyik android szakítja félbe, aki egy fejszét állít melléjük a földre.)

IRINGÓ Mi az?

PETÁR Egy fejsze. Majdnem eltalált.

IRINGÓ Mi a fene folyik itt?

PETÁR Azt hiszem...

IRINGÓ Mondd már!

PETÁR Nem. Nem most. Majd később.

(A csapatok átrendeződnek: temetés következik. Középpütt a két hullá.)

OLGA És ki lesz a pap?

PETÁR Pap nincs, úgyhogy csak kommemoráció lehetséges.

PAUL Kommemo-mi?

PETÁR Megemlékezés.

PAUL Te engemet ne javítsál ki, jól van?

DJ ZOLIKA Én majd megemlékezem Zéről, jó?

IRINGÓ És Szösziről? Róla ki fog?

ÁDÁM *(lemondóan)* Majd én. Végül is a vegán létbe pusztult bele.

PAUL Kéne valami muzsika is.

IRINGÓ Mi jártunk templomi kórusba.

MÁRTA Jaj ne, már megint?

OLGA Azt hittem, soha többé nem kell ilyesmit csinálnom.

No 5. *Adj, uram!*

OLGA, MÁRTA, IRINGÓ

Itt nyüzögtek folyton, most a test kinyúl, a szív leáll.
Adj, uram, egy röpke órát, míg a lelkük messze száll!
Tudjuk mind, ez lesz a vége, feldobott kő ránk esik,
adj nekik egy múltó percet, egy utolsót adj nekik!
Mind a kettő büntelen volt, mind a kettő tévedett,
add, uram, hogy mind a ketten újra hozzád térjenek!

ÁDÁM (*temetési beszédet mond*) Szóval... a Szöszi jó csaj volt... a maga módján. És hát sajnáljuk, hogy nincs itt köztünk tovább... És igaz, hogy a zöldségevésbe halt bele, de ez ne tántorítson el senkit. A hús rossz! A hús mérég! Aki húst eszik, az a természet alaptörvényei ellen vét!

PAUL Ádám...

ÁDÁM Mi az?

PAUL Vagy abbahagyod, vagy mehetsz játszani az óriásbébi csapatába.

ÁDÁM (*nem igazán tud mit mondani*) Ámen... vagy mi.

PETÁR Te jössz, Zolika.

DJ ZOLIKA (*temetési beszédet mond*) Ő volt a világ legjobb menedzsere, bár a trešnjevaci Koszovó diszkónál nem igazán ért tovább a Messengere, de azért szép perspektíva volt benne. Amikor mondtam, hogy benevezek a Délvidék Valóságshowba, akkor azonnal mondta, hogy benevez ő is, és azt írta aznap éjjel, hogy... hogy... (*bőgni kezd*)

PAUL Na bravó, ez már megint picsog.

PETÁR Nem akarsz minimális tiszteletet tanúsítani, netcsillag?

KÓRUS

Itt nyüzögtek folyton, most a test kinyúl, a szív leáll.
Adj, uram, egy röpke órát, míg a lelkük messze száll!
Tudjuk mind, ez lesz a vége, feldobott kő ránk esik,
adj nekik egy múltó percet, egy utolsót adj nekik!
Mind a kettő büntelen volt, mind a kettő tévedett,
add, uram, hogy mind a ketten újra hozzád térjenek!

BENDEGÚZ Én nagyon szeretem a hantolásokat, barikáim. Ti nem? A temetéseken mindenki áhítatos arccal ül, de ki tudja, mit örölnék kicsi szívük kicsi malmai!... Mi! Mi tudjuk!

PAUL *(a titkos gondolatait halljuk)* Megölöm ezt a mitugrász Petárt, egész egyszerűen megnyúzom, ő lesz a harmadik, aki itt fekszik.

PETÁR *(a titkos gondolatait halljuk)* Miért nem vittem el Iringót a kukoricásba? Milyen szexin éneklí a gyászkorust!

ÁDÁM *(a titkos gondolatait halljuk)* Én mindjárt megeszem ezt a nyers kukoricát, ha nem adnak valami normális kaját.

MARCI *(a titkos gondolatait halljuk)* Ha azonnal nem kezdek erről live közvetítést a Facebookon, el fogok ájulni...

NAGYONCOOL18 *(a titkos gondolatait halljuk)* Ez a DJ Zolika annyira férfiasan édes, amikor sír!

DJ ZOLIKA *(a titkos gondolatait halljuk)* Miért babirkál a szemével ez a kis különc? Összekoszoltam magam? Sáros a vadiúj patikám?

KÓRUS

Haladjunk már, jaj, de unjuk, hagyjuk ezt a hajcihót
szusszanásra, új erőre, adj, uram, egy kis időt,
más a dolgunk, játszanunk kell, véres tóba száll a nap.

Add, uram, hogy véget érjen és a sírba fúljanak,
add, hogy őket elfelejtsük, akkor újra játszhatunk!

Add, uram, túl hogy mi éljünk – hogy ki hal meg, rászarunk!

BENDEGŰZ Éjszaka van, és hőseink már nem rémálmodnak...
új elfoglaltságokat találtak maguknak. Miket is lelünk ebben a
rögtönzött sátortáborban, édes vérszomjas báránykáim?

ASSZISZTENS 1 Megtudhatják, ha kézbe veszik ezt a mindössze
tizenkétezer dinárba kerülő...

ASSZISZTENS 2 ...sötétben is látó...

ASSZISZTENS 1 ...a zentai cukorgyár utódcégében gyártott...

ASSZISZTENSEK Setyerána Szemüveget.

(Iringó Petár mellé húzódik.)

IRINGÓ Alhatok ma veled, Petár?

PETÁR Fázol?

IRINGÓ Fázom...

PETÁR Akkor gyere...

(Márta és Olga Paul hálószájába bújnak.)

PAUL *(félálomban)* Mmm, ez nagyon jó... egy kicsit lejjebb... Ó,
Iringó...

MÁRTA Iringó az anyád!

OLGA Leiringóztál minket, te szemétláda?

PAUL Mi a fenét csináltok itt?

60 MÁRTA Már semmit. *(Otthagyják.)*

(Marci ceruzával írkal.)

MARCI „Te egy mocskos tetű vagy, akit az állam pénzel, az ilyeneket nem szabad odaengedni a szövetszerkesztőhöz, hogy rohadt volna le a...”

NAGYONCOOL18 *(kiesik a kukoricásból)* Marci... te még ébren? Mit csinálsz?

MARCI Kommenteket írok a *Magyar Szó*-s cikkek alá, hogy csökkentsem az idegbajomat.

NAGYONCOOL18 Aha... én akkor... megyek is aludni.

MARCI Te... Miért van rajtad a DJ Zolika nadrágja?

DJ ZOLIKA *(kiesik a kukoricásból, nadrág nélkül)* Az nem az én nadrágom, csak nekem is van egy pont ugyanilyen, egészen ilyen, szerintem egy helyen vettük, igaz?

NAGYONCOOL18 Öööö... igen. Pontosan.

(Zöld Ádám a domb szélén ücsörögve fűvet eszik.)

ÁDÁM Egy fűszál... Még egy fűszál... Ez kicsit sós volt. Azt a rohadt, de éhes vagyok... Még egy fűszál...

MIND *(egy pillanatra felkapják a fejüket és odanéznek)* Fű?!

ÁDÁM Nem úgy fű, idióták!

DJ ZOLIKA Én sverceltem be valamennyit a zoknimban.

MIND Adjál! Nekem is adjál már! Nincs valami erősebb?

ASSZISZTENS 1 Kedves nézőink, ez a jelenet nem jöhetett volna létre, ha nincs Mile, a horgosi drogbáró!

ASSZISZTENS 2 Valamint a vajdasági köztársaság határőrsége.

ASSZISZTENSEK Köszönjük!

(Mind betépnék. Hatalmas robbanás a kukoricásból.)

NAGYONCOOL18 Te Zolika... Ez mi volt?

DJ ZOLIKA Asszem egy egér taposóaknára lépett.

OLGA Én ettől totál belassultam.

ÁDÁM Ti belegendoltatok már, hogy a marihuánának is fájhat, amikor letépik?

MARCI A Háttérhatalom. Az csinálja. Meg a gyíkemberek. Te Paul, nem vagy te egy gyíkember tulajdonképpen?

PAUL Szerintem az Íringó, az egy gyíkember. Gyíkasszony. Gyíknőstény.

MÁRTA És én milyen állat vagyok, Palika?

PAUL Szurikáta. Definítive szurikáta.

(Mindenki beszű, és aludni szállingózik.)

IRINGÓ Mit is akartál mondani délután? Tudod, amit nem akartál mondani...

PETÁR Á, semmit.

IRINGÓ Azt akartad mondani, hogy az is a játék része, hogy sorra megmurdelnak az emberek?

PETÁR Nem. Azt akartam mondani, hogy szerintem a játékosok közt van egy gyilkos.

HATODIK RÉSZ: A DISZNÓVÁGÁS

(Kürtszó, az androidasszisztensek erőszakosan felkeltik a népet.)

BENDEGÚZ Jó reggelt, új generáció!

ÁDÁM De hát még éjszaka van...

BENDEGÚZ Nem, nem, a serényebb vajdasági körökben ez a reggel.

OLGA Hány óra van?

BENDEGÚZ Hat óra hat perc hat másodperc.

MÁRTA Mi a francért keltettetek fel ilyen korán?

BENDEGÚZ Mert az új feladatba a napfelkelte előtt kell belefogni.

PETÁR És mi az új feladat?

BENDEGÚZ Visszatér a három évvel ezelőtti Délvidék Valóságshow legnépszerűbb játékfordulója. A disznóvágás!

ASSZISZTENSEK A topolyai Derék Vágóhíd támogatásával!

ÁDÁM Szó se lehet róla! Embert ölni az egy dolog, na de disznót!

PAUL Na, ide a kést, vagy mivel csinálják már ezt... *(Észreveszi, hogy Petár bámulja)* Mit nézel, kiskályha?

PETÁR Csak bele-belerévedek, hogy megjött a kedved a vérontáshoz.

BENDEGÚZ Mivel valószínűleg életetekben egyetlen disznót sem láttatok még élve, a játékot megtámogatjuk egy kis segítséggel. Bájos asszisztenseim már hozzák is Teri néni európai licenc megkerülésével Feketicsen feketén főzött feketemeggy-pálinkáját.

(Az asszisztensek körbehordják a páleszt.)

PETÁR Nekem nem kell.

BENDEGÚZ Ez nem opcionális, kedves Petár.

PETÁR Szeretném tiszta fejjel végigcsinálni ezt a játékot.

BENDEGÚZ Itt nincsenek tiszta fejek. Ez a Vajdaság egyik specifikuma.

62 PETÁR Nálunk a családban...

BENDEGÚZ Megiszod, vagy holnap literes palackot fogsz szarni!

PAUL Na mi van, beszartál egy kis lórétől, öcsi?

PETÁR Nem szartam be, csak nem szoktam.

BENDEGÚZ Most, hogy mindenki állapotban leledzik, jöjjön a hajnal fő attrakciója!

(Rémületes hang valahonnan kívülről.)

BENDEGÚZ Adrián, a gunarasi fekete disznó!

ÁDÁM Ez nem csak fekete, de...

MARCI ...de hatalmas is.

MÁRTA Elég veszélyesnek tűnik...

BENDEGÚZ Íme, bájos asszisztenseim már előkészítették a számszámokat: kötél, böllérkés, pörkölő, tányérok, bélpucoló pult s a többi. Lássatok hozzá!

(A színen feltűnik a disznó. Nem túl bizalomgerjesztő. Mondhatni, agresszív. És masszív rohanásba kezd. Zene!)

OLGA Az anyád, fogja már meg valaki, megindult!

MARCI Ez engem kerget! Engem kerget!

(Adrián nemcsak Marcit kergeti, hanem úgy általában mindenkit. Általános a káosz.)

PAUL *(megragadja a kést)* Tereljétek felém!

PETÁR *(ő is kést ragad)* Fel fog dönteni!

PAUL Te csak ne mondd meg, kit fog feldönteni, jó? *(Feldönti a disznó.)*

NAGYONCOOL18 Ez életveszélyes!

DJ ZOLIKA Állj ide mellém!

ÁDÁM Az gáz, hogy én ebben a fordulóban a disznónak drukkolok?

IRINGÓ *(megfogja a kötelet)* Barmok!

DJ ZOLIKA Én kérnék szépen még egyet abból a feketicsi pálinkából.

IRINGÓ Valaki kösse rá a kötelet!

PETÁR Majd én!

PAUL A közelébe ne merj menni, mert...

PETÁR Mert? Akkor mi lesz? Félre találok nyelni egy almát?

PAUL Mi van?!

IRINGÓ *(közben lassót csinál a kötélből)* Marci, fuss arra!

MARCI Miért pont én?

IRINGÓ Mert téged szeret.

MÁRTA Ez meg itt cowgirlnek képzeled magát.

MARCI Jó coca! Coc-coc...

OLGA Sok volt a western, Iringó, tisztára megbolondultál!

MARCI Coc-coc, erre, itt a kukorica!

(Adrián megtorpan, és Marci után veti magát. Marci menekül.)

MARCI Meg fogok halniiii!

BENDEGÚZ Báránycáim, a szavazás elkezdődik, elő azokkal a telefonokkal! Ki légyen a mi Faustunk? Ki szenderüljön jobblétre ebben a fordulóban?

IRINGÓ Petár, amikor rádobom ezt a vackot, akkor vesd rá magad!

PAUL Miért pont a Petár?

IRINGÓ Mert annak nem csak az Instagramon van töke.

BENDEGÚZ A homoszexuális egyedeink egyike? Szavazzanak!

PETÁR Én rávetem magam, te meg szúrd le... vagy nem is...

BENDEGÚZ A mogyorónyi agyú plázacikák valamelyike?

MÁRTA, OLGA Iringó, azonnal hagy abba!

IRINGÓ Háromra dobom!

ÁDÁM Ez undorító, én nem is nézem.

BENDEGÚZ A kocka legyen az? Valakinek mennie kell!

MARCI Csináljatok valamit! Én nem tudok sokáig futni! Én még a vécére is a gurulós székkel megyek!

IRINGÓ Egy...

BENDEGÚZ Szavazzanak!

IRINGÓ Kettő...

BENDEGÚZ Szavazzanak már!

IRINGÓ Három!

BENDEGÚZ Ki bukjon el? Ki égjen a Gyehenna kénes tűzén? Szavazzanak!

(Iringó rádobja Adriánra a kötelet, Paul és Petár pedig egyszerre ugranak a dísznő után.)

ÁDÁM Én ezt nem nézem tovább, kiszállok! Halljátok ott kint? Kiszállok!

(Elindul kifelé, és egyenesen Paul késébe fut bele. Petár ráugrik a dísznőre, és sikerül leszúrnia.)

BENDEGÚZ A közönség szavazatai alapján mindig a buzik meg a niggererek halnak meg a leggyorsabban. Vagy a vegetáriánusok. Köszönjük a közreműködést.

ASSZISZTENS 1 A Kupuszinán kovácsolt Böllérpengét a képernyő alján látható számon megrendelhetik.

ASSZISZTENS 2 Házhoz szállítással is csak 1499 dinár 99 para.

MARCI *(eddig nem vette észre a halálesetet, a disznópörköléssel pisz-mog)* Srácok, tudja valaki, hogy ez mire jó?

MIND Tedd már le azt a szart!

HETEDIK RÉSZ: AZ Y ELÁGAZÁS

(Paul Ádám hullájával. A többiek megdermednek.)

PETÁR *(Paulhoz)* Mit tettél?...

PAUL Megöltem... Asszem... Véletlen volt.

PETÁR Véletlen, mi?

PAUL Eskü. Nekem szaladt. Nem tudom, hova az ördögbe indult el, de nekem szaladt.

PETÁR Gyilkos! Dobd el a késed!

PAUL Csak ha te is a tiédet.

MÁRTA Ne dobd el, szerelmem!

PETÁR Dobd el, vagy neked megyek!

PAUL Petár, ne hadonássz azzal a késsel, még megvágysz valakit.

PETÁR Én már tegnap óta sejtem, hogy te ritkítod itt a játékosokat.

DJ ZOLIKA Tudtam, nekem elejétől kezdve gyanús volt!

PAUL Pofád lapos, köcsög!

OLGA Petár, ne beszélj már hülyeséget!

PAUL Petár, megbolondultál, a saját csapatomat akarnám ritkítani?!

PETÁR Ki tudja, mire vagy képes, hogy bezsebelj pár plusz eurót, hogy aztán mutogathasd a gasztaarbeiter-testedet Németben.

PAUL Srácok, állítsátok már le, a mami szoknyakorca meghülyült.

BENDEGÚZ Csak emlékeztetni szeretnék benneteket, új generáció, hogy a játékban lehetséges a kihívás intézménye.

NAGYONCOOL18 Petár, szerintem hívd ki.

IRINGÓ Igen. Hívd ki!

A TÖBBIEK Hívd ki... hívd ki... hívd ki...

PETÁR Rendben. Kihívom.

BENDEGÚZ Hát ez is megvolt, báránykáim. Megtörtént a végső kihívás, megnyílt a végső játék az élet-halál harcra. A következő állomás az Y elágazás!

(Miközben a csapatok átrendeződnek a végső küzdelemre, zene!)

No 6. Az Y elágazás

PAUL ÉS CSAPATA

Eskü, hogy én maradok betonon, csakis én,
én csupa szárny leszek, őt viszi majd a patás,
én leszek árnya vagy ő az enyém: ez a tét,
húti a szomjam az Y elágazás!

PETÁR ÉS CSAPATA

Jó gyerek voltam, a tegnapi nóta de fáj,
itt ül a vállamon mára a kósza kaszás!
Félelem űz, de kést odadöfni muszáj,
folyjon a vér, ez az Y elágazás!

MIND

Szívünk ha volt is, a múlt idejébe vezetett
Nincs etikánk, ha az élet egy kobramarás,
gyilkol a kéz, ha a holnap miénk nem lehet,
végzet és kezdet az Y elágazás!

Nincsenek álmaink, egy csak az út kifelé,
úgy harapunk, hogy a szemfog a kőbe beváj!
Kárhozunk úgyis, de itt ez a perc a miénk,
mély szakadék ez az Y elágazás!

(Paul és Petár egymásnak esnek. A csapatok szurkolnak.)

BENDEGÚZ Ó, milyen szép küzdelem, báránykáim, micsoda
sport, micsoda szórakozás!

PAUL Na, gyere csak közelebb, ha mersz!

PETÁR Én nem félek tőled, netvitéz.

PAUL Nekem nem úgy tűnik, hogy harcolsz; inkább mintha tan-
góznál.

BENDEGÚZ Ki marad vajon élve? A Pán Péter szindrómás
okostojás?

PAUL Arra is kevés vagy, hogy a Nagy Vajdasági Falon átjuss,
nemhogy új életet kezdj a határon túl, te légyköpet!

BENDEGÚZ Ki nyeri a versenyt? Az Instagram-majom műmájer
tahó?

PETÁR Arra se vagy jó, hogy ezernél több követőt gyűjts a neten,
te szardarab!

BENDEGÚZ Kinek szurkolnak? Kire szavaznak? Kire adják a
voksukat?

PAUL Csak nézd meg a csapatodat, csupa köcsög meg luvnya!

PETÁR Vigyázz a szádra, te elkényeztetett kis fattyú!

BENDEGÚZ Jól gondolják meg, a szavazatuk nem játék, a szavazatuk meghatározza a jövőt!

PAUL Kinyírlak, kinyírlak, és utána jól megkettyintem a kis tündérkédet!

PETÁR Iringót a szádra ne vedd, te mocsok!

(Petár dühből nekimegy Paulnak – és vége.)

MIND

Ölj, ha a pénz csörög, ölj, ha csak kong idebent,
életed így lehet új öröm, új kifogás,
halnia kell, kinek nem felel így meg a rend,
életünk ennyi: egy Y elágazás!

(Egy perc néma csönd. Petár teljesen összeomlik.)

Aztán kitör a tapsgép. Hirtelen fény, pompa, csillogás, konfetti.)

BENDEGÚZ Köszönöm! Köszönöm minden kedves nézőnek ezt a csodálatos műsort. Micsoda adás, micsoda nézettségi mutatók!

A Délvidék Valóságshow a végéhez ért, báránykáim, és megvan a nyertesünk: Petár!

PETÁR Mi? Micsoda?

BENDEGÚZ Kelj fel szépen. A játéknak vége.

PETÁR Miféle játéknak?...

BENDEGÚZ A Délvidék Valóságshownak, te buta.

PETÁR Játék?...

BENDEGÚZ Na jó, amíg győztesünk magához tér, nézzék végig velünk az adás legnépszerűbb pillanatait.

(Újrajátszás. Végig tapsgéppel kísérve.)

BENDEGÚZ Íme, amint bájos androidasszisztenseim fűnyíróval esnek neki a néma menedzsernek! Nem volt kár érte, úgyse lett volna belőle semmi.

DJ ZOLIKA Zé!

BENDEGÚZ Íme, amint bájos asszisztenseim elrejtik a mérges kigyókat a fűben! Ezt szépen megoldottátok, játékosok!

IRINGÓ Tényleg... tényleg csak a show része volt az egész?

BENDEGÚZ Nézzük meg újra, ahogy Szöszi almáját patkányméggel oltjuk be! Ennyi diploma, és mégse vette észre!

MÁRTA Gyilkosok!

BENDEGÚZ És a személyes kedvencem! Ahogy Ádám ki akar lépni a játékból, és asszisztenseim Paul késébe lökik!

PETÁR Nem Paul volt. Nem ő volt, hanem ti...

BENDEGÚZ Nem mi, hanem a népakarat. A nézők döntöttek arról, ki menjen és ki maradjon, ki éljen és ki haljon. És? Mit fogsz kezdeni a töméntelen sok pénzzel?

PETÁR Én... mi?... én... azt terveztem, hogy külföldre költözöm... de...

BENDEGÚZ De hát kedves Petár... hiszen tudod, hogy már réges-régen zárva a határ. Innen nem lehet kijutni. Innen út csak lefelé vezet. Vagy ahogy a régiek mondják: itt élned-halnod kell. Na fel a fejjel, remekül megleszel Iringóval Jázovón vagy Keviben. *(A nézőknek)* Kedves nézőink, ennyi volt a Vajdasági Köztársaság legnépszerűbb műsora a Halló TV után – a Délvidék Valóságshow.

PETÁR *(felveszi a kését)*

BENDEGÚZ Na, na, hát mit művelsz, kedves Petár? Hiszen már megnyerted a játékot.

PETÁR Rohadékok...

BENDEGÚZ Csak nem fogsz itt mindenki előtt... a kamerák előtt... amikor kétszázezer szem szegeződik rád...

(Bendegúz megpróbál elmenekülni, de már a többiek kezében is kés van. Körbefogják és megölik. Aztán a közönség felé fordulnak.)

No 7. Kezünkben a késünk

PETÁR

Így van hát, csak ennyi voltunk,
ahogy löktél, úgy forogtunk!
Jót röhögtél, szórakoztál,
ó, te boldog mintapolgár!

Viccnek néztél, semmi másnak,
mennyi álmom és varázslat!
És hogy haltunk, azért volt csak,
hogy te vérrel végre jóllakj!

MIND

Mégis sírunk, mégis élünk,
ordít egész nemzedékünk!
És bár tudjuk, itt a végünk,
éles kezünkben a késünk!

Húztok vissza, ég a szárnyunk,
már csak túl közelre látunk!
És mert már nem adsz te ennünk,
mint te voltál, olyan lettünk!

Mérgünk ott a láthatárban,
mocsárgőzben, rothadásban.
Ott van hányingerbe', lázban,
térdig, derékig a sárban!

Állunk félve, szánva, bánva,
téged is magunkkal rántva.
Megrémülve, meggyalázva,
késünk szívcsakrádba mártva!

Mondod: itt kell megmaradni,
megpihenni, megrohadni,
megtanultunk lopni, csalni,
inkább gyilkolni, mint halni!

(Tus.)

BENDEGÚZ *(felpattan)* Találkozunk a következő évadban is,
amikor új helyszínekkel, új halálnemekkel, új versenyzőkkel vá-
runk benneteket. Na, ki lesz az új generáció?

Vége

Gilles Deleuze a filozófiáról beszél¹

Jeanette Colombel interjúja Gilles Deleuze-zel

Losoncz Márk fordítása

– Jeanette Colombel: Nemrégiben két könyvet publikált, a Különbség és ismétlés, valamint a Spinoza és a kifejezés problémája címűt. Hamarosan megjelenik egy újabb mű, Az értelem logikája. Ki beszél ezekben a könyvekben?

– Gilles Deleuze: Amikor írunk, valaki másként beszélünk. És először is egy bizonyos formát beszéltetünk. A klasszikus világban például az egyének beszélnek; az egyén azonos kiterjedésű a léttel (jól látható ez Isten esetében, aki egy egyéniesített szuverén létező). A romantikus világban személyek beszélnek, s ez valami egészen mást jelent: a személy azonos kiterjedésű a reprezentációval. Mindez a nyelv és az élet új értékeit képezte. A spontaneitás ma kibújik az egyén és a személy alól, s nem csupán az anonim erők miatt. Sokáig tartottuk magunkat ahhoz az alternatívához, hogy vagy személyek/ egyének vagyunk, vagy pedig visszasüllyedünk a különbségek nélküli névtelenségbe. Ma azonban felfedezzük a preindividuais, személytelen szingularitások világát. Ezek nem vezethetőek vissza sem az egyénekre, sem a személyekre, sem egy különbség nélküli alapra. Mozgékony szingularitásokról van szó, amelyek be-betörnek és el-el tulajdonítanak, innen oda s vissza cikáznak egy valóságos anarchia közepette, egy nomád teret belakva. A rögzített térnek az állandósult egyének közti, határok és elkerítések szerinti elrendezése és a nyitott térnek elhatárolások és tulajdonságok nélküli, a szingularitások mentén történő felosztása között hatalmas különbség van. A költő Ferlinghetti az egyes szám negyedik személyéről beszél – ez az, amit beszéltetni igyekszünk.

¹ Az interjú a *La Quinzaine littéraire* 68., 1969. márciusi számában jelent meg.

– Így, vagyis nyitott térben levő szingularitásokként látja azokat a filozófusokat is, akiket értelmez? Amit csinál, mindmáig úgy próbáltam értelmezni, mint a színházi rendezést, amely színre viszi a drámai szöveget. Ugyanakkor a Különbség és ismétlésben ezt mintha felváltaná valami más: nem értelmező, hanem immár teremtő. Vajon akkor továbbra is érvényes a hasonlat? Vagy a filozófiatörténet szerepe különböző? A filozófiatörténetet mint „kollázst” fürkészi, amely megújíthatja a látóterünket, vagy pedig a szövegbe beépített „citálást”?

– Igen, a filozófusoknak gyakran nehézségeik vannak a filozófiatörténettel, hiszen az rémséges, nehéz magunk mögött hagynunk. Talán megfelelő lehet úgy megküzdeni vele, ahogyan Ön javasolja, színrevitel gyanánt. A drámai szöveget más – legalábbis a szokványos értelemben – nem-textuális értékek révén viszik színre: így a filozófiatörténetet csakugyan fel lehet váltani a filozófia színházával. Ön azt sugallja, hogy a különbség fogalma esetében egy másfajta technikával is megpróbálkoztam, amely közelebb áll a kollázshoz, mint a színházhoz. Azzal a kollázstechnikával, vagy egyenesen sorozatteremtéssel (kis eltérésű ismétlésekkel), amilyennel a pop-artban találkozhatunk. Mégis, úgy véli, nem igazán jártam sikerrel. Úgy hiszem, az értelem logikájáról szóló könyvemben messzebbre mérészkedem.

– Felfigyeltem rá, hogy barátsággal közeledik a szerzőkhöz, akikről ír. Ám úgy tűnik, hogy olykor az Ön olvasata túlságosan is kedvező: például amikor elhallgatja a bergsoni gondolkodás konzervatív mozzanatait. Másrészt viszont kíméletlen Hegellel. Miért?

– Ha valamit nem csodál, ha valamit nem szeret, semmi oka nincs írnia róla. Spinoza és Nietzsche azok a filozófusok, akiknek kritikai és destruktív erejéhez nincs hasonlatos, ám ez az erő mindig az öröm és az afirmáció kultuszából fakad, az élet követeléséből mindazokkal szemben, akik az életet csak megcsönkítanak és sanyargatnák. Számomra ez maga a filozófia. De Ön két másik filozófusról kérdezett. Pontosan a színrevitel vagy a kollázs emlegetett kritériumai nyomán tűnik megengedhetőnek, hogy egy konzervatívnak tekintett filozófiából mint egészből kiemeljük azt, ami nem igazán tekinthető szingularitásnak – pontosan ezt tettem a bergsonizmussal, jelesül az életről, a szabadságról vagy a mentális betegségekről alkotott képével. És hogy ezt miért nem tettem meg Hegellel is? Nos, valakinek el kell játszania az áruló szerepét. Hegel az élet megterhelésének, mindenféle teherrel való megnyomorításának, az állammal és a vallással

való kibékítésének filozófusa, aki az életet a halállal pecsételi meg – szörnyűséges vállalkozás, amely az életet aláveti a negativitásnak, a neheztelésnek és a boldogtalan tudatnak. Hegel a negativitás és az ellentmondás dialektikájával természetesen hatással volt az árulás különböző nyelveire, mind a jobb-, mind a baloldalon (teológia, technokrácia, bürokrácia stb.).

– *A negativitás iránti megvetése arra sarkallja, hogy a különbséget és az ellentmondást egymással szembenállóként tüntesse fel. Nyilvánvalóan az ellentétek szimmetrikus szembenállása Hegelnél igazolja a meglátását, de vajon hasonlóképpen van-e Marxnál is? Miért csak utalásszerűen foglalkozik ezzel? Az Ön elemzése roppant gyümölcsöző a konfliktusok és a különbségek viszonya tekintetében, s leleplezi a Freudnál megjelenő hamis szimmetriákat, mint a sadizmus/mazochizmus, vagy a halálösztön/halálkésztetés. Vajon nem lehetne valami hasonlóval megpróbálkozni Marx esetében?*

– Igaza van. De vajon Marxnak ez a Hegel alóli felszabadítása és visszakövetelése, a Marxnál levő differenciális és affirmatív mechanizmusok felfedezése nem pontosan az, amit Althusser oly csodálatosan csinált? Mindenesetre a hamis vélekedések és ellentétpárok mögött ott vannak a robbanékony rendszerek, az egyensúly nélküli, nem-szimmetrikus egészek (a fétisek például, mind gazdasági, mind pszichoanalitikus értelemben).

– *S még egy utolsó kérdés (a Marxnál meglevő „kimondatlannal” kapcsolatban): látni vélem az Ön filozófiája és a játék közti összefüggést s a kontesztáláshoz való kötődését. Ám lehet-e politikai dimenziója is, s hozzájárulhat-e egy forradalmi gyakorlathoz?*

– Kínos kérdés, nem tudom. Először is vannak barátságok és szerelmek, amelyek nem a forradalmat várják, illetve nem előlegezik meg, hanem a maguk módján már forradalmiak: megvan bennük a kontesztálásnak a poétikus életre jellemző ereje, mint a beatnikeknél. Több közülük van a zen buddhizmushoz, mint a marxizmushoz, de a zenben megannyi hatékony, kitörő mozzanat van. Ami a társadalmi viszonyokat illeti, tegyük fel, hogy a filozófia feladata az egyes korszakokban, hogy megszólaltasson valamely instanciát: az egyént a klasszikus világban, a személyt a romantikusban, a szingularitást a modernben. Nem a filozófia hozza létre ezeket az instanciákat, hanem magán keresztül szólaltatja meg őket. Ezek az instanciák kétségtelenül fennállnak, és kitermelik őket a történelem során, s ma-

guk is függnnek a társadalmi viszonyoktól. Nos, hát! A forradalom e viszonyok átalakítása lesz (mint a burzsoá egyén átalakítása volt az 1789-es, „klasszikus” forradalomban). Az igazi probléma a bürokrácia nélküli forradalom, s ez a probléma az új társadalmi viszonyoktól függ, amelyekben szingularitások tűnnek fel, aktív kisebbségek egy nomád, tulajdonságok és elkerítések nélküli térben.

A nem-ugyanaz

A tiszta különbség filozófiája Deleuze-nél

I. A különbség

Bár a különbség, a másság, az eltérés filozófiai kérdésfeltevése nem korlátozható a 20. századra, mégis kijelenthető, hogy a differencia filozófiája fokozottan, kiemelt hangsúlyokkal került előtérbe ezen időszak kontinentális hagyományában, különösen francia területen (vö. DESCOMBES 2017). A filozófusok eltérő módon igyekeztek megfogalmazni, mit is érthetünk különbség alatt, motivációjuk, célkitűzésük is más és más vezérfonálra fűzhető fel, aminek eredményeként a különbség számos területre tört be munkásságukon keresztül.¹ A vállalkozások széttartó volta mellett közös pontként mégis kiemelhető, hogy a különbség fogalmának egy olyan szigorú értelmére koncentráltak, amely annak a valódi másságot érintő jellegét tudja megragadni, a benne rejlő abszolút újra képes irányulni. E különbségnek radikalitásából fakadóan egyúttal valamiféleképpen törésként, szakadásként kell fellépnie.

A differenciafilozófiák feladatának nehézségét azonban éppen a különbség új hangsúlya adja, annak a vállalkozásnak az összetett volta, amely a radikális másságot kívánja megragadni a különbség fogalmában (MAY 1997: 1–2). A különbség elgondolása mindemellett szorososan összefonódik a filozófiai hagyománnyal való szakítás igényével, ami elsősorban abból a felismerésből táplálkozik, amely szerint a gondolkodás strukturáltságának totalizáló jellege akadályként lép fel², tehát annak keretei között nem lehetséges a különbségnek mint valódi

¹ Egyaránt megjelenik a közösségek, a nyelv, az etika és az ontológia vonatkozásában. Lásd: MAY 1997: 2.

² Kiemelt hangsúllyal kerül előtérbe a totalitás kérdése Lévinas filozófiájában. Lásd: MOSES 2004.

különbségnek a leírása. A hagyománnyal való szembe fordulás, annak meghaladása, az azon való túllépés azonban maga is problematikus, szorosán összefonódik a „valódi” különbség elgondolhatóságának a lehetőségével. Miként lehet nem „ugyanaz”-ként gondolni el a különbözőt, „más”-ként jeleníteni meg? Megközelíthető-e az alteritás olyan módon, hogy az valóban elkülönüljön a már meglévőtől? Mennyiben lehetséges a tökéletes elhatárolás, elhatárolódás? Ha a különbséget a fennállóból vezetjük le, ahhoz kötjük, az azzal való radikális szakítás igénye ellenére elképzelhető, hogy végül mégsem sikerül meghaladnunk azt: a tagadás állapotába kerülünk, a „nem-ugyanaz” csapdájában maradunk, hiszen a „nem-ugyanaz” maga is ugyanazként tűnik fel, mivel önmagában nem írható le. A kérdés tehát arra irányul, létezhet-e, lehetséges-e elgondolni úgy a különbséget, hogy az teljesen függetleníthetővé váljon a negativitás fogalmától. Átfogalmazva: egy olyan különbség kereséséről van szó, amely semmilyen mértékben nem kapcsolódik az azonosság logikájához, és amely – ennek következtében – maga sem jelenhet meg „ugyanaz”-ként, tehát lemond a saját identitás feltételezésének lehetőségéről is.³

II. A különbség tere – a szimulakrum⁴

Tanulmányom tárgya a deleuze-i *önmagában vett különbség* (*différence en elle-même*). Miközben Deleuze különbségértelmezésén keresztül választ keresek a fenti problematikára, egyúttal azt is szem előtt tartom, miként változnak annak hangsúlyai a deleuze-i megközelítésben, illetve milyen esetleges új nehézségekkel szembe-sít minket az általa kínált megoldás. Deleuze 1968-ban megjelenő disszertációjában, a *Különbség és ismétlésben* (DELEUZE 2017) egy olyan ontológiát kísérel meg kidolgozni, amely a lét és a különbség egymásnak való megfeleltetésén alapul. Deleuze – illeszkedve kora törekvéseinek sorába – nem pusztán egy különbségre koncentrááló ontológia leírását célozza meg, hanem mindenekelőtt a különbség

³ Vö.: RAE 2014: 86–105. A feladat nehézsége mutatkozik meg Descombesnak a korszak (1933–1978) francia filozófiáját bemutató áttekintő művéből, melyben az ugyanaz és a más mozgásának keretében vizsgálja a korszak gondolkodóit. Idézhetjük azonban a könyv második borítólapján szereplő megjegyzést is: „Ez az oldal megismétli az elsőt. Mint *más, ugyanaz*. [...] Ahhoz, hogy *ugyanaz* legyen, kell, hogy *más* legyen” (DESCOMBES 2017: 3).

⁴ A kifejezés írásmódja Moldvay Tamás *Deleuze és a filozófia* című tanulmányában használt formához igazodik (MOLDVAY 1997).

fogalmának újragondolását az önmagában álló, tiszta különbség formájában. Deleuze tehát egy olyan megközelítést állít előtérbe, amely nem viszonyfogalomként határozza meg a különbséget, ellenkezőleg, éppen a reflexivitás minden lehetőségétől kívánja azt megtisztítani. A lét univocitásának keretei között – vagyis egy olyan ontológián belül, amely a létnek egyetlen értelmet tulajdonít az ekvivok elgondolással szemben – Deleuze számára lehetővé válik, hogy a különbséget kizárólagossá tegye: minden a különbség köré szervezhető, hiszen az maga a lét: a különbség, ahogyan különbözik. Deleuze esetében ugyanis már nincs szó a különbség *fogalmáról*, amennyiben az alatt egy valamiképpen meghatározható, rögzíthető pontot értünk, ehelyett folyamatos alakulásról beszélhetünk, amely az állandó differenciálódás⁵ játékával szembesít. Az így létrejött teret Deleuze szimulakrum-fogalmával írhatjuk le.

A *Különbség és ismétlés* előszavában Deleuze a 20. századot mint a szimulakrumok időszakát határozza meg. Ez alatt egy olyan teret ért, ahol „a különbség és az ismétlés átvették az azonos és a negatív, az azonosság és az ellentmondás helyét” (DELEUZE 2017: 1).⁶ A kijelentés háttérben egy a műben később artikulálódó kritika húzódik, amely elsősorban a platóni filozófiát célozza, azonban rajta keresztül Deleuze valójában az egész nyugati metafizikai hagyománnyal le kíván számolni, vagyis azzal a tradícióval, amely értelmezésében a reprezentáció fogalmában összegezhető. Deleuze Platón-bírálatára arra a felismerésre épül, hogy az ok, amely sorra kudarcra ítéli azokat a vállalkozásokat, amelyek a különbséget radikális mássággként igyekeznek elgondolni, Platónra vezethető vissza. Platón munkásságával egyúttal egy filozófiatörténeti döntés született – fogalmaz Deleuze –, melynek értelmében a különbség az azonosság hatalmának lett alárendelve, a hasonlóság pedig eredendőként lépett fel, így a különbség önmagában elgondolhatatlanná vált (DELEUZE 2017: 166). Deleuze a szimulakrum fogalmának felújításával, annak legitimáció-

⁵ Differenciálódás alatt a francia *différenciation* fogalmat igyekszem visszaadni, amelyet fordíthatnánk akár megkülönböztetésnek is, azonban Deleuze a folyamat személytelenségét, annak saját aktivitását hangsúlyozza, így megkülönböztetés helyett inkább „megkülönböződésről” kellene beszélnünk. A differenciálódás fogalmába tehát jelen kontextusban nincs szó hierarchikus szerveződésről.

⁶ Saját fordítás. A magyarul nem elérhető francia és angol nyelvű művekből származó idézeteket saját fordításomban közlöm, ezt a későbbiekben külön nem jelzem – K. B.

jával a Platontól eredeztethető filozófiai hagyomány kibillentését célozza meg, a platonizmus megfordítását javasolja (*renversement du platonisme*) (DELEUZE 2017: 82–126).

Ahhoz, hogy a platóni logikát meghaladja, Deleuze számára nélkülözhetetlenné válik, hogy a különbség valóban önmagában leírható, bármiféle reflexivitástól mentes legyen. A különbség tehát nem valamitől való megkülönböztetést jelent, nem jelölhetünk meg általa semmit sem mint egy meghatározhatóhoz képest mást, attól eltérőt. A különbség kizárólag a differenciálódás folyamatában ragadható meg: a különbség, ahogyan különbözik, válik az önmagában vett különbséggé. A szimulakrum a Deleuze által *effondement universel*nek nevezett folyamat következményeként értelmezhető (DELEUZE 2017: 92). Az *effondement universel* egy olyan, mindent meghatározó állapotot eredményez, amelyből hiányzik mindenféle központ, alap (a *fondement* franciául alapot, alapozást jelent). A francia kifejezés éppen azt a folyamatot írja le, amelyben az alap megszűnik (lásd LAPOUJADE 2014: 45–61). Ebben látja Deleuze a platonizmus felforgatásának lehetőségét: amennyiben nincsen alap, tehát minden meghatározható, rögzíthető pont hiányzik, nem lehetséges a reflexivítás. Minden afirmatívá válik.

Ezen a ponton vonhatjuk be a különbség mellett az ismétlést, így már érthető, miért lesz szükséges Deleuze számára, hogy ontológiájának alappilléreként ne csak a különbséget tekintse, hanem azt az ismétléssel fonja össze. Azonban ahogyan a különbség esetében is sajátos perspektívát kapunk, ugyanúgy az ismétlés tekintetében is annak átértelmezésével van dolgunk. Az önmagában vett különbség fogalma mellé Deleuze az *önmagáért való ismétlést* (*répétition pour elle-même*) állítja. Az elgondolás azonban már önmagában tekintve is paradox jelleggel bír: hiszen az ismétlésnek éppen a különbségen keresztül kell érthetővé válnia. A lét univocitásának köszönhetően ez a nehézség elhárítható: amennyiben a lét ugyanazon értelmé fejeződik ki mindenben – legyen bármily ellentmondásos –, mégis ismétlésről beszélhetünk. A kérdés így nem abból adódik számunkra, miként eredményezhet ismétlődést a különbség, és nem is csupán abból fakadóan, miként válhat a különbség az ismétlés alapjává, hanem abból a tényből, hogy úgy tűnik, Deleuze számára nem elégséges az ismétlés egyetlen szintjének kimutatása – ismétlések ismétlésére van szüksége.

Jelen tanulmányom célja, hogy a fentiekben vázolt deleuze-i ontológián keresztül megvizsgáljam, miként igyekszik annak belátásait

Deleuze tágabb kontextusban is érvényesíteni, hiszen úgy tűnik, mikor saját korára használja a szimulakrum kifejezést, majd annak leírására vállalkozik, akkor egy olyan programot előlegez meg, amely túlmutat a lét és az önmagában vett különbség egymásnak való megfeleltetésén. Így a következőkben elsőként a lét univocitásának kérdését, majd Deleuze időelemzését vizsgálom részletesebben a *Különbség és ismétlés* második, *Az önmagáért való ismétlés* című fejezete alapján. A temporalitás bevonása elsősorban nem az időre vonatkozóan válik érdekessé számomra, hanem a deleuze-i vizsgálódások szerkezetéből kifolyólag. Amint azt a fejezet címe is előrevetíti, ebben Deleuze az ismétlés részletes elemzésébe fog, miután a mű első, *Az önmagában vett különbség* című fejezetében (többek között) a lét univocitásának kérdésén keresztül a különbséget már megvizsgálta. A különbség és az ismétlés egymásba fonódására épülő elemzés a tartalmi vonatkozásokon túl, mintegy példaként, betekintést nyújt a deleuze-i filozófia sajátos perspektívájába, ezáltal a szimulakrumok korszakának gondolkodásmódjába.

Úgy tűnik, Deleuze a fogalmak át-, illetve újraértelmezésekor egyúttal a gondolkodás strukturális változásait is feltételezi.⁷ Így értelmezhető az előszóban olvasható kijelentése: a mű szerkezete „többé már nem a miénk, az emberé vagy az Istené, vagy a földé” (DELEUZE 2017: 4).⁸ A gondolkodás kereteit kikezdő deleuze-i elképzelés annak szükségességét jelzi, hogy a filozófia számára más területekről származó, a szigorú fogalmi gondolkodással szemben megjelenő alternatív módszereket keressen. Ekkor nyer jelentőséget a *Különbség és ismétlés* előszava, amelyben Deleuze munkáját filozófiatörténeti kollázsként határozza meg⁹, illetve Duchamp alkotását

⁷ Ebben a vonatkozásban válik különösen fontossá a *Különbség és ismétlés* harmadik, *A kép nélküli gondolkodás (L'image de la pensée)* című fejezete, amelyben Deleuze a gondolkodás dogmatikus képét kritizálja. Helyette egy olyan kép nélküli gondolkodást állít előtérbe, amely mentes az előzetesen elfogadott dogmáktól, az általánosan elismert igazságoktól. A kérdés azonban korántsem zárható le ezen a ponton, hiszen később a *Mi a filozófiában* már a gondolkodás modern képéről beszél. Vö. DELEUZE–GUATTARI 2013: 34–53. Lásd: VERSTRAETEN 1997: 65–94.

⁸ Deleuze egy olyan világot javasol, ahol az individualitás személytelenségében képes megjelenni, ezt a szemszöveget látja kifejeződni a francia nyelv „on” általános személyes névmásában.

⁹ Deleuze tágabb értelemben vett filozófiai módszerének ezen olvasatát találjuk Cherniavskynál, aki a konceptuális portrét, a kollázst és a színházat mint a „fogalmak teremtése” elképzelésének három modelljét mutatja be (CHERNIAVSKY 2012: 199–206).

parafrazeálva felveti: képzeljük el egy Hegelt *filozófiailag* szakállal, vagy egy Marxot *filozófiailag* borotváltva (CHERNIAVSKY 2012: 4–5). Saját műve mintha ennek az ideálnak igyekezne megfelelni, „posztmodern filozófiai alkotás”-ként tűnve fel, miközben gondolatait filozófiatörténeti példákhoz, matematikai elméletekhez, pszichoanalitikus belátásokhoz köti, azok közé illeszti. Ezáltal olyan Deleuze-értelmezésekhez csatlakozom – Foucault *Theatrum philosophicum* című tanulmánya (FOUCAULT 1994: 75–99) mellett Frédéric Boutin *Különbség és ismétlés* elemzése (BOUTIN 1999: 119–124) említhető –, amelyek a deleuze-i gondolatmenet feltérképezése, illetve a fogalmak körüljárása közben kiemelt figyelmet szentelnek a deleuze-i gondolkodás strukturális sajátosságainak. A szimulakrum így nem csupán tematizálandó jelenségként tűnhet fel, hanem elsősorban olyan feltételrendszerként, melynek különféle szinteken kell megfelelni. Amennyiben elfogadjuk Deleuze állítását, miszerint a szimulakrumok időszaka a gondolkodás szerkezetének megváltozását vonja maga után, illetve, hogy annak hatása alól Deleuze műve sem vonhatja ki magát, hangsúlyt kap a *Különbség és ismétlés* felépítése. Módszertanát tekintve így az egymásba ágyazódó gondolatmenetektől mintegy kollázsszerűen felépülő mű olyan nehézséggel állítja szembe az értelmezőt, amelyet helyesebbnek tűnik a mű koncepciója felől érteni meg – ennek következtében tulajdonítani neki jelentőséget, és nem a kiküszöbölésére törekedni. Egy olyan elemzéssel szemben, amely annak ellenére igyekszik rekonstruálni Deleuze művének gondolatait, hogy figyelembe venné, miként folytat állandó küzdelmet Deleuze szövege a megfogalmazás, a diszkurzív leírás nehézségével a reprezentációról – vagyis az azonosság, az ellentmondás, a hasonlóság és az analógia fogalmaira épülő logikáról – való lemondás következtében, felmerülhet a vád, hogy egyáltalán nem érti a deleuze-i szándékot. Emiatt nélkülözhetlenné vált egy olyan perspektíva, amely úgy képes a deleuze-i vállalkozást megközelíteni, hogy az önnön komplexitásában álljon előtte: miközben a gondolatmenet rekonstrukciójára, a megértésre törekszik, egyúttal számol azzal az ellenállással, amelyet a *Különbség és ismétlés* mint mű jelent.

III. Az eltérés

Ahhoz, hogy a különbség többé ne viszonyfogalomként tűnjön fel, elveszítse reflexív jellegét, s ezáltal önmagában leírhatóvá válik, mindenekelőtt az ontológia átformálására van szükség. A reprezentáció logikájának alapját az arisztotelészi metafizika ekvivok létezésének a gondolata adja.¹⁰ Deleuze ezzel szembehelyezkedve a lét univocitásában lát megoldást a probléma megoldására. Foucault az univok létet egyenesen alapvető feltételként (*condition majeure*) látja a deleuze-i vállalkozásban (FOUCAULT 1994: 96). A lét univocitásának kérdését Deleuze nem kívánja abszolút újdonságként felmutatni, épp ellenkezőleg, a hagyományból kirajzolhatónak tartja. A kiindulópontot Duns Scotus jelenti: „[m]indig is csak egyetlen ontológiai proposíció létezett: a Lét univok. Mindig is csak egyetlen ontológia létezett, Duns Scotusé, aki a létnek egyetlen hangot tulajdonít” (DELEUZE 2017: 52), olvashatjuk Deleuze hangzatos megfogalmazását.

A lét univocitásának kibontása a Duns Scotus–Spinoza–Nietzsche-sorozatban afelé halad, hogy a lét a közvetítés minden lehetséges árnyékától függetlenül, annak egyetlen értelmében fejeződhessen ki. A lét ezen elgondolásának szükségessége könnyen belátható: amennyiben a lét egyazon érteleme fejeződik ki mindenben, úgy sejlík, a reprezentáció logikája felszámolódik, hiszen nem lesz többé eredeti és másolat, az arisztotelészi kategóriák szerinti osztályozás lehetősége felfüggesztődik. Mégis, az univok lét ezen formájában megőrizné az identitás valamiféle csíráját, bár elvileg a fokozatbeli különbségek eltűnnének, mintha továbbra is minden azonos maradna saját magával és talán minden mással is. Mindez azonban eltűnik, ameny-

¹⁰ Deleuze a lét univocitásának tárgyalása előtt elemzésnek veti alá az arisztotelészi metafizikát. Az ekvivok lét elgondolásában Deleuze számára a legnagyobb problémát az jelenti, hogy Arisztotelésznél a különbség kizárólag az azonos nemek alá tartozó fajok között jelenhet meg. A reflexivitáson alapuló elképzelés a különbséget egy középső fogalom segítségével tudja meghatározni, így a kisebb és a nagyobb közti különbség az egyenlőség fogalmához viszonyítva válik értelmezhetővé. Ezzel szemben a nemek között csak el-
lentmondásról beszélhetünk, középső fogalom hiányában az nem értékelhető különbségként. Deleuze szerint ott vét Arisztotelész, amikor nem ismeri fel, hogy valójában az ellentmondás az igazi különbség, nem pedig az általa legnagyobbnak feltételezett, vagyis a fajokon belül található két szélső érték között húzódo ellentét (DELEUZE 2017: 45–52).

nyiben a különbség lesz mindennek az eredete: az univok lét maga a különbség Deleuze számára. Emiatt válik Nietzsche az univocitás harmadik alakjává, aki az örök visszatérés gondolatával tökéletesíti a Duns Scotus és Spinoza nyomán alapjaiban már kirajzolódott univok lét leírását. A Duns Scotus-i elképzelés hiányossága a neutralitásban rejlik, melynek következtében figyelmen kívül maradnak, megközelíthetlenné válnak olyan különbségek, mint véges és végtelen vagy univerzális és szinguláris szembeállása (DELEUZE 2017: 57). Duns Scotus tehát elsősorban egy kompromisszum hálójában ragadt. Vele szemben Spinoza a lét kifejeződésének leírását tudja megvalósítani, de ez csak a szubsztancia és a módusok közötti közvetítésen keresztül történhet meg, így a közvetlenség veszik el.¹¹ Nietzsche örök visszatérés gondolata Deleuze értelmezésében éppen a közvetlenségen alapuló afirmációt tudja felmutatni, amely egyidejűleg kizárólag a folytonos keletkezésre, alakulásra (*devenir*) alapozva a különbséget teszi elgondolhatóvá, maga a különbség lesz az, ami kifejeződik.¹² Az identitás elve másodlagossá válik amiatt, mert kizárólag az eljövetelel keresztül határozható meg. „Az örök visszatérés nem jelentheti az Identitás visszatérését, mivel azzal szembeállítva egy olyan világot feltételez [...], ahol minden előzetes identitás el lett törölve és feloldódott. Az eljövetelel lét, de csak a keletkezés léte. Az örök visszatérés nem az »ugyanaz« eljövetelel jelenti, hanem az eljövetelel hozza létre az egyetlen Ugyanazt, a keletkezőt. Az eljövetelel az önmagává válásának az identikussá-válása” (DELEUZE 2017: 59).¹³

Az örök visszatérés a lét olyan leírását teszi lehetővé, amelyben egyedül az alakulás állandósága teremti meg a folytonosságot.

¹¹ Lásd: CZÉTÁNY 2014: 83–93, ZSUPOS 2017: 311–325.

¹² Az előtérbe kerülő nietzschei örök visszatérés értelmezhető a hegeli dialektika elleni küzdelem perspektívájából. Fontos látni azonban, hogy nem annak ellentétéként érthető a nietzschei alternatíva. „A nietzschei *élet* nem a hegeli értelemben vett tagadása vagy *Aufhebung*-ja az Abszolút Szellemnek, hanem kilépés abból egy sokszoros, többirányú, többbességű mozgással. Deleuze valóban fogalmaz: *Nincs lehetséges kompromisszum Nietzsche és Hegel között*” (MOLDVAY 1997).

¹³ „L'éternel retour ne peut pas signifier le retour de l'Identique, puisqu'il suppose au contraire un monde [...] où toutes les identités préalables sont abolies et dissoutes. Revenir est l'être, mais seulement l'être du devenir. L'éternel retour ne fait pas revenir le «même», mais le revenir constitue le seul Même de ce qui devient. Revenir, c'est le devenir-identique du devenir lui-même” (DELEUZE 2017: 59).

Az örök visszatérés nem más, mint maga a folyamatos keletkezés. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy annak valamiféle „alapja”-ként a különbséget gondoljuk el, amely az alakulásnak, a változásnak a feltételeként adódik. Ennek következtében amit a lét kifejezett, az maga már különbözik tőle, tehát a különbség az, ami megfogalmazódik: a különbség ahogyan különbözik (DELEUZE 2017: 79). Nem arról van szó, hogy a különbség mint alap állandó mozgásban tartja a rendszert, nem egyszerűen a különbségnek kiindulópontként való felismerése válik nélkülözhetlenné, ugyanis Deleuze elsősorban a megalapozást kívánja elkerülni. Az örök visszatérés állandó alakulásra épülő struktúrája pedig éppen annak a lehetőségét teremti meg, hogy azt bármiféle központ nélkül írassuk le. Ezáltal olyan alapot nélkülöző rendszerként jelenik meg, ahol az *effondement universel* hatása érvényesül. A különbséget így leginkább egy eredendő eltérésben ragadhatjuk meg, folyamatosan beékelődő hézagként képzelhetjük el.

A különbség e meghatározása lehetővé teszi, hogy azt a tagadás logikájától mentesen tudjuk leírni, s ezáltal meghaladjuk a platóni perspektívát.

Az alternatíva tehát a következő: vagy nincsen a nem-lét, így a tagadás illuzórikus és nem-megalapozott, vagy pedig van a nem-lét, amely a negatívát életre kelti és megalapozza a tagadást. Talán mégis okunk van arra, hogy azt mondjuk, *egyszerre* létezik a nem-lét és a negatív illuzórikus (DELEUZE 2017: 88–89).

Az eltérés, ami az örök visszatérés körforgásában folyamatosan létrejön, nem a negáció mozgásában nyeri el értelmét. Egyúttal azonban látnunk kell, hogy nem is a hiány perspektívájának teljes felszámolásáról van szó, mivel a megszülető különbség maga is egyfajta hiányként mutatkozik meg. Jelentőséget annak modalitása kap. A megjelenő különbség nem egy meghatározhatónak a hiánya, hanem egyfajta elégtelenség, folyamatos félresiklás, ami az állandó differenciálódásból születik.

IV. Az ismétlés logikája

Miközben a deleuze-i ontológia a különbségből indul ki, mégsem lehetséges, hogy a létet kizárólag annak vonatkozásában értsük meg, az *effondement universel*ként meghatározható folyamat következtében – ahogyan arra már korábban rámutattam – szükséges, hogy a különbséget az ismétlés struktúrája felől közelítsük meg. A különb-

séggel összefonódott ismétlés Deleuze számára nem csupán olyan sorozat, amely egymást követő, egymástól *különböző* elemekből épül fel. Ehelyett ismétlések szériáival találkozunk, amelyek nem csak elemekben hordozzák a különbséget, hanem az egymáshoz való viszonyulásban is: egymásra épülő, egymást elfedő sorozatokról van tehát szó.

Nem meglepő, hogy egy ilyen vállalkozás Hume *Értekezés az emberi természetről* című művében (HUME 2006) találja meg a kiindulópontot, tehát Deleuze egy olyan szerzőt választ viszonyítási pontként, aki az emberi megismerésből adódó tapasztalatot az ismétlésen keresztül tartja megragadhatónak. Ezáltal az ismétlés olyan alapvető struktúraként közelíthető meg, amely nem függetleníthető magától az emberi tapasztalás természetétől sem, tehát bizonyos értelemben lényegi jellemzőként lép fel. Deleuze perspektívájáról ugyanakkor sokat elárul, hogy nem önmagában vizsgálja az ismétlés hume-i szerkezetét, hanem egyidejűleg beemeli az ismétlés egy másik, Bergsonnál található leírását, és a kettőt egymás viszonylatában tekinti. A Hume-nál és Bergsonnál található példa jól elkülöníthető az AB, AB, A..., illetve az A, A, A... sorozat formájában. Hume számára az ismétlés jelentősége abban rejlik, hogy általa az emberi megszokások (*habits/habitudes*) válnak leírhatóvá. Olyan esetekről van szó, amelyek rendszerint egymást követik, aminek eredményeképpen a tapasztalatban az egyik feltűnése a másik bekövetkeztének a feltételezését vonja maga után. A bergsoni elképzelés ezzel szemben nem összekapcsolt jelenségekre, hanem egyetlen elem újra és újra feltűnésére alapoz. A hume-i leírás, mely a különbséget nem csupán az esetek között (AB–AB), hanem az eseteken belül megfigyelhető ellentétekben is hordozza (A és B között), nyitott struktúraként jelenik meg Deleuze értelmezésében, míg a bergsoni példa már zárt szerkezetűként tűnik fel, ahol egyetlen, kizárólag az elemek közti különbség kap szerepet. Az ismétlés deleuze-i felfogása azon a ponton rajzolódik ki, amikor Deleuze rámutat, a kétfajta ismétlés nem egymásnak ellentmondó, hanem együtt jár: a bergsoni A, A, A... szerkezetű ismétlés alatt a Hume nyomán megközelített AB, AB, A... struktúrát találjuk (DELEUZE 2017: 96–99).

A Hume és Bergson nyomán nyert első belátás azonban csak egyetlen példa, sajátos bevezetés a deleuze-i ismétlések szerkezetébe, amelynek igazi leírását a temporalitás aspektusának bevonásán keresztül kapjuk. Az idő, pontosabban annak paradoxonai kiváló anyagot szolgáltatnak Deleuze számára ahhoz, hogy az ismétlődő

szériák kellőképpen komplex egymásba fonódására mutathasson rá. Az értelmezés tárgya azonban nem más, mint a jelen – egyetlen pillanat, legalábbis annak paradoxona.¹⁴ A jelen megragadhatatlanságából fakadóan azonban feltételek egész rendszerét foglalja magába, ahhoz pedig, hogy a jelen lehetségessé, az érzékelése érthetővé váljon, ezek feltárására van szükség – tehát az időtapasztalatot meghatározó szintézisek leírására.

Az idő szintézise az időben konstituálja a jelent. Nem azért, mint ha a jelen egy dimenziója lenne az időnek. Csak a jelen létezik. A szintézis élő jelenként konstituálja az időt, a múltat és a jövőt pedig e jelen dimenzióiként (DELEUZE 2017: 105).

A jelen tehát első pillantásra mint maga az idő jelenik meg, sőt úgy tűnik, mintha az idő egészét adná, hiszen rajta kívül nem észlelünk semmit. A jelennek ez a megközelítése annak a passzív szintézisnek az eredményeként tűnik fel, amely a szokásokat nyújtja, olyan alapként jelenik meg, amely más fizikai jelenségek érzékelését teszi lehetővé. Ezen a szinten az én nem pusztán receptív funkciójában ragadható meg, azon keresztül, hogy érzések befogadására képes, egyidejűleg mint az azokat összefogó kontempláció szubjektuma is jelen van. A deleuze-i értelmezésben azonban fontos, hogy az így létrejött ént ne egy szintetizáló tevékenységnek az aktív ágenseként lássa, hanem egy mechanikus folyamat során keletkező, annak mintegy többleteként megjelenő módosulást értékelje. Deleuze számára ugyanis a szimulakrumok korszakában egy olyan rendszer leírása válik feladatná, amelyben a szubjektum már feloldódott (DELEUZE 2017: 106–107). A szokások hume-i elemzése pedig olyan perspektívát nyújt, amelyből nem nehéz ilyen olvasatot nyerni. Visszaülthetünk *Az önmagáért való ismétlés* című fejezet első mondatára, a híres hume-i tézisre: „Az ismétlés nem változtat meg semmit abban a tárgyban, amelyet ismétel, de megváltoztat valamit annak a szellemében, aki azt ismétli” (DELEUZE 2017: 96). Hume – legalábbis Deleuze ol-

¹⁴ Montebello mutat rá arra az ellentmondásra, amelyet a deleuze-i filozófia feszít ki a „hagyományos” gondolkodással való viszonyban, ez utóbbi arra a feltételezésre épít, hogy a paradoxonok „a gondolkodásnak egy túlbonyolított képet adnak”. Deleuze perspektívájából azonban az egyszerűsítés leegyszerűsítővé válik – szükség van a paradoxonokkal átszőtt komplexitásra. Arról a logikáról van szó, amely annak az elgondolására szólít fel, amit csak elgondolni lehet („penser ce qui ne peut être »que pensée») (MONTEBELLO 2008: 10).

vasatában – a szubjektumot olyan módosulásként közelíti meg, amely elhatárolódik attól, hogy a módosulást mint az egyén aktivitásának eredményét fogja fel, ezzel ellentétben az én a módosulásként jelenik meg, vagyis az ismétlésből kivont különbséggé válik (DELEUZE 2017: 107).

Az idő első szintézise tehát a jelent teremti meg, ezzel azonban akad egy probléma: valójában fizikailag érzékelhetetlen, önmagában megragadhatatlan. Ezt határozza meg a jelen paradoxonaként Deleuze: a jelen, amint létrejön, már el is múlik. Ebből adódik, hogy léteznie kell egy másik szintézisnek, amelyen maga a jelen nyugszik, egy olyanra van tehát szükség, amely talajként szolgál a jelent létrehozó passzív szintézis számára. Bár a szokásokat eredményező passzív szintézis megalapozásként érthető, e megalapozó szintézis mellett szükség van egy olyanra, amely maga az alap – ez az Emlékezet¹⁵ formájában jelenik meg Deleuze számára. Az emlékezet a szokások passzív szintézisének függvényeként aktív szintézisként határozható meg (DELEUZE 2017: 108).

A szokás passzív szintézise az időt mint pillanatok összevonását konstituálja a jelen feltétele alatt, míg az emlékezet aktív szintézise azt mint maguknak a pillanatoknak az összeillesztését konstituálja. A probléma mindösszesen annyi: milyen feltételek mellett? (DELEUZE 2017: 110).

A két szintézis egymástól függ, de úgy tűnik, mindkettő feltételezi még valami rajtuk kívül álló létezését, melyen mindketten nyugszanak, és amely nélkül valójában elképzelhetetlenek. Deleuze ezt a feltételt egy másik passzív szintézisben látja megvalósíthatónak, amely azonban a szokások empirikusként jellemezhető passzív szintézisével szemben már transzcendentális, eredménye pedig a tiszta múlt. Ennek leírását Deleuze Bergson *Anyag és emlékezet (Matière et mémoire)* című művében (BERGSON 2012) találja, amely értelmezésében éppen ennek az a priori, transzcendentális, tiszta múltnak a felismerése miatt válik jelentőssé.

A kiindulópontot az a belátás szolgáltatja, mely szerint a múlt megragadásának félresiklása egy olyan próbálkozásból származik, amely azt a jelenből kísérli meg levezetni. Ugyanis, ha kizárólag egy újabb jelen feltűnése következtében válhatna az adott jelen múlttá, hiába várnánk azt, hogy e jelen elmúljon, vagyis létrejöjjön a múlt.

¹⁵ Deleuze nagy kezdőbetűvel írva vezeti be az emlékezet fogalmát.

Feltételeznünk kell tehát egy olyan múltat, amely egyidejű a jelennel: „sohasem konstituálódna a múlt, ha nem lenne már mindenekelőtt konstituálva”. Bergson nyomán az idő három paradoxona áll előttünk: az egyidejűség paradoxona (1), mely szerint a múlt egyidejű a jelennel, amely egykor létezett (*le présent qu'il a été*); a koegzisztencia paradoxona (2): mivel minden múlt egyidejű a jelennel, minden elmúlt koegzisztens az újonnan keletkező jelennel, minden aktuális jelen tehát a múlt egészét foglalja magában. Ezekből következik a teljes preegzisztencia paradoxona (3), amely a tiszta múltra vonatkozik, vagyis kijelenthető: a tiszta múlt a jelent – amely elmúlik – megelőzően létezik. Ezáltal a múlt olyan formája áll előttünk, amely sohasem volt jelen, azonban ebből a karakteréből adódóan már alapként szolgálhat a két másik szintézis számára (DELEUZE 2017: 111–112).

Miközben a temporalitás megalapozottnak látszik az idő három szintézisének keresztül – ugyanis a tiszta múltban Deleuze olyan talajra talált, melyen kibomolhat az idő egészének folyama –, mégis kérdésként fogalmazódik meg: mit jelent az idő harmadik szintézise? (DELEUZE 2017: 119). A kérdés jelentősége talán nem is abban rejlik, miben áll a tiszta múlt, hanem mindenekelőtt azt célozza, hogy Deleuze-nek lehetősége nyíljon megingatni, sőt megkérdőjelezni a harmadik szintézisnek ezt a mindent megalapozó jellegét.

A tiszta múlt általi meghatározás következtében az idő formális struktúrája tűnt fel előttünk, amely a priori jellegének köszönhetően statikussá vált. Az idő ennek következtében már nincs alárendelve a mozgásnak: bár a változás formájaként írható le, magának a változásnak a formája nem változik. Deleuze azonban az idő megtisztított formális szerkezetében nem csupán az empiria megvonását veszi észre, hanem az időt mint összességet és egyúttal mint sorozatot, amely az idő harmadik dimenziójában realizálódik (DELEUZE 2017: 120–121). Az idő harmadik dimenziója azonban nem egyszerűen a jövő (*futur*), hanem mindenekelőtt az örök visszatérés temporalitásában megjelenő eljövendő (*avenir*), amely az idő „apokaliptikus” szerkezete (DELEUZE 2017: 4) felől közelíthető meg. A temporalitás apokaliptikus dimenziójában azonban már nem az időbeliségnek, illetve az idő tapasztalásának a biztosítása a cél, hanem éppen annak felfüggesztése. Deleuze az örök visszatérés időbeliségének elemzésén keresztül a temporalitás azon karakterére kíván rámutatni, amely az idő korlátainak szétfeszítését eredményezi – a hamleti perspek-

tívára alapozva: „kizökökent az idő; – ó, kárhozat!”¹⁶ Ezáltal tehát az idő harmadik szintézisének eredményeként nyert bergsoni tiszta múlt mint alap megfordíthatóvá válik, annak formális szerkezetében a nietzschei örök visszatérés időperspektívájára ismer rá Deleuze, ez azonban strukturális változásokat von maga után. A Nietzsche nyomán megközelíthető harmadik idődimenzió nem statikus, hanem az állandó mozgás dinamizmusát foglalja magában, ezáltal pedig annak a folyamatnak a bevonását teszi lehetővé a temporalitás deleuze-i képébe, amely mindenekelőtt az *effondement universel* tapasztalatát viseli magán.

V. Az ismétlés által átstrukturált sorozatok

„A jelen, a múlt és az eljövendő Ismétlésként mutatkozik meg a három szintézisen keresztül, azonban annak nagyon különböző módzataiként. A jelen az ismétlődő, a múlt maga az ismétlés, de az ismételt az a jövő. Vagyis az ismétlés egészének titka az ismételtben mint kétszeresen jelöltben van. A királyi ismétlés, vagyis a jövő ismétlése maga alá rendeli a másik kettőt és megfosztja azokat függetlenségüktől. Mivel az első szintézis kizárólag az idő tartalmát és megalapozását konstituálja; a második annak alapját; de azokon túl a harmadik biztosítja a rendet, az egészet, a sorozatot és az idő végső célját. Az ismétlés filozófiája az összes »stádiumon« keresztül valósul meg, magának az ismétlésnek az ismétlésére kényszerül” (DELEUZE 2017: 125).

Deleuze számára tehát nem csupán arról van szó, hogy az időt konstituáló szintézisek összességét leírja, hanem hogy azokban egy hierarchia jelenlétét mutassa ki. Az alá- és fölérendelésnek azonban nem az a célja, hogy egy végső alapot határozzon meg, hanem ezzel ellentétben éppen a temporalitás egyes szintéziseinek eredményeképpen létrejövő idődimenziók relativizálása válik fontossá, ráadásul úgy, hogy mindeközben fenntartsa annak látszatát, mintha a tapasztalat számára mintegy biztos pontként adódó jelen megalapozását dolgozná ki. A harmadik szintézis, tehát a bergsoni tiszta múltat létrehozó transzcendentális passzív szintézis annak lehetőségét teremti meg, hogy általa az idő egy olyan formális alapstruktúrájára mutathasson rá, amely a nietzschei örök visszatérés tapasztalatával össze-

¹⁶ SHAKESPEARE 1955: 362. A hamleti tapasztalat Deleuze kedvelt példaként többször visszatér.

fonódva aláássa az elsődlegesen adódó jelen tapasztalatát. A tiszta múlt Bergsonnál virtualitásként értelmeződik, azonban talán éppen virtualitásából fakadóan, illetve annak deleuze-i átértelmezésén keresztül nyitja meg a lehetőséget, hogy azt ne mint múltat, hanem elsősorban mint olyan jövőt – az eljövendőt – közelítsük meg, amely a temporalitás teljes szerkezetének felbomlását eredményezi, ezáltal egy olyan új struktúrát hoz létre, amely az időre vonatkozó hamleti tapasztalatban ragadható meg, vagyis az idő önmagából való kikökenésében rejlik. Nietzsche örök visszatérés gondolatának bevonása azonban nem a temporalitás végső tanulságát hordja magában, hiszen az idő harmadik szintézise sem értelmezhető önmagában, hiába szolgál valamiféle alapként az időbeliséget megteremtő két másik szintézis számára. Egyrészt a folyamatos alakulás, az állandó újratermelődés következtében nem képes erre, hiszen mindig csak eljövöként lehet jelen a még-nem és a már-nem együttes vonatkozásban, azok egyidejű létében, tehát különbségként, eltérésként – idézhetjük fel a korábban nyert belátást. Másrészt, éppen ezen jellegéből adódóan jelzi annak lehetetlenségét, hogy bármit végső alapként tételezhessünk fel: csak ismétlések vannak. Ezek azonban olyan ismétlések formájában jelennek meg, amelyek egymásra épülnek, egymást ismétlik, mintegy maszkokként¹⁷, az elfedés logikájában tűnnek fel.

Itt térhetünk át arra a szembenállásra, amelyet Deleuze a szimulakrumok világára vonatkozóan tett, mely szerint az ismétlés a reprezentáció helyett áll.¹⁸ Ezen a ponton egy ilyen kijelentés már jóval nagyobb komplexitásában áll előttünk. Már nem egyszerűen a két elem közti eltérő viszonyulás eltérbe kerüléséről van szó, tehát arról, hogy az identitás megvonásából fakadóan és a lét ekvivocitásának helyébe lépő univok lét tételezésének következtében az eredeti és másolat helyett két olyan elem állhat csak, amelyek kizárólag egymás ismétlődéseként tapasztalhatóak, hanem mindenekelőtt arról a belátásról, amely a reprezentáció illúzióként való felismerését jelenti.

¹⁷ Jelen tanulmányban nem foglalkozom a *Különbség és ismétlés* teátrális vonatkozásaival, mindazonáltal fontosnak tartom jelezni, hogy Deleuze a színházban egyenesen olyan megoldást vél felismerni, amely alternatívaként szolgál a reprezentáció körében forgó filozófia számára: annak az ismétlés színházává való alakulást javasolja. Innen közelítve magyarázatot kapunk a műben sorra előkerülő maszk-metaforikára (DELEUZE 2017: 4, 17).

¹⁸ A reprezentáció és repetíció kifejezéseiben a „re-” prefixum jelentésmódosulása megy végbe (DELEUZE 2017: 79).

Létezik ugyanis ismétlés az ugyanaz fogalmán belül is, a reprezentáció struktúrájában, nem tulajdoníthatjuk azt teljességgel egy olyan rendszer sajátjának, amely az azonosság feloldódásából születik. „Az első ismétlés az Ugyanaz ismétlése, amely a fogalom azonossága vagy a reprezentáció által fejeződik ki; a második, amely a különbséget érti meg, azt az Idea alteritásában, egy »aprezentáció« heterogenitásában érti meg” (DELEUZE 2017: 37). A deleuze-i vállalkozás jelentősége pedig éppen abban ragadható meg, hogy a kétféle ismétlés egymástól való éles elhatárolásának lehetőségével szemben azok egymásba fonódására mutat rá. A reprezentáció korlátain belül megjelenő ismétlés, a meztelenként meghatározott ismétlés olyan felszínként tűnik fel, amely értelmét egy másik, egy mélyebb ismétlésből nyeri: ez az elfedettségekben – „ruházatban” (Deleuze a *répétiton nue* és a *répétiton vêtue* szembenállását használja) megjelenő ismétlés az, amely a különbségből táplálkozik. „Az önmagáért való ismétlés az önmagában vett különbséggé válik” (DELEUZE 2017: 126, saját kiemelés – K. B.). Az egymást elfedő, maszkok végtelen sorozataként (DELEUZE 2017: 28) felismert ismétlés olyan struktúrát eredményez, amely teljesen aláássa az ismétlés azon formáját, mely feltételezi az identitás meglétét. Az identitás látszólagossá válik, felszíni illúzióként tűnik fel, amely az alatta munkáló egymást álarcokként takaró szériák ismétlésének tapasztalatában már maga is csak egy olyan ismétlés eredményeként képes megjelenni, amely mögé nézve saját maszk jellege ismerhető fel.

A kérdés, hogy miként közelíthető meg a radikálisan más, még továbbra is válaszra vár. Jelentheti-e a deleuze-i önmagában vett különbség az igazi különbséget? Úgy vélem, ennek megválaszolása nem feltétlenül a deleuze-i vállalkozás sikerességének függvénye. Még ha el is fogadjuk, hogy a *Különbség és ismétlés*ben Deleuze képes volt a platonizmus megfordítását eredményező program végrehajtására, ez nem szükségképpen vonja maga után, hogy az általa javasolt tiszta különbség meg tudja ragadni a valódi alteritást. Visszatérve a bevezetőben felvetett problematikára, úgy tűnik, Deleuze-nek valóban sikerült olyan formában írni le a különbséget, amely nélkülözi az identitás nyomait, a tiszta különbség így nem függ a már fennállótól, de ennek következtében maga sem szolgálhat viszonyítási pontként. Bár Deleuze Nietzsche nyomán az önmagában vett különbség affirmatív erejét hangsúlyozza, az a deleuze-i nyitott immanencia-mezőben mintha mégsem lenne képes megőrizni afirmativitását,

másságát. Az immanenciamező leginkább egy mindent bekebelező gépként közelíthető meg, amely egyik oldalon képes felszámolni a reprezentáció logikájából adódó hierarchikus struktúrákat, másfelől viszont sematizmussal sújt: olyan állandó keletkezésként írható le, amelyben nem a valamivé válás eredményeként létrejövő egyediségén van a hangsúly, vagyis a másságon – tehetjük hozzá, hanem magán a folyamaton, amely az egyedi, a sajátos, ezáltal a különböző megszűnésének irányába mutat. Így végső soron olyan beékelődő hézagként – eltérésként – értelmezhetjük az önmagában vett különbséget, amely sohasem lesz képes arra, hogy megszilárdulva (igazi) különbséggé váljon.

Irodalom

- BADIOU, Alain (1997): *Deleuze. La clameur de l'être*. Hachette, Paris
- BERGEN, Véronique (2001): *L'ontologie de Gilles Deleuze*. L'Harmattan, Paris
- BERGSON, Henri (2012): *Matière et mémoire. Essai sur la relation du corps à l'esprit*. PUF, Paris
- BOUTIN, Frédéric (1999): „Différence et répétition” Œuvre de simulacre. *Protée* 3 (27), 119–124.
- CHERNIAVSKY, Axel (2012): *Concept et méthode. La conception de la philosophie de Gilles Deleuze*. Publications de la Sorbonne, Paris
- CZÉTÁNY György (2014): *Az immanens elkülönbözödés filozófiája. Az immanencia hegeli és deleuze-i fogalma és a transzcendentális illúzió*. ELTE BTK, doktori disszertáció
- DELEUZE, Gilles (2017): *Différence et répétition*. PUF, Paris
- DELEUZE, Gilles–GUATTARI, Félix (2013): *Mi a filozófia?* Ford. Farkas Henrik. Múcsarnok, Budapest
- DESCOMBES, Vincent (2017): *Az ugyanaz és a más*. Ford. Dékány András. L'Harmattan, Budapest
- ENAUDEAU, Corinne–FRUTEAU DE LACLOS, Frédéric (szerk.) (2015): *Différence et différend: Deleuze et Lyotard*. Les Belles Lettres, Paris
- FOUCAULT, Michel (1994): „Theatrum philosophicum”. In *Dits et écrits II*. Gallimard, Paris, 75–99.
- HUME, David (2006): *Értekezés az emberi természetről*. Ford. Bence György. Akadémiai Kiadó, Budapest
- LAPOUJADE, David (2014): *Deleuze, les mouvements aberrants*. Minuit, Paris
- MAY, Todd (1997): *Reconsidering the Difference. Nancy, Derrida, Levinas and Deleuze*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania

- MOLDVAY Tamás (1997): Deleuze és a filozófia. *Metropolis* 2. (<http://www.c3.hu/scripta/metropolis/9702/moldvay.html>. 2018. április 7.)
- MONTEBELLO, Pietro (2008): *Deleuze. La passion de la pensée*. Vrin, Paris
- MOSÈS, Stéphane (2004): *Au-delà de la guerre*. Édition de l'Éclat, Paris
- OLAY Csaba–ULLMANN Tamás (2011): *Kontinentális filozófia a XX. században*. L'Harmattan, Budapest
- RAE, Gavin (2014): Traces of Identity In Deleuze's Differential Ontology. *International Journal of Philosophical Studies* 1 (22), 86–105.
- SEREGI Tamás (2016): *A jelen*. Kijárat Kiadó, Budapest
- SHAKESPEARE, William (1955): Hamlet, dán királyfi. In KÉRY László (szerk.): *Shakespeare összes drámái*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 327–479.
- ZSUPOS Norbert (2017): Immanencia és kifejezés Gilles Deleuze filozófiájában. In BÖHM Gábor–CZEFENER Dóra–FEDELES Tamás (szerk.): *Specimina Operum Iuvenum 5. Szemelvények 4*. PTE BTK, Pécs, 311–325.

A bergsoni tartamfilozófia – a rendszerektől a komplexitásig

A tanulmány egy nagyobb volumenű vállalkozásba illeszkedik, amelynek egyik legfontosabb törekvése a 20. századi eszmetörténet újraértelmezése. Darrell P. Arnold megjegyzéséből, miszerint a rendszerelméletek többnyire a század eszmetörténetének „titkos”, „rejtett” részét képezik (ARNOLD 2014b), nem csupán a magukat rendszerteoretikusoknak vallók műveinek rekonstruálása következhet, hanem azoké is, akik előfutároként gondolkodtak a rendszerek (és a komplexitás) jegyében. Meggyőződésünk, hogy Henri Bergson is, akinek filozófiája a tartam mint minőségi sokaság, heterogén folytonosság fogalmára összpontosít, az utóbbiak közé tartozik. A bergsoni módon értett tartam mint önszerveződő, a szinguláris létezőkben kibontakozó, mindig valami újat eredményező időiség már eleve *durée complexe* (KREPS 2015; 151), avagy „belső komplexitás” (RESCHER 1996; 39), „intim struktúra”, amely nem szorul semminemű többletre (formára, lényegre, szintézist végző entitásra) ahhoz, hogy önmagával azonosként, de mégis szüntelenül változóként létezessen. A tartamszerűség maga a komplexitás. Diakronikus lendületében, adottságainak önmagukra való göngyölődésében, az emlékezeti felhalmozódásában, az előre- és visszacsatolásaiban egyfajta „szisztematikusság” nyilvánul meg, egy alulról, szervesen építkező, de törekeny koherencia. A tartam tehát: komplex autopoietikus rendszer. Eközben nem feledkezhetünk meg arról, hogy a bergsoni filozófia ily módon való értelmezésének jelentősebb, régebbre visszanyúló hagyományai vannak, mint elsőre gondolhattuk volna. Elengedhetetlen szóvá tenni, hogy Ludwig von Bertalanffy, az általános rendszerelmélet megteremtője 1925-ben olyan kurzust tartott Bécsben, amelynek fő témája Bergson életfogalma volt (DRACK-

APFALTER–POUVREAU 2007; 361, vö. BERTALANFFY 1972; 410), és hogy a korai László Ervin rendszerfilozófiai bevezetője (amelyhez Bertalanffy írt előszót) Lloyd Morgan, Samuel Alexander és Alfred North Whitehead mellett Bergsont említi meg a rendszerfilozófia modern elődeinek előfutáraként (LASZLO 1972; 12). A rendszerelméletekkel számos átfedésben levő kibernetika alapítója, Norbert Wiener fő műve, a *Cybernetics* első fejezetének címe: *A newtoni és bergsoni idő* (WIENER 1948; 30–45). Sokan a komplexitáselméleti belátásokat nagy előszeretettel alkalmazó, s egyúttal jelentős Bergson-interpretátornak számító Deleuze olvasása közben figyeltek fel arra, hogy Bergson a komplexitásgondolat meghatározó elődjének tekinthető (a komplexitáselméletet deleuze-iánus, s részben bergsoniánus szellemben átgondoló teoretikusok legfontosabb művei: DeLANDA 2002, MASSUMI 1992, PROTEVI 2006, SRNICEK é. n.). Kísérlet történt a fenomenális komplexitás Bergson jegyében történő elemzésére (LETICHE 2000), s látni fogjuk, hogy többen a káoszelmélettel (is) társították a tartamfilozófiát.

A bergsoni filozófia rendszerelméleti olvashatóságával szembeni kétely a legkönnyebben úgy oszlatható el, ha rámutatunk: Bergson talán még több is, mint a későbbi fejleményeket megsejtő előfutár, hiszen például következetesen a „rendszer” terminust használja. Már a *Teremtő fejlődés* első oldalán a test és a környezet különbségéből indul ki (s ez rögvest joggal emlékeztethet bennünket a rendszer-környezet binaritásra), s a későbbiekben részleteiben is kibontja ezt a szempontot. Bergson szerint első számú feladatunk abban áll, hogy „a tudomány izolálta rendszereknek tartamot, s ezzel a mienkhez hasonló létformát tulajdonítsunk, ha azokat az Egészbe visszahelyezzük” (BERGSON 1930; 16), ám azt is hozzáteszi, hogy a rendszerek körülzárása „nem egészen mesterséges”, ugyanis „az anyag hajlandó elszigetelhető rendszereket alkotni” (BERGSON 1930; 15). Arra a dilemmára, amely az általános rendszerelméletben a kezdetek, azaz von Bertalanffy óta jelen van, s azzal kapcsolatos, hogy a rendszereknek episztemológiai (heurisztikus) értékük van-e csupán, vagy pedig valóságalapjuk is, azaz realista módon értelmezendők, Bergson kétértelmű választ ad. Úgy tűnik ugyanis számára, hogy a puszta anyag esetében az elszigetelés sohasem lehet teljes (a külső, „környezeti” hatások döntőek, ráadásul egymásba ágyazódó, *nested* rendszerek állnak mögöttük), s így rendszerszerű szerveződést csak feltételesen tulajdoníthatunk neki, de másfelől hangsúlyozza, hogy „az élő testet maga a

természet zárta körül” (BERGSON 1930; 17), s „az élet keresi, hogy természetszerűleg elszigetelt zárt rendszereket alkosson” (BERGSON 1930; 19). Így az anyag és az élet dualitása (vagy pontosabban, folyamatszerűbben: szerkezeti dualizálódása), ami a *Teremtő fejlődés* egyik központi belátása, a rendszerfogalom tekintetében is meghatározó. Másként szólva, Bergson hajlamos szembeállítani egymással a szervetlen (holt, „mesterséges”) és a szerves (élő, természetes) rendszereket, az életet nem annyira az anyagra épülő emergens szintként, hanem önálló logikával rendelkező fejlődési vonalként beállítva. Egyúttal feltűnik az a fogalmi distinkció, amely a kései fő mű, *Az erkölcs és a vallás két forrásának* központi eleme lesz: a zárt (*clos*) és a nyitott (*ouvert*) különbsége. Összességében véve elmondhatjuk, hogy Bergsonnál a rendszerfogalomnak kritikai és pozitív funkciója is van. Az élő rendszerek kiemelése ugyanis szembeszegül a tudománynak (s egyáltalán, az „értelemnek”) azzal a készletével, hogy az önszerveződő, autopoietikus rendszereket mesterkéltén szervetlenekké oldja, azaz szilárdakként értelmezve őket éppen a lényegi tulajdonságaiktól tekintsen el. Másrészt szembetűnő a pozitív szerep is: rámutat – első sorban a belső tartamosság, a belső közeg sajátosságaira kihegyezve – az élet redukálhatatlan vonatkozásaira. Innen is látszik, hogy az intuíció bergsoni tana, amennyiben a belsőre való odafigyelésre szólít fel, nem valamiféle irracionális beleérzésre utal, hanem, kellő fogalmi szigorúsággal, a valóság fontos szerkezeti aspektusára hívja fel a figyelmet. Az élő rendszerek önszerveződése lehetetlen egyfajta átél, intuitív közvetlenség nélkül, ám ezen önszerveződés megragadása lehetetlen egy másodfokú, származékos intuíció munkája nélkül. A gondolkodás cseppfolyósítására van tehát szükség, a valóságos tartam fluiditásával összhangban.

A bergsoni rendszerfogalmat illetően van még egy figyelemre méltó párhuzam a rendszer- és komplexitáselméletekkel. Ugyanis hozzájuk hasonlóan Bergson is leszögezi, hogy a „szerves egész” több, mint a részek merő összege. A *Teremtő fejlődés*ben megannyi olyan mondatra lelhetünk, amelyben a mereológiai holizmus álláspontja fejeződik ki, s amely szembeszáll az önteremtő rendszereknek az alkotóelemeik gépies együttműködéseként való felfogásával. Ugyanakkor Bergson ellenáll a redukcionizmus ellenkező tendenciájának is, amelyre csak kevés rendszer- és komplexitás-teoretikus volt igazán érzékeny (a kivételek közé tartozik például Edgar Morin, aki szerint „a részek mindig többet jelentenek az egésznél” [MORIN 1992]). Már a *Bevezetés*ben

felhívja a figyelmünket annak veszélyére, hogy – alapvető értelmi hajlamainkkal összhangban – arra jussunk: a rész egyenlő az egészzel. Ezzel szemben a bergsoni álláspont: „a rész túlömlik az egészen” (BERGSON 1930; 51), s a *Teremtő fejlődés* utolsó előtti bekezdése is azt emeli ki, hogy „nem lehet úgy okoskodni a részeken, mint az egészen” (BERGSON 1930; 333). A művön végigvonul a részek relatív önállóságának gondolata, s szélesebben, annak hangsúlyozása, hogy az egyes részek egészen különműek vagy ellentétes hajlamúak is lehetnek (mi több, például a fagociták megtámadják az organikus egészt, amely táplálja őket). Vagyis Bergson igyekszik elkerülni, hogy a rendszereket egynemű egységekként gondoljuk el. Emellett annyiban is dinamikus rendszerekként és heterogén jellegűekként elemzi őket, hogy a környezettől való elkülönülésüket nem írja le feltétlenül, pontosan körvonalazottként. Az eredendően nyitott tartamosságukhoz nem illene, hogy mesterkéltén szabjuk meg határaikat. Bergson szerint a természetben nem létezik abszolút izoláció, csupán az „elemek autonómiája” – ennyiben, noha szem előtt kell tartania az autopoietikus önállóságot, a „filozófusnak el kell mosnia a körvonalaikat” (BERGSON 1930; 222), s konstatálnia kell, hogy „minden keret recseg [*tous les cadres craquent*]” (BERGSON 1930; 2). A rendszerek, bár önálló „világokként” is elképzelhetőek (BERGSON 1930; 221), kapcsolatban és kölcsönös függésben vannak.

Vajon mely folyamatok teszik lehetővé, hogy bizonyos szinguláris létezők önállósággal rendelkező, sőt, tartamszerűen önteremtő rendszerek legyenek? A bergsoni filozófia szempontjából nyilvánvaló, hogy ha az egyes rendszerek a környezetükbe (azaz egyéb rendszerekbe) való beágyazottságuk ellenére is saját, elkülönülő dinamikáról tesznek tanúbizonyságot, akkor lennie kell a „távolságtartást” szolgáló szerkezeti mechanizmusnak. Más szóval valaminek, aminek révén el lehet rugaszkodni a környezeti ingerekre adott gépies válaszoktól. Amikor a *Teremtő fejlődés* – az idegrendszeréről szólva – felvázolja a „homályosan eszmélő visszahatás” geneziséét, amely végül a reflexhez, illetve másfelől az „értelmes habozáshoz” vezet el (BERGSON 1930; 105), s a válaszadás késleltetését emlegeti, olyan belátásokra támaszkodik, amelyek az *Anyag és emlékezet*ben már részletesebben is felmerültek, az élő test, s azon belül mindenképp a tudat kérdésének kontextusában. Ebben a tekintetben különösen fontos szerepük van az affektusoknak, amelyeket Bergson a minimális alanyiség megvalósulásaként ír le. Szerinte ugyanis az

affektusok „határozatlansági zónát” létrehozva ékelődnek be a tisztán prezentatív (nem fenomenális, nem reprezentatív) észleletek és a cselekvés sémái közé (erről részletesebben: LOŠONC 2013). Az így felfogott affektus nem pusztán képesség, hanem a „képes vagyok másként is”, illetve a „képes vagyok később is” tapasztalata. Nem a test önátérzésének helye, hanem – centripetális irányultsága ellenére – mindenekelőtt a környezetre adott kreatív reakció, a *de iure* tiszta észleletek tisztátalan variációja (s itt jegyezzük meg: az észleletek és az affektusok keveredésével magyarázza Bergson az észleletek szubjektív voltával kapcsolatos illúziókat). Az affektus tehát a stimulus és a tett közé kerülő szabadságtéreg, nem véletlen hát, hogy az *Anyag és emlékezet* szerint „a tett, amellyel az affektív állapot végződik [...], csakugyan valami újat ad hozzá az univerzumhoz és annak történetéhez” (BERGSON 2008; 12). Ez teszi lehetővé mindennapjaink rugalmasságát, s Bergson példaként hozza fel a – kizárólag emberi tevékenységnek tekinthető – sportot is: a gépies sémákat dinamikusaká váltják fel. Kifogástalanul megfeleltethető ez a folyamat annak, amit a kibernetikai és a rendszerelméletek a *throughput* kifejezéssel illetnek. Hiszen olyan belső, „átmenő teljesítményről” van szó, amely többletet jelent a bemeneti és kimeneti mozzanatokhoz képest. Amikor az *Anyag és emlékezet*, vagy a *Teremtő fejlődés a différenciation de complication* (netalán a *complication supérieure*) kifejezéssel él, elsősorban ennek az ingadozási és késleltető zónának, a válaszkérésnek – egyéni és általános evolúciós szinten – komplexebbé, differenciáltabbá válásáról van szó. Mindent összevetve, Bergson voltaképpen nem csupán arról beszél, amik később autopoietikus rendszerekként lettek ismertek, hanem komplex és dinamikus adaptív rendszerekről is, amelyek nem egyszerűen csak „tanulásra”, hanem emergens viselkedésre is képesek. Ennyiben G. William Barnard szerencsésen fogalmaz, amikor Bergsonnal kapcsolatban a „fluid rezponzivitást” említi (BARNARD 2012; 23). A dinamikus rendszerek elmélete pontosan azt tanulmányozza, hogy a rendszerek miként alakulnak, fejlődnek az idők során, s elmondhatjuk, a bergsoni filozófia egyike a kitüntetett elődeinek. Nem kevésbé lényeges, hogy az utóbbi megannyi vetületében gyümölcsözőnek bizonyult a dinamika szempontjából történő megközelítés, így például a „performatív”-processzuális nyelv vagy a szokások (a habituális emlékek) elsajátításának filozófiáját vonta magával, és az alteritásnak a nyitottságra összpontosító etikáját. Jusson itt eszünkbe továbbá, hogy Deleuze úgy véli, a heideg-

geri és a bergsoni filozófia közös pontja a „nyitottság” (DELEUZE 2008; 17).

Aligha túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a bergsoni filozófia alapvető, jól ismert dualizmusa, a belső, cseppfolyós (a természete megváltozása nélkül nem felosztható) idő és a külső, megszilárdult (végtelenül osztható) téré (vö. LINDSAY 1911; 116–7) a rendszer és a környezete közötti kettősségeként is érthető. Ezt a tudati tartamosság bergsoni filozófiája nem csupán az észlelés–affektus–tett hármusaként ecseteli, hanem e hármasságtól elkülönülő dinamikus, a horizontális folyamatokra „merőleges”, virtuális (tehát a számunkra való aktualitással párhuzamosan létező, az aktualitásnál szükségképpen gazdagabb) emlékezetként is. Márpedig az, amit a rendszerteoretikusok is előszeretettel neveznek hiszterézisnek, azaz bizonyos rendszerek azon tulajdonságának, hogy függnék önnön történetüktől („előéletüktől”), s ennyiben visszafordíthatatlanok a folyamataik, a bergsoni módon felfogott emlékezetre is érvényes. Ám – a hiszterézis etimológiai jelentésétől eltérően – nem valamiféle hiányosságról van szó, hanem éppenséggel a kreatív többlet teremtésének biztosítékáról. A lavinaszerűen halmozódó emlékezet virtuális rétegei egymásra göngyölködnek, öndifferenciálódás lép fel, s ez a folyamat mindenkor, már elemi szinten is emergens tulajdonságokat eredményez – a múlt komplex mozgásai valami újat hoznak el (LOŠONC 2012). Vessük ezt össze a komplex rendszerek egyik cilliers-i meghatározásával: „a komplex rendszereknek történetük van; kibontakoznak és a múltjuk társfelelős a jelenbeli viselkedésükért” (CILLIERS 1998; 4). Vagyis a bergsoni értelemben vett tudat, újfent a rendszerelmélet kifejezőmódjával élve, mint rendszer megismétli magában az önmaga és a környezete közti különbséget. E különbség első szintje még kifejezetten külső kötődésű, hiszen a *percipii*-től a pragmatikus cselekvésig vezet, a második, bensőségesebb szint viszont, mint a virtuális emlékek („internáliák”) feltartóztatatlan sodródása, önálló, az aktualitást felülmúló s tőle elkülönülő dinamikát képez (s ez nyilvánul meg szélsőséges módon a világtól elzáródó pszichaszténiában). Ennek megfelelően voltaképpen két tudatfogalom létezik a bergsoni filozófiában. Míg az egyik az aktuális tudat viszonylag jól körvonalazott, szűkös rendszerére utal, a másik több rendszer ingatag, sohasem teljességében közvetített társulását jelenti. Az aktuális tudat rendszere az aktualizálatlan anyagi képek és az aktualizálatlan (virtuális) emlékek közé szorult, így az őt körülölelő két, rendszerszerű környezet fokozati vagy ter-

mészetbeni különbségei (tisza észlelet, pragmatikusan kiemelt észlelet, affektus, cselekvési séma, testi emlék, aktualizálódó emlék, tiszta emlék) közepette konstituálódik mint a szegényes, erőteljes szelekció (rotáció és transláció) nyomán létrejött képzetek közege. Tünetértékű, hogy az alapvető bergsoni kérdésfelvetés így hangzik: „miért nem észlelünk mindent?“, illetve „miért nem emlékezünk mindenre?“. Kezdetben vala a disszociáció. Az aktuális tudat a képek és az emlékek „vad” minőségi régióit megsűrű funkcionális, amellyel szemben viszont kialakult az érdeknélküliség, a pragmatizmus-mentesség dimenziója is – a tiszta emlékezeté. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a bergsoni szemlélet szerint a tudati virtualitás funkcionálása éppen diszfunkcionalitásában van. S fogalmi keretünknel maradván azt is mondhatjuk, hogy a tisztán szellemi emlékezet nem az önnön rendszerén kívüli tárgyakra, hanem a rendszerén kívüli tárgyak rendszerimmanens tapasztalatára vonatkozik. Ezért lehet személyes, szinguláris jellegű. A tudatfilozófiai belátásoknál maradván: úgy véljük, a tudat bergsoni rendszermodellje rokonítható azokkal az elméletekkel, amelyek a tudatot információfeldolgozó komplex rendszerként értelmezik. Például a *virtual window of presence* metzingeri fogalma (METZINGER 2003) ugyan terminológiájában jelentősen eltér a bergsonitól (amiképpen az önmagaság eliminativista megközelítése is idegen a tartamfilozófiától), a metzingeri tudatkoncepció fontos párhuzamokat kínál, különös tekintettel az aktualitás, az érdektelített jelentéstartalom és a közvetlen fenomenalitás jelentőségének lefokozására, a tudati folyamatszerűség hangsúlyozására a reprezentációk ellenében és a *self* törekenységére való rámutatásra. Szintén izgalmas hasonlóság, hogy az (al)rendszerek különeműségét Bergson is a patológikus vagy anomáliás széttartásaik elemzésével bizonyítja, az állandósult negatív visszacsatolások és a torz stabilitás eseteinek átgondolásával (például az afáziát vagy a *déjà vu* jelenségét kiemelve). Jelentősek a párhuzamok a komplex tudati autopoietikusság koncepciójával is, amelyet Herberto Maturana és Francisco Varela dolgozott ki, s amelynek középpontjában a megtestesült, pragmatikusan motivált, *enacted* tudat áll (MUGERAUER 2014).

Megvilágító erejű lehet, ha felelevenítjük, hogy a rendszer- és komplexitáselméletekben is megjelenik a virtualitás fogalma, minden tényállás elvi lehetőségére, illetve a meghatározatlan, differenciálatlan, még nem leírt környezetre való utalásképpen, amelyben még nincs önmagába zárt kép. Hozzá képest minden más származtatott.

„Van egy bizonyos végtelen, amely a rendszer mint olyan előfeltétele, annak lehetősége vagy virtualitása. Ugyanakkor ez a végtelen semmi sem önmagában. Nincsen a rendszert »megelőzően« – írja Christopher Johnson (JOHNSON 1993; 189). Azzal, hogy az *Anyag és emlékezet* a végtelenszerű anyagi képek jelenlétéből indul ki, illetve hogy a kép és a tiszta észlelet közti különbséget pusztán fokozatiként írja le, Bergson a rendszer és a környezet kettősének geneziséét vázolja fel, de úgy, hogy közben igyekszik megszabadulni az ezzel kapcsolatos – kvázitranszcendentális, pragmatikus eredetű – illúzióktól. Bergson szem előtt tartja, hogy az anyagi „virtualitásról” csupán egy aktuális tudati rendszert ellentételezve lehet szólni, ám közben azon van, hogy egyfajta „irredukción” (CAEYMAEX 2008; 423) végrehajtva köz(é)p(p)onttalanítsa a rendszerekkel kapcsolatos világgép-pünket. Ezért indít az *Anyag és emlékezet* a képek immanencia-mezőjével: hogy a rendszerek létrejöttének folyamatát Platón jó henteséhez hasonlóan a megfelelő izületeknél bontsa szét, s egyúttal hogy figyelmeztessen bennünket, a képes „totalitása” (ha egyáltalán van értelme ilyenről beszélni) egyetlen rendszer számára sem lehet aktualizáltan adott (még a haldoklók „panoramikus tapasztalatában” sem). Nem véletlen hát, hogy a speciális relativitáselmélet híveivel vitatkozó *Tartam és szimultaneitás* szembeszáll azzal a látásmóddal, miszerint létezik emberfeletti perspektíva, amelyből kimerítően megragadhatóak lennének a különböző referenciarendszerek (Bergson ironikusan a „transzfúzióra” és a „telepátiára” utal). A bergsoni „monizmus mint pluralizmus”, amely elismeri, hogy az egyes fluxusok igazodnak egymáshoz és ennek egy virtuális Tartam a lehetőségfeltétele, nem hanyagolja el sem az egyes rendszerek sajátosságait és operatív zártságukat, sem a rajtuk kívül található való nyitottságukat. Ezen a ponton ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Bergson szerint két-fajta tér létezik. Az egyiket à la Kant kell felfogni, ugyanakkor azzal kiegészítve, hogy pragmatikus sémáink teszik oszthatóvá (mozdulatlanná, rögzítetté, üressé, egyneművé, standardizálttá stb.) a képek birodalmát. A másik tértípus viszont azonos a minőségi anyaggal mint a „mozdulatok mozdulatával”, azaz eseményszerűen bontakozik ki egyfajta tendencia. Utóbbival kapcsolatban Bergson dinamikus, kontinuos, tartamos „kiterjed(t)ésről” (*étendue, extension*) beszél, és „szervezettként” (*organisée*) (BERGSON 2008; 208), „szerveződként” határozza meg, az egyetemes folytonosságba illeszkedő, mégis autopoiétikus rendszerként. Ez rendkívül izgalmas párhuzamokat

mutat azzal, ahogyan a komplexitáselmélet prizmáján keresztül értelmezett geometria látja a térképződést: a statikus alakzatok helyett az eseményekre, a folytonos differenciálódásra kerül a hangsúly. Mint ismeretes, az affin geometriában – a variálás (rotálás, fordítás...) közepette – megváltozik az egyenesek hossza, a projektív geometriában az eredeti alakzatok még inkább „eltorzulnak”, megnyúlnak, s végül a geometriai topológiában az alakzatok indifferenciáltakká válnak, s így a háromszög és a kör egyazon kontinuitás megnyilvánulási módjai. Miként Manuel DeLanda írja: „a »topológiai–differenciális–projektív–affin–euklidészi« hierarchiáját úgy is lehet érteni, mint ami leképezi a valós tér születésének elvont forgatókönyvét. Mintha a metrikus tér, amelyet belakunk és amelyet a fizikusok tanulmányoznak és mérnek, a nonmetrikus, topológiai kontinuumból *született* volna, amint ez utóbbi differenciálódott és strukturálttá vált a szimmetria-törő átmenetek sorozata nyomán” (DeLANDA 2002; 26). Ha eközben figyelembe vesszük, hogy Bergson kortársának, Henri Poincarének a topológia kialakításában játszott szerepét, akár a tér komplex rendszerként való elgondolásának francia hagyományairól is beszélhetünk.

Mint láthattuk, a Bergson által bemutatott anyagi vagy emlékeze-ti komplexitás egyfajta integratív, „globális” dinamikaként működik. Ami az alrendszerek szintjén egyedi eseményként történik, menten felülírja a szerves egészt, s fordítva, nincs olyan tartalom, amely úgy nyilvánulna meg, hogy közben ne színezné át – rekurzív módon – az őt körülölelő tartamos egység. Az egyes rendszerek közötti átmenet csakis a fordítással (cserével, helyettesítéssel) járó átvitel, a relevancia szempontjainak megváltozása és a sűrítés–„tehetetlenítés” munkája révén lehetséges – nem létezik rendszerek közötti kommunikáció szelekció és szubtrakció nélkül. „Ami egy meghatározott szinten, mint esemény, szisztematikus egységként jelenik meg, az egy hosszabb idősíki szempontjából folyamat. Ezt heterokroniának nevezhetjük” – sugallja John Protevi az emergencia komplexivista értelmezéséről szóló művében (PROTEVI 2006). Így tisztán az idősíki szempontjából is természetbeni átalakulásokról beszélhetünk: az események folyamatokra fordíthatnak le az aktualitásról a virtualitásra való átmenet során, és fordítva. Nincs teljes adekváció. Bergson számára különösen fontos, hogy filozófiája mint a komplexitás redukciójának egy változata ne áldozza fel a komplexitást valamely központi tényezőre való hivatkozással. A *Teremtő fejlődésben* ez a

formaként, a természet részéről készen kínált vitalista elv feltételezésének elutasítását jelenti, az *Anyag és emlékezet*ben pedig az agy „neurofetisiszta” (Markus Gabriel) hipotézisének elvetését. Bergson szerint az agy csupán „külső fordítást” végez, pusztán – koordináló „telefonközpontként” – közvetít, s maga nem teremt semmi újat, így alkalmatlan arra, hogy úgy hivatkozzunk rá, mint minden mentális jelenséget meghatározó entitásra. Legfeljebb hozzájárul a lehetőségek megsokszorosításához, ugyanis a bemenetekről a kimenetekre való átmenetek intracerebrális válogatása egyre szövvényesebbé válik (és a határozatlanság növekedésével lassul), de nem jár semmilyen természetbeni – nem fokozati – különbséggel. A *différence de complication* illetéknéppen való bergsoni hangsúlyozása azzal a tézissel jár, hogy a tudati tartamosság köz(é)p(ont)talan: hálózatosan, a sokrétű kapcsolatokból eredő emergens fejleményekre építve működik. A decentralizáltság megállapításához szorosan kötődik a lokalizálhatatlansággal kapcsolatos bergsoni meglátás. Nem csupán arról van szó, hogy ami „szellemi”, az nem köthető az agy valamely helyéhez, hanem arról, hogy a virtualitás maga a helymegjelölés lehetetlensége; hiszen folytonos öndifferenciálódás, iteratív és előremutató (olykor úgy tűnik: negatív visszacsatolásoktól mentes) sodródás. Az emlék nincsen „sehhol” (s ha „eltűnik”, azaz hozzáférhetetlen, akkor szükségképpen az emlékek valamely csoportjának részeként az). Ez a bergsoni következtetés – persze megváltoztatva a megváltoztatandót – nem áll távol azon neurotudományos vélekedéstől, miszerint az emlék azért lokalizálhatatlan, mert az agynak mint rendszernek a szerveződéséhez kapcsolódik (MULLARKEY 2000; 57, LACEY 1999; 120–121, FELL 2012; 47). Ebben a vonatkozásban is gyümölcsöző lehet a komplexitás cilliers-i meghatározása: „a komplex rendszerek [...] decentralizáltak, vagy alkotórészeik között oszlanak meg; [...] többretegűek, az interakciók számos szintjét vagy skáláját beleértve” (lásd HANSEN 2017; 9), s a bennük levő „információ nem lokalizált a hálózat egyetlen specifikus helyén sem” (CILLIERS 1998; 27). (Cilliers komplexitáselméletében döntő szerepe van a lokális reprezentációk modellje bírálatának.)

A komplexitás Bergson szerint is kimeríthetetlen és önmagát megvonó, a maga teljességében nem átlátható. Mint tartamosság ilyen, ám nem pusztán a tiszta, nem-aktuális múlt rétegeinek önmagára halmozódó megőrzése okán, hanem mert nyitott, gyarapodó dinamikája kreatív, emergens többleteket is eredményez, alter-

natív jövőt. A bergsoni filozófia kritikai meglátásai szerint az értelem csupán kívülre és hátrafelé tekint, tehát az *idola distantiae* rabja (JANKÉLÉVITCH 1959; 30), a pozitív oldala pedig ezzel a hajlammal szegezi szembe a teremtő tartamot, amely belülről és előre nyúlva, előrecsatolásokkal (*feedforward loops*) bontakozik ki. Különösen az újkorban született tudományosságra jellemző, állítja Bergson, hogy – a teljes determinizmus jegyében – azt sugallja: „ugyanabból csak ugyanaz jön létre”, azaz a természet a már készen adott tényezők variációja csupán. Márpedig kétségtelen, azzal, hogy távolságot tart az újkori eredetű mechanikus világréptől, Bergson a rendszer- és komplexitáselméletekéhez hasonló eszmetörténeti értékeléssel áll elő. Ez, többek között, olyan modell kialakítását jelenti, amely szakít az időnek a homokóra mintájára való elképzelésétől. A tartam mint komplexitás torzulás nélkül nem felosztható, nem-teljes, nem-lineáris (ennyiben szimptomatikus, ahogyan a *Teremtő fejlődés* a görbét elemzi [BERGSON 1930; 34]), megismételhetetlen és irreverzibilis. Szerves története van, nem kész, hanem készülő. Születésében kell odafigyelni rá, a gyakran előforduló példával élve: végig kell kísérni, amint a cukor felolvad a vízben. Kettős – hosszú, nem feltétlenül rövid távú – kiszámíthatatlanságról van szó: előrejelezhetetlenségről a tartam újabb rétegeit illetően, s visszajelezhetetlenségről (a „retrodikció” lehetetlenségéről) a virtuális múlt differenciálódása tekintetében. Nem csupán a múlt és a „jelen” viszonya aszimmetrikus, hanem a múlté és a jövőé, illetve a „jelené” és a jövőé is. Az *Anyag és emlékezetben* azt olvashatjuk, hogy a konkrét kiterjedés nem más, mint „*módosulások, perturbációk, feszültség- és energiaváltozások*” (BERGSON 2008; 226). Áruklodó, hogy Ilya Prigogine és Isabelle Stengers, akikhez a dinamikus és visszafordíthatatlan komplex rendszerek elméletének kidolgozása köthető, Bergsont jelölték meg előfutáraik egyikeként, mint azt a gondolkodót, aki a tudományos racionalitás korlátain, a teljesen determinisztikusan felfogott törvényeken felülemelkedve ragadta meg a tartamosságot (PRIGOGINE–STENGERS 1984; 92–93, vö. ROSENBERG, internet). (Másfelől nem elhanyagolandó, hogy Bergson a termodinamika második elvét úgy írta le, mint ami „a fizika törvényei közül a legmetafizikaibb, amennyiben [...] mutatja a világ lépteinek irányát”, más szóval, az irreverzibilitást [BERGSON 1930; 222].) A tartam nem afféle vak, tehetetlenül előrelendülő egymásutániség, hanem nyitott tendencia, „a szabadság fakticitása”.

meghatározott ok-okozatiság látásmódjával került szembe, hanem az általános célszerűség hipotézisével is. Valamely természetbeni finalitás feltételezése ugyanis szintén torzító a tartamosságra nézve: azt sugallja, hogy valamely önmagán kívüli forma, előre megszabott rendeltetés írja felül, s ezzel éppen a lényeg, a tartamosság eredendően teremtő jellege sikkad el. Amennyiben elfogadjuk, hogy a jövő nem a jövőbeli események sorozatának végén levő, voltaképpen máris aktuális tárgy, akkor a tartamosság tendenciaszerű kibontakozásként kell elgondolnunk. S itt újfent kínálkozik a komplexitáselméletekkel (és a káoszelméletekkel), azok attraktorfogalmával való párhuzam: egy virtuális tényező („konvergenciapont”) felé való, mintázatokkal járó irányulásról van szó, amely a tartamosság alakulásának függvényében változik, s elkülönült, önálló entitásként nem létezik – a különös attraktorok pedig bizonytalansági tényezőkként, újat eredményezve működnek, a szingularitások nyomán hozzájárulva a szétválásokhoz. Még a terminológiai hasonlóság is adott, hiszen Bergson ugyan nem használja az „attraktorok” szót, a „jövő vonzása [*l'attraction de l'avenir*]” (BERGSON 1930; 42) kifejezést viszont annál inkább, s közben kiemeli, hogy ez nem a „végpontra tett [...] vonzóerő [*attrait*]” (BERGSON 1930; 99). Összességében véve lezögezhetjük, hogy Bergson és a komplexitáselméletek az ok-okozatiság újfajta felfogásán dolgoznak. Amiképpen DeLanda, Protevi és Alicia Juarrero „kvázi-okokról” vagy a célok átalakított fogalmáról beszél (DeLANDA 2002; 80, 110, 126; JUARRERO 1999; 127, 143; PROTEVI 2006), úgy nem véletlen, hogy Bergson kapcsán az értelmezők különleges „vitális” és „felfelé törekvő [*ascendente*] kauzalitásról” beszélnek (RIQUIER 2009; 386, 399), amelynek esetében az okok a következmények felhalmozott részét képezik, vagy „az élet számára immanens célszerűségről” (WORMS 2004; 199). Röviden szólva, az okok megtartják, de felül is múlják magukat. Mint Bergson rávilágít, ezek nem statikus állapotok, hanem – heterogén és folyamatos – tendenciák, amelyek meghaladják a kiindulópontjaikat, nem vezethetők vissza rájuk. Ennek révén sugallhatja Bergson, hogy például valamely aktus magát a cselekvő személyt is meglepheti (s hogy ezzel szemben a tökéletes gépek nem képesek keresztülhúzni a számításainkat). Nyilvánvaló tehát, hogy Bergson az emergenciát kifejezetten diakronikusként képzei el (vö. LEVINS 1998; 380), nem pedig olyan fejleményként, amely pusztán elősködik valamely tulajdonságok szinkronikus együttállásán (a diakronikus emergencia

kortárs, fúziósként és *non-supervenience*-ként való felfogásához lásd HUMPHREYS 1997). E belátásnak súlyos következményei vannak a bergsoni életmű megannyi mozzanatában, a tartamos szabadság filozófiájától az evolúció elméletéig. A hatása is rendkívül jelentős; itt fontos megemlíteni, hogy C. Lloyd Morgan, aki az emergencia első igazán nagy teoretikusa s az „emergens evolúció” kifejezés megteremtője, 1923-as alaplírájában az egymást átható tudati tartalmak bergsoni tézise híveként határozta meg magát (MORGAN 1923; 40).

Ezen a ponton különleges hangsúlyt kell fektetnünk a káosz kérdésére, egy lehetséges félreértés elkerülése céljából. Hiszen a *Terető fejlődés*ben Bergson részletekbe menő kritikáját adja a rendetlenség (*désordre*) kategóriájának, s eközben a káoszra is utal. Viszonylag jól ismert érvelése szerint a rendetlenség éppen úgy kiküszöbölendő álfogalom, mint az üresség vagy a semmi. A rendetlenség fogalmában, sugallja, mindössze az fejeződik ki, hogy ahol az ember az érdekeinek megfelelő strukturáltságot várt volna, csaldódnia kell, valami másra bukkan. A rendetlenség nem önmagában megálló jelenség tehát, hanem az akart rend pusztá hiánya, elmaradása – s a rendetlenség mindössze egy másik rend (ezért van, a józan ész eltérő sugallatai ellenére, hogy a rendetlenség képzete „többet” tartalmaz mint a rendé; a „rendetlenség” kifejezés támaszkodik a „rend”-re). Így nem fordulhat elő, hogy rend váltsa fel a rendetlenséget, csupán a rendek válthatják fel egymást. Bergson hozzáteszi, hogy a véletlen eszméje hasonló tévedésen alapszik, azaz benne is a tények szeszélyes elképzelése nyilvánul meg, „tárgyasítása oly egyén lelkiállapotának, ki az egyik rendfajtát várja s a másikat találja” (BERGSON 1930; 215). Szembetűnő, hogy Bergson elsősorban a mindennapi, „vulgáris” rendetlenség-képzet bírálátát nyújtja, s ezért óvatosan kezelendő az a vélekedés, miszerint ez minden további nélkül kiterjesztendő a káosz fogalmára is, abban az értelemben, ahogyan az – jóval Bergson után – a káoszelméletekben megjelent. Utóbbi látásmód szerint ugyanis a káoszban korántsem a tiszta véletlenszerűség testesül meg, hanem sokrétű determinizmusok jellemzik (sőt, egyes káoszteoretikusok, így Lorenz szerint a káosz előreláthatatlansága valójában ismeretelméleti kérdés, amely a feltételekben való apró kezdeti eltéréseknek a későbbiek során jelentőssé válásából fakad). A káoszelméletek mindenekelőtt a káoszban rejlő spontán rendről beszélnek, s ha a „káosz szélén álló rendet” vagy – mint a Prigogine–Stengers-féle szóhasználat – a „káoszból létrejövő rendet” hangsúlyozzák, a káosz akkor sem

magyarázható szerintük a merő hiányként értett összevisszasággal. Nem arról van szó, hogy a káoszban bármi megtörténhet (miként Bergson is úgy véli, hogy a tartamosság nem teszi lehetővé az abszolút szabadságot, s például elutasítja a biológiai szaltacionizmust is), hanem bizonyos koherenciák, mintázatok lehetőségéről és a tényleges kialakulásuk („robbanásuk”) mikéntjéről, amelyek maguk is újszerűek, és emergens jelenségeket hoznak magukkal. Minduntalan azt a határozatlanságot, nem-lineáris rendszert elemzik, amit Bergson vitális, teremtő rendnek nevez (amelyet szembeállít a torzító hatású geometriai renddel), s amelynek komplexitása kapcsán azt mondja, hogy „minél jobban nő a bonyodalom, annál csodálatosabbnak tűnik nekem a rend” (BERGSON 1930; 193), s hogy a „bonyolódás [...] minden irányban mehet a végtelenig” (BERGSON 1930; 230). Miközben megrója a „filozófus[t], aki [...] azt hiszi, hogy minden esetleges”, Bergson hozzáteszi, hogy ugyanakkor „azon kell kezdenünk, hogy megadjuk az esetlegességnek a maga részét, igen nagy részét” (BERGSON 1930; 99). A komplexitás pedig pontosan az, amit csakis *in statu nascendi* érdemes követni, amit nem külső erő vagy véletlen formál, hanem önszerveződően bontakozik ki. Végül egészítsük ki az elmondottakat néhány, Bergsonra és a káoszelméletre vonatkozó tanulmány feltérképezésével. Paul Harris a témáról szóló írásában úgy látja, hogy a számítógéppel létrehozott diagramokra, és egyáltalán, az önhasonló szerkezeteket létrehozó diagramosítás, a fázistér és a fraktálszerű (virtuális) attraktor gondolatára támaszkodva kiválóan illusztrálható a bergsoni filozófia számos következtetése, különös tekintettel a folyamatszerűen teremtődő, variábilis tartam eszméjére. Más szóval, a káoszelméletek nyújtják a bergsoni filozófia számára a belőle hiányzó topológiát (HARRIS 2004). Jure Gantar a káoszelméleteket és a nevetés bergsoni felfogását vetette össze, a váratlanszerűség (meglepetésszerűség) és az automatizmus viszonyára, a nem-lineáris dinamikára kihegyezve a dolgot (GANTAR 1999). Constantin Boundas, akinek feltűnt, hogy a virtualitás bergsoni fogalma nagy haszonnal kecsegtet a káoszelméletekben, így fogalmaz: „Deleuze-nek, illetve Bergsonnak számot kell adnia a zárt, »kiterjedt« vagy »lehült« rendszerek kialakulásáról, amelyek a nyílt-végű, intenzív kaozmikus [*chaosmic*] virtuálison belül találhatók” (BOUNDAS 1997; 84–85). Ám láthattuk, hogy Bergson elmélyülten foglalkozott az operatív zártság kérdésével (s az aktuálissá válásra összpontosítva Deleuze is külön fejezetet szentelt ennek a kihívásnak).

Filozófiatörténeti szempontból is megragadó, hogy az epikureizmus (különös tekintettel a *clinamen* tanára), ami a fiatal Karl Marx doktori értekezésének témája volt (MARX 1969, vö. ALTHUSSER 2006), Michel Serres pedig Lucretiust a komplexitásgondolat első meghatározó képviselőjeként tárgyalta (SERRES 1977, vö. PRIGOGINE–STENGERS 1984; 141), a korai Bergson számára is rendkívül fontos volt, olyannyira, hogy a *De Rerum Natura* szemelvényeinek kiadását jegyzetekkel, kommentárokkal látta el (HEALEY 2014). Felmerült, hogy az életlendület bergsoni fogalma s a kontinuos fejlődése is leginkább Lucretiustól ihletett (GILLESPIE–MACKENZIE 2007; 320). Bergsont tehát kezdettől fogva foglalkoztatta a természet feltűnő újdonságkérdése, s ez végül a *Teremtő fejlődés*nek a komplexivista biológiát (és ökológiát) sokban megelőlegező fejtegetéseiben is megnyilvánult. Megannyi fontos hasonlóságra gondolhatunk: a fizikai és kémiai redukcionizmussal (a „mechanicista” világnézettel) való szembenállásra, a darwinizmustól (amit Bergson „transzformizmusnak” nevezett) való távolságtartásra, az előreláthatatlan és mindenkor nyitott diverzitás szempontjára, az evolúciós bifurkációk hangsúlyozására. Amiként a komplexivista biológia, úgy a bergsoni elmélet is azt sugallja, hogy a minor változások halmozódása, „infinitezimális adagolása” és folytonos variálódása idővel robbanásszerűen, makroszinten törhet ki; az apró kezdeti különbségek úgy gazdagodhatnak, hogy előbb-utóbb lényegi újdonságot idéznek elő. Bergson számára is döntő, hogy a komplex élő rendszereket dinamikusakként és törekenyekként közelítsük meg – gyanítható hát, hogy magáévá tette volna a *far from equilibrium*-szerű szerveződéssel kapcsolatos tézist is. Emellett nem kérdés számára, hogy a – rezponzívként, kreatívként felfogott – adaptáció meghatározó szerepet tölt-e be az evolúcióban, ám úgy tűnik, hogy sokkal inkább a belülről történő komplexifikálódás volt számára fontos, s elsősorban ennek forrásait igyekezett feltárni. „Egyszerűen az élet általános mozgása az, mely elágazó vonalakon mindig új formákat teremt” (BERGSON 1930; 96). Azt, hogy az életlendületre jellemző alapvető tendencia „egyének millióin át és széttartó vonalakon” (BERGSON 1930; 54) „mind ugyanazon középpont felé néz, mind ugyanabban az irányban erőlködik” (BERGSON 1930; 158), ezúttal is különleges értelemben kell venni: attraktorról van szó, egy virtuális, s nem egy tényleges központ felé való törekvésről. Bergson kifejezetten elutasító az

egyenesvonalú evolúciót illetően. Hogy a belső komplexifikálódást („a komplikáció növekedését”) leírhasssa, nélkülözhetetlen volt számára az a meglátás, hogy nem csupán a tudati komplexitás, hanem az élő rendszerek komplexitása tekintetében is társfelelőssége van a múltnak a jelenben; a relatív egyensúly fenntartásának eszközeként értett energiafelhalmozás (és energiaáramlás, kicserélődés, „örvénylés”) látszólag paradox módon egyúttal határozatlansági tényező is. Itt érdemes megemlíteni, hogy a mikroszint és a makroszint áldilemmáját meghaladó Bergsont Marie de Issekutz Wolsky és Alexander Wolsky a „szaggatott egyensúly” gouldi gondolatának előrevetítőjeként írja le (lásd BURWICK–DOUGLASS 1992; 70, 160). John Mullarkey szerint, aki úgy vélte, az „új Bergsont”, vagyis az új értelmezési áramlatot mindenekelőtt a komplexitáselméletek tették lehetővé, Stuart Kauffman komplexivista biológiájával rokonítja a *Teremtő fejlődést* (MULLARKEY 1999; 2), mellette pedig, a lehetséges párhuzamok dolgában, David Kreps felveti Brian Goodwin és Daniel B. Botkin szintén komplexivista biológiai elméleteit (KREPS 2015; 153). Külön tanulmányt érdemelne a bergsoni biológiának az adaptív rendszerek elméletével való összevetése, hiszen meglehetősen hasonló módon írják le az élet önszerveződését: öndifferenciálódásként és növekedésként, az egyedi válaszadás és a tanulás képességeként, szelektivitásként, valamint a homeosztázis és a homeorézis összefüggéseként.

*

A rendszerszerű tartamosság elméletével szemben megannyi ellenvetés felvethető. Többek között az, hogy szélsőséges szubjektivizmushoz és relativizmushoz vezethet (a „temporális rendszerek” gondolatát gyengének találó Frédéric Nef például szubjektivistaként írja le Bergsont [NEF 2006; 93]), ugyanakkor érdemes szem előtt tartani, hogy Bergson korántsem zárja ki a metrikus téridő lehetőségét, sőt, felvázolja a genezisüket. Másrészt pedig mivel a tartamokat úgy írja le, mint nyitott, egymásba olvadni képes fluxusokat, a szélsőséges szubjektivizmus vádjá is elkerülhető (vö. a belső, de mégis objektív idő prigogine-i koncepciójával: PRIGOGINE–STENGERS 1984; 272–274, OLKOWSKI 2014; 319–320). Nagyobb kihívás, hogy Bergson csak feltételesen tekinthető „a saját irreverzibilitását gondoló gondolat élete” (SZABÓ 2012; 88, vö. SZABÓ 2005) teoretikusának a reflexivitás modelljével való szembenállása miatt (nem véletlen,

hogy a bergsoni tudatfilozófiából csaknem teljességgel hiányzik az öntudat és az intencionalitás kérdése). A rendszernek a „virtuális végtelenből” való létrejötte, a rendszer és a környezet differenciálódása, s ezen különbségnek a rendszeren belüli és kívüli – iteratív, rekurzív, paradoxonokkal és inkonzisztenciával járó – elmélyülése nehezen gondolható el valamiféle kezdetleges vagy szövevényesebb reflexív mozgás nélkül. A diagonális önmagárvonatkozás, ha csakugyan heterogénnek tekintjük, nem lehet tiszta reflektálatlan önazonosság, be kell járnia az inadekváció bizonyos köreit. A reflexivitással való szemlélőhely helyett érdemes lenne inkább csupán a reflexivitás téves modelljeivel leszámolnia. Kétségtelen, hogy a tartam kvázireflexív jellegének gondolata megjelenik Bergsonnál, de csak kevésbé explicit módon. Pedig egyébként új fény vetülhetne arra a meglátására is, miszerint „a harmónia nem elől van, hanem hátul” (BERGSON 1930; 98–99).

Irodalom

- ALTHUSSER, Louis (2006): *Philosophy of the Encounter. Later Writings, 1978–1987* (ed. by François Matheron and Oliver Corpet). Verso, London
- ARNOLD, Darell P. (ed.) (2014a): *Traditions of Systems Theory. Major Figures and Contemporary Developments*. Routledge, New York
- ARNOLD, Darrell P. (2014b): Systems Theory: A Secret History of the Twentieth Century. In Arnold, Darell P. (ed.): *Traditions of Systems Theory. Major Figures and Contemporary Developments*. Routledge, New York, 10–21.
- BANNISTER, Matthew (2016): Nothing but time: Bergson’s duration, systems theory and musical creativity. *Journal of Genius and Eminence* 1 (1): 72–78.
- BARNARD, G. William (2012): *Living Consciousness. The Metaphysical Vision of Henri Bergson*. SUNY Press, Albany
- BERGSON, Henri (1930): *Teremtő fejlődés*. MTA, Budapest
- BERGSON, Henri (2008): *Matière et mémoire*. PUF, Paris
- BERTALANFFY, Ludwig von (1972): The History and Status of General Systems Theory, *The Academy of Management Journal* 15 (4): 407–426.
- BOUNDAS, Constantin V. (1997): „Deleuze–Bergson: An Ontology of the Virtual”. In Deleuze: *A Critical Reader* (ed. Paul Patton). Blackwell, Oxford, 81–107.
- BURWICK, Frederic–DOUGLASS, Paul (1992): *The crisis in modernism: Bergson and the Vitalist Controversy*. Cambridge University Press, Cambridge

- CAEYMAEX, Florence (2008): Bergson, Sartre, Merleau-Ponty: Les phénoménologies existentialistes et leur héritage bergsonien. In *Anneles bergsoniennes II. Bergson, Deleuze, la phénoménologie* (éd. Frédéric Worms), PUF, Paris
- CILLIERS, Paul (1998): *Complexity and postmodernism. Understanding complex systems*. Routledge, London – New York
- DeLANDA, Manuel (2002): *Intensive Science and Virtual Philosophy*. Continuum, London – New York
- DELEUZE, Gilles (2008): *A mozgás-kép. Film 1*. Palatinus, Budapest
- DRACK, Manfred–APFALTER, Wilfried–POUVREAU, David (2007): On the Making of a Systems Theory of Life: Paul A. Weiss and Ludwig von Bertalanffy's Conceptual Connection. *The Quarterly Review of Biology* 82 (4): 349–373.
- FELL, Elena (2012): *Duration, Temporality, Self. Prospects for the Future of Bergsonism*. Peter Lang AG, Bern
- GANTAR, Jure (1999): The Case of the Falling Man: Bergson and Chaos Theory. *Mosaic: An Interdisciplinary Journal* 32 (2): 43–57.
- GILLESPIE, Stuart–MACKENZIE, Donald (2007): „Lucretius and the Moderns”. In *Cambridge Companion to Lucretius* (ed. Stuart Gillespie and Philip Hardie). Cambridge University Press, Cambridge, 306–325.
- HANSEN, Claire (2017): *Shakespeare and Complexity Theory*. Routledge, New York
- HARRIS, Paul (2004): Diagramming Duration: Bergsonian Multiplicity and Chaos Theory. *Intermedialités* 3: 97–117.
- HEALY, Patrick (2014): The Birthing of Things: Bergson as a Reader of Lucretius. *Footprint*, 29–40.
- HUMPHREYS, Paul (1997): Emergence, Not Supervenience. *Philosophy of Science* 64: 337–345.
- JANKÉLÉVITCH, Vladimir (1959): *Henri Bergson*. PUF, Paris
- JOHNSON, Christopher (1993): *System and Writing in the Philosophy of Jacques Derrida*. Cambridge University Press, Cambridge
- JUARRERO, Alicia (1999): *Dynamics in Action: Intentional Behavior as a Complex System*. MIT Press, Cambridge MA
- KREPS, David (2015): *Bergson, Complexity and Creative Emergence*. Palgrave Macmillan, London
- LACEY, A. R. (1999): *Bergson. The Arguments of the Philosophers*. Routledge, London – New York
- LASZLO, Ervin (1972): *Introduction to Systems Philosophy. Toward a New Paradigm of Contemporary Thought*. Haper Touchbooks, New York – London – etc.
- LETICHE, Hugo (2000): Phenomenal complexity theory as informed by Bergson. *Journal of Organizational Change Management* 13 (6): 545–557.
- LEVINS, Richard (1998): Dialectics and Systems Theory. *Science and Society*, 62, 375–399.

- LINDSAY, A. D. (1911): *The Philosophy of Bergson*. Ballantyne Press, Edinburgh
- LINSTEAD, Stephen (2002): Organization as Reply: Henri Bergson and Causal Organization Theory. *Organization* 9 (1): 95–111.
- LOŠONC, Mark (2012): Bergson i virtuelnost memorije. *Filozofija i društvo* 23 (2): 371–387.
- LOŠONC, Mark (2013): Bergsonov pojam percepcije. *Arche* 18 (3): 129–140.
- MARX, Karl (1969): *A démokritoszi és az epikuroszi természetfilozófia különbsége*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- MASSUMI, Brian (1992): *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia: Deviations from Deleuze and Guattari*. MIT Press, Cambridge – Massachusetts
- METZINGER, Thomas (2003): *Being No One. The Self-Model Theory of Subjectivity*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts – London
- MORGAN, C. Lloyd (1923): *Emergent Evolution*. Henry Holt and Co., New York
- MORIN, Edgar (1992): From the concept of system to the paradigm of complexity. *Journal of Systems and Evolutionary Systems* 15 (4): 371–385.
- MUGERAUER, Bob (2014): Maturana and Varela. From Autopoiesis to Systems Applications. In Arnold, Darell P. (ed.): *Traditions of Systems Theory. Major Figures and Contemporary Developments*. Routledge, New York, 158–178.
- MULLARKEY, John (2000): *Bergson and Philosophy*. Edinburgh, University Press, Edinburgh
- MULLARKEY, John (ed.) (1999): *The New Bergson*. Manchester University Press, Manchester
- NEF, Frédéric (2006): *Les propriétés des choses. Expérience et logique*. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris
- OLKOWSKI, Dorothea (2014): Prigogine: The Interplay of Cosmos, Complexity and Culture. In Arnold, Darrell P. (ed.): *Traditions of Systems Theory. Major Figures and Contemporary Developments* Routledge, New York, 309–326.
- PRIGOGINE, Ilya – STENGERS, Isabelle (1984): *Order out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. Bantam Books, New York
- PROTEVI, John (2006): Deleuze, Guattari, and Emergence. *Paragraph: A Journal of Modern Critical Theory* 29 (2): 19–39.
- RESCHER, Nicholas (1996): *Process Metaphysics: An Introduction to Process Philosophy*. SUNY Press, Albany
- RIQUIER, Camille (2009): *Archéologie de Bergson. Temps et métaphysique*. PUF, Paris
- ROSENBERG, Martin E. (internet), *Jazz and Emergence (Part One). From Calculus to Cage, and from Charlie Parker to Ornette Coleman: Complexity and the Aesthetics and Politics of Emergent Form in Jazz*. <http://www>.

- inflexions.org/n4_JAZZ-AND-EMERGENCE-Part-One-From-Calculus-to-Cage-and-from-Charlie-Parker-to-Ornette-Coleman-Complexity-and-the-Aesthetics-and-Polit-1.pdf. (2018. május 4.)
- SERRES, Michel (1977): *La Naissance de la physique dans le texte de Lucrèce*. Éditions de Minuit, Paris
- SRNICEK, Nick (é. n.): *Assemblage Theory, Complexity and Contentious Politics. The Political Ontology of Gilles Deleuze*. Elektronikus forrás: <http://www.urbanlab.org/articles/Srnicek,%20Nick%20Complexity%20Deleuze.pdf>. (2018. május 4.)
- SZABÓ Zsigmond (2005): *A keletkezés ontológiája*. L'Harmattan, Budapest
- SZABÓ Zsigmond (2012): *A libidó antinómiája és más paradoxonok*. L'Harmattan, Budapest
- WIENER, Norbert (1948): *Cybernetics or control and communication in the animal and the machine*. MIT Press, Cambridge – Massachusets
- WORMS, Frédéric (2004): *Bergson ou les deux sens de la vie*. PUF, Paris

Számunk szerzői

ÁFRA János (1987) költő, szerkesztő, műkritikus
BAKOS Petra (1979) műfordító
GÁLLOS Orsolya (1943) műfordító
GYUKICS Gábor (1958) költő, műfordító
HAYES, Terrance (1971) költő, egyetemi tanár
JUHÁSZ Tibor (1992) költő, író, szerkesztő
KINTLI Borbála (1992) filozófus
KRAMBERGER, Nataša (1983) író
LÉNÁRD Róbert (1983) drámaíró, rendező, színész
LOSONCZ Márk (1989) filozófus
MYLES, Eileen (1949) költő, író
NAGY HAJNAL Csilla (1992) költő, író, szerkesztő
SMITH, Tracy K. (1972) költő, egyetemi tanár
TAMÁS, Rebecca (1988) költő